

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İÇ POLİTİKA – DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ
BAĞLAMINDA SSCB SONRASI RUSYA
FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU**

Doktora Tezi

Tezi Hazırlayan:

Mustafa HAZMAN

İstanbul, 2022

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İÇ POLİTİKA – DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ
BAĞLAMINDA SSCB SONRASI RUSYA
FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU**

Doktora Tezi

Tezi Hazırlayan:

Mustafa HAZMAN

150715007

Orcid: 0000-0002-4418-0731

Danışman:

Prof. Dr. Gültekin SÜMER

İstanbul, 2022

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “İç Politika – Dış Politika İlişkisi Bağlamında SSCB Sonrası Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Oluşumu” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 17/02/2022

Mustafa HAZMAN

TEZ ONAYI

Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü *Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora* öğrencisi **150715007** numaralı **Mustafa HAZMAN**'ın hazırladığı **“İç Politika - Dış Politika İlişkisi Bağlamında SSCB Sonrası Rus Dış Politikası”** konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca 17.02.2022 günü saat 15:00’de Zoom programı aracılığıyla on-line olarak yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin **KABULÜ’ne OYBİRLİĞİ’**yle karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Gü*** SÜ*** (Danışman) (Beykent Üniversitesi)		
Prof. Dr. Le*** ÜR*** (Üye) (İstinye Üniversitesi)		
Prof. Dr. Bu*** Sa*** GÜ*** (Üye) (İstanbul Üniversitesi)		
Prof. Dr. Ar*** GÖ*** (Üye) (Beykent Üniversitesi)		
Doç. Dr. Oz*** ÖR*** (Üye) (İstanbul Kent Üniversitesi)		

Adı ve Soyadı : Mustafa HAZMAN
Danışman : Prof. Dr. Gültekin SÜMER
Türü ve Tarihi : Doktora, 2022
Alanı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : Dış Politika Oluşumu, İç Politika Oluşumu, Elitler, Sosyo
Kültürel Yapı, Kitle İletişim Araçları, SSCB ve Rusya
Federasyonu

ÖZ

İÇ POLİTİKA – DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SSCB SONRASI RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU

Bu tez; iç-dış politika etkileşimini ve bu etkileşimden doğan Rus dış politikasının oluşumunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Tezin iddiasına göre iç-dış politikayı oluşturan unsurlar; elitler/çıkar grupları, sosyo-kültürel yapı, kitle iletişim araçlarının sahipliği gibi birimler olduğundan, bu birimlerin sistematik olarak nasıl dış politika çıktısına dönüştüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlk bölümde dış politika literatürünün tarihsel gelişimini inceleyen bu tez; literatürde çokça üzerinde durulan ekonomik güç, askeri kapasite, karar alıcıların psikolojisi gibi unsurların “yan” unsurlar olduklarını iddia etmiş ve iç-dış politika oluşumunun bilfiil elitler/çıkar grupları arasındaki çekişme (veya konsensüs) şeklinde oluştuğunu tespit etmiş, bu gruplarla etkileşime giren genel halk, aktif kamuoyu, DDA’lar gibi etmenlerin örgütlenme ve sınıf bilincine sahip oldukları ölçüde politika oluşumuna katılabildiklerini tespit etmiş ve son olarak elit gruplarla diğer birimler arasındaki politika oluşum sürecinde kitle iletişim araçlarının önemini ortaya koymuştur. Bu açıklamanın sistematığı, RF’nin tarih boyunca devlet elitizmi ile yönetildiğini, SSCB’den RF’ye geçiş sürecinde görülen oligarşi döneminin (oligarkların) devlet elitizminden uzaklaşan bir anomali dönemi olduğunu, Putin’le birlikte tekrar devlet elitizmine dönüldüğünü ortaya koymuştur. Bu tespitlerden hareketle bu tez, ortaya dört iddia koymuş ve tez içerisinde bu iddiaları kanıtlamaya çalışmıştır. Birincisi, dış politikanın iç refahı değil elit çıkarlarını öncelediği; ikincisi, devlet elitizminin RF’de devamlı

bir durum olduğu ve bunun RF dış politikasının oluşumunda devamlılık oluşturduğu; üçüncüsü, RF’de iç-dış politika ayrımının (devlet elitizmine bağı olarak) son derece muğlak olduğu ve dördüncüsü, (diğer iddialar ile birlikte okunduğunda) devlet elitizminin RF’nin devamlılık arz eden bir özelliğı olmasından dolayı, Putin faktörünün RF için ikincil önemde olduğu iddialarıdır.

Name and Surname : Mustafa HAZMAN
Supervisor : Prof. Dr. Gültekin SÜMER
Degree and Date : Ph.D., 2022
Major : Political Science and International Relations
Keywords : Foreign Policy Formation, Domestic Politics Formation, Elites, Socio-Cultural Structure, Mass Media, USSR and Russian Federation

ABSTRACT

THE FORMATION OF THE POST-USSR RUSSIAN FEDERATION'S FOREIGN POLICY IN THE CONTEXT OF THE INTERACTION BETWEEN DOMESTIC POLITICS AND FOREIGN POLICY

This thesis; aimed to reveal the domestic-foreign policy interaction and the continuity of the Russian foreign policy arising from this interaction. According to the argument of the thesis, since the elements that make up the domestic-foreign policy are elites/interest groups, socio-cultural structure, and ownership of mass media, it tried to reveal how these units systematically turned into foreign policy output. This thesis, which examines the historical development of the foreign policy literature in the first chapter; claimed that factors such as economic power, military capacity, and the psychology of decision makers, which are widely emphasized in the literature, are "side" factors and determined that the formation of domestic-foreign policy actually occurs as a conflict (or consensus) between elites/interest groups, also determined that factors such as the general public, active public opinion, and NGO's can participate in policy formation to the extent that they have organization and class consciousness, and finally, it has revealed the importance of mass media in the policy formation process between elite groups and other units. The systematics of this statement revealed that RF has been ruled by state elitism throughout history, that the oligarchic period (oligarchs) seen during the transition from the USSR to the RF was an anomaly period that moved away from state elitism, and that with Putin, it turned back to state elitism. Based on these determinations, this thesis put forward four claims and tried to prove these claims in the thesis. First claim is that foreign policy prioritizes elite interests, not domestic welfare; secondly, state elitism is a constant

state in RF and this creates continuity in the formation of RF foreign policy; third, the distinction between domestic and foreign policy in RF is extremely vague (due to state elitism), and fourth, state elitism (read together with other claims) is a persistent feature of RF and therefore the Putin factor is of secondary importance to RF.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
SÖZLÜK.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İÇ POLİTİKA-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ: TEORİLER, ANALİZ, ÖRNEK OLAYLAR

1.1. İç ve Dış Politikanın Genel Çerçevesi	8
1.2. İç-Dış Politika Oluşumunda Elitler	14
1.3. İç-Dış Politika Oluşumunda Sosyo-Kültürel Yapı ve Rejim	22
1.4. İç-Dış Politika Oluşumunda İmaj-Mit-Algı Üretimi (Image/Myth/Illusion Making).....	27
1.5. İç-Dış Politika Oluşumunda Devlet Dışı Aktörler (DDA).....	33
1.6. İç-Dış Politika Oluşumunda Medya ve Kamuoyu	37
1.7. İç-Dış Politika Etkileşiminde Çevresel Etkenler.....	43
1.7.1. Fiziki Çevre	43
1.7.2. Beşerî Çevre	45
1.8. İç-Dış Politika Etkileşimine Yönelik Kuramlar	47
1.8.1. Güç Temelli Yaklaşımlar	49
1.8.2. Karar Alma Temelli Yaklaşımlar	55
1.8.3. İç-Dış Politika İlişkisinde Bağntı ve Adaptasyon Yaklaşımları.....	57
1.9. ABD ve RF Dış Politikalarında İç Faktörlerin Etkisi	62

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ-SOVYET DÖNEMİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN İLK YILLARINDA İÇ VE DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU

2.1. 1970-1999 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Elitler ve Çıkar Grupları	71
2.1.1. 1970-1989 Dönemi	71
2.1.2. 1990-1993 Dönemi	86
2.1.3. 1994-1999 Dönemi	96
2.2. 1970-1999 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Sosyo-Kültürel Yapı ve Rejim	103
2.3. 1970-1999 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Medya ve Algı/İmaj Yönetimi	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇMİŞE DÖNÜŞ: RUSYA FEDERASYONU'NUN DEVLET/GÜVENLİK ELİTİZMİNE DÖNÜŞ YILLARINDA İÇ-DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU

3.1. 2000-2010 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Elitler ve Çıkar Grupları	120
3.2. 2000-2010 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Sosyo-Kültürel Yapı ve Rejim	128
3.3. 2000-2010 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Medya ve Algı/İmaj Yönetimi	131
3.4. Post-Sovyet Dönemde İç-Dış Politika Etkileşimi: Örnek Vaka Analizleriyle Rus Dış Politikasının Oluşumu	136
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	160

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Deutsch İndeksi- Yıllara Göre Ülkelerin Karşılaştırmalı Kapasiteleri	53
Tablo 2. Lee Ray İndeksi- Yıllara Göre Ülkelerin Karşılaştırmalı Kapasiteleri.....	53
Tablo 3. Rus Elitlerinin Yıllara Göre Siyasi Düşünce Eğilimi	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1. İki Örnek Ülke Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşimi	39
Şekil 2. (Modern Dönem) İç-Dış politika Etkileşimi	48
Şekil 3. (Post-Modern Dönem) İç-Dış politika Etkileşimi	48
Şekil 4. Moskova Elitlerinin İdeolojik Duruşları (1991).....	86

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DDA	: Devlet Dışı Aktörler
EurAsEc	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
FSB	: (KGB'nin yerine kurulan) Rus Ulusal Güvenlik Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KGB	: Rus Ulusal Güvenlik Kurumu
MFA	: Rusya Federasyonu Dış İşleri Bakanlığı
MOD	: Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı
RF	: Rusya Federasyonu
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
Uİ	: Uluslararası İlişkiler

SÖZLÜK

Devlet Elitizmi: Elitizm, ülkenin belli başlı niteliklere sahip kişiler tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan bir ideolojidir. Özel sektörün ya da sivil toplumun gelişmediği, siyasi ve bürokratik seçkinlerin ön planda olduğu ülkeler için elitizmin güçlü devlet versiyonu olan “devlet elitizmi” tabiri kullanılmıştır.

Oligark: Oligarşik yöneticiler kavramının kısaltılmış adıdır. Özellikle 1990’lı yıllarda Rusya Federasyonu’nun oligarşik yönetiminde hem ekonomik hem de siyasi gücü olan büyük iş adamlarını tanımlamak için kullanılmıştır.

Parti-Devlet Elitleri: SSCB dönemi için kullanılan bu kavram, Komünist Parti ve onun kontrolündeki devlet aygıtında bulunan üst düzey yöneticileri tanımlamaktadır. Kimi kaynaklarda “nomenklatura” diye geçmekte; SBKP Merkez Komite, Politbüro, Yüksek Sovyet ve benzeri kurumların üst düzey karar organlarına atıfta bulunmaktadır.

GİRİŞ

Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere temelde iki ana konunun araştırılacağı bir tez hedeflenmiştir. Buna göre birinci bölümde iç ve dış politika etkileşimi teorik ve kavramsal olarak ortaya konulacak, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise Rusya Federasyonu örneğinde bu olgu incelenecektir. Hem iç politika hem de dış politika olguları, içerisinde bulunulan döneme bağlı olarak küresel, bölgesel, ekonomik, siyasi, ideolojik, sistemsal vb. birimlerin etkisiyle tarih boyunca değişiklik göstermişlerdir. Bu bağlamda iç politika, dış politika ve bu ikilinin etkileşiminin konjonktüre, siyasal sisteme, aktörlere, kurumlara, ideolojik yönelime, ulusal kimliğe vb. değişkenlere göre nasıl değiştiği (ya da değişmediği) ortaya konulmaya çalışılacaktır. Konunun içeriği hem çok geniş hem de çok farklı ve zıt görüşleri içermektedir. Buna göre geniş içeriğe yaklaşırken tezin iddiasına bağlı kalınarak seçici davranılmaya çalışılacak, farklı görüşlere yer verilirken de (yine) tezin iddiasına bağlı kalınarak, bazı kuramlara eleştirel yaklaşılabilecektir.

Rusya Federasyonu incelenmeye başlanmadan önce tezin ilk bölümünün sadece iç ve dış politika ilişkisine ayrılması, tezin birincil iddiasını ortaya koyma hedefinden kaynaklanmaktadır. Zira bu tezin ana iddialarından biri liberal görüşün “dış politika, iç hedeflerin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak şekilde şekillenir/şekillenmelidir” önermesinin çoğu durumda yanlış olduğudur (Lo, 2002:125). Hemen her ülkenin iç politikadaki hedefi ekonomik refah, adalet, eşitlik gibi kendi kültürüne ve geleneklerine göre “insanca” yaşamı vatandaşlarına sunmaktır. Oysa dış politikadaki kararlar, karar alım süreci, karar alan aktörler ve karar alım öncelikleri detaylıca incelendiğinde, yani kısaca dış politika oluşumuna bakıldığında; dış politikanın siyasi elit, askeri elit, ekonomik elit ve benzeri elit grupların fikir ve çıkarlarını yansıttığı, söz konusu halkın “çıkarlarının” öncelikler arasında olmadığı bu tezin iddiasıdır. Bobo Lo, Rusya Federasyonu çalışmasında verdiği örnekte şunu iddia etmektedir: “Putin yönetiminde, ağırlıklı olarak iç-dış politika bağlantısının ekonomik boyutuna odaklanan ve demokratik ve sivil idealleri yalnızca Rusya'nın küreselin 'normal' bir üyesi olarak kabul etmesini kolaylaştırdığı ölçüde özümseyen, dar anlamda 'pragmatik' bir zihniyet hakimdir. Putin'in iç politika

yönetimini Rusya'daki iş ve yabancı yatırım ortamını iyileştirmeye adanması bu yaklaşımın tamamen tipik bir örneğidir. Çeçenistan'da asker (ve polis) uygunsuzluğuna yönelik dış eleştirileri kesin bir şekilde reddederken iç siyasi ortamı dış yatırıma uygun hale getirmeye çalışmak, Yeltsin döneminden bu yana Batılı değerlerin araçsallaştırılmasının göstergelerinden biridir” (Lo, 2002:173). Bu örnek sadece Putin yönetimini yani Kremlin’i hedef almış olsa da bakanlıklar, finansal elitler, oligarklar, medya grupları, ordu birimleri, siyasi partiler gibi birçok aktörün hem karşılıklı hem de kendi içlerindeki çıkar çatışmaları da aynı şekilde iç ve dış politika oluşumunda etkilidirler. Kagarlitsky’nin Rus medyası ve elitler arasındaki ilişkiye verdiği örneğe bakıldığında: “1990’ların ortalarına gelindiğinde, Rusya’da kendi çıkarlarını savunan ve ülkenin genel durumu üzerinde önemli etki yaratan bir bilgi propaganda kompleksi oluştu. Tarım, enerji ve askeri-sanayi kompleksleri ile birlikte, bilgi-propaganda kompleksi parlamentodaki ve hükümet içindeki çıkarları için lobi yaptı. Kitle iletişim araçlarını, amaçlarını ilerletmek için kullanan oligarklar aynı zamanda medyanın gelişimini hızlandırmaya, genellikle ekonominin diğer sektörleri pahasına zorladılar” medyanın da iç ve dış politikayı oluşturan önemli bir aktör/araç olduğunu göstermiştir (Kagarlitsky, 2002:124). Yine Kagarlitsky’nin belirttiği “Dış İşleri Bakanı Kozyrev’in IMF önerileri doğrultusunda para basması, iç teşvikleri düşürmesi” gibi iç politikaya doğrudan yapılan müdahaleye bakıldığında, dışarıdaki küresel aktörlerin iç siyasete etkisi görülmektedir (Kagarlitsky, 2002:186). Bütün olarak bakıldığında, bu çok aktörlü ve çok fonksiyonlu sürecin anlaşılması için iç ve dış politika oluşumunda geçmişten günümüze değişimin; elitler, kavramsal teamüller, medya, rejim, sosyo-kültürel yapı gibi birçok faktörün etkisiyle birlikte ortaya konulması gerekmektedir. Sonuç olarak tüm bu birimler ya da süreçler, iç ya da dıştaki belirli elit gruplar arasında iş birliği ya da rekabet çerçevesinde hareket etmekte; elitlerin kişisel ve kurumsal çıkarlarına ya da kendi dünya görüşlerindeki ideolojiye göre yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Halk (massive public) ve halkın çıkarları bu süreçte ön planda değil, en iyi ihtimalle, elitlerin çıkarlarının içinde olmuştur. Bu çalışma, Rusya Federasyonu’ndaki sürecin böyle olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır.

Bu tezin bir diğ er iddiası da iç-dış politika etkileşiminin ülkelere göre değışim gösterdiği, Rusya gibi ‘‘uygarlık bilinci’’ ya da ‘‘kimliğıinin’’ g   l  olarak hissedildiğı ülkelerde iç-dış politika etkileşiminin oldukça belirgin olduğudur. Özellikle post-Sovyet dönemdeki Rus siyasi eliti incelendiğinde iç-dış politika ayırımındaki muğlaklık son derece barizdir. Söz gelimi iktisadi olarak görece bağımsız olan İngiltere gibi bir ülkenin içeride ve dışarıda uygulayacağı politikalarda farklılıklar görülebilirken, Rusya ya da Türkiye gibi ülkelerde bunun böyle olmadığını (ve neden böyle olmadığını) ortaya koymak da bu çalışmanın hedefleri arasındadır. Buradan hareketle ‘‘dış politika’’ denilen fenomenin aslında ne kadar muğlak bir kavram olduğu ve politika üretiminin aslında rekabet halindeki elitler arasındaki bir oyun alanı olduğu ortaya konulacaktır. Bunlara bağılı olarak, SSCB’nin yıkılışına bakıldığında, aslında bu sürecin ne genel halkın isteğı ne de tam anlamıyla kapitalizm karşısında sosyalizmin başarısızlığı olmadığı, Rus elitlerinin (nomenklatura ve diğ er çıkar grupları) yukarıdan yaptığı bir devrim/dönüşüm olduğu tez içerisinde c z mlenecektir. Yani sosyalizm-kapitalizm rekabetinden ziyade elitler arası rekabetin ve çıkar çatışmasının (halkın %74’ünün Sovyet sisteminin devamına oy vermesine rağmen) SSCB’yi nasıl yıkılışa sürüklediğini ortaya koymak bu çalışmanın bir diğ er hedefidir. Çalışmanın içerisinde, Rus elitinin farklılığını gösterebilmek için iç-dış politika etkileşiminde elit kavramının detayına inilecek ve Rus elitinin farkı ortaya konulmaya çalışılacaktır. E.H. Carr, Sovyet endüstri ve tarım devrimlerini parti ve devlet (elitleri) tarafından yapılan ‘‘yukarıdan devrim’’ olarak tanımlamış; benzer şekilde Tsygangov, SSCB’nin yıkılışını nomenklaturanın gerçekleştirdiğı ‘‘yukarıdan devrim’’ olarak görmüş; yine  zdemir, RF coğrafiyasının siyasi tarihini merkezi devlet ihtiyacı (dolayısıyla devlet elitleri) ile bağıdaştırmış ve benzeri görüşler RF literatüründe tespit edilmiştir. Dolayısıyla yüzyıllardır devam eden ve ‘‘devlet elitizmi’’ olarak adlandırılabilcek ‘‘Rus politika yapıcılarının’’ Sovyet sonrası dönemde neo-liberalizmle buluşması, yaşanan belirsizlik ortamı (oligarşik dönem) ve sonunda (Putin’le birlikte) ‘‘kapitalist elitler’’ değıl ‘‘devlet elitlerinin’’ ya da Weir’in söylediğı gibi özel sektör kapitalizminin değıl devlet kapitalizmin nasıl tekrar başa geldiğı ortaya konulacaktır. Doğıal olarak bu tez, oligarkların yönetimin her alanında olduğu 1990-1999 döneminin RF için bir anomali dönemi olduğunu, Putin dönemi ile birlikte RF’nin tarihi rolüne yani devlet

elitizmine döndüğünü iddia etmektedir. Özetle, bu çalışma Rus devletçiliğinin (devlet/güvenlik elitleri/siloviki grubu) devamlılığını da ortaya koyma hedefindedir. Bu tezin son iddiası, diğer iddialarla birlikte okunduğunda, yani iç-dış politika etkileşiminin oldukça yoğun olduğu ve bununla bağlantılı olarak devlet elitizminin RF’de devamlı bir durum olduğu iddiaları ile birlikte okunduğunda, doğal olarak Putin faktörünün ikincil önemde olduğu iddiası üzerinedir. Başka bir deyişle, Putin’e atfedilen kişilik, karizma, bireysel yetenek gibi unsurlarla “Rusya’yı ayağa kaldıran lider” olduğu ya da RF’nin oligarşi yönetiminden devletçiliğe dönmesinin ana sebebinin Putin olduğu iddialarının yanlış olduğu, bu tezin iddiasıdır.

Yukarıda bahsedilen iddiaların nihai çözümlemesi ikinci ve üçüncü bölümlerde yapılacak olsa da bu bölümlerden önce iç-dış politika literatürü incelenecek ve “iç-dış etkileşiminin unsurları” ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu unsurlar; elitler (ve çıkar grupları), sosyo-kültürel yapı, medya (kitle iletişimlerinin yapısı), iç ve dış etkenler, rejim ve tüm bu birimler arası etkileşimlerdir. Birinci bölüm içerisinde bu etkileşimlerin sıkça tartışılmasının birkaç nedeni vardır. Birincisi iç ve dış politika arasındaki kavramsal, analitik ve pratik düzeyler incelenirken sadece Rusya değil küresel bağlamda tüm literatür taranarak inceleme yapılacaktır. Küresel düzeyde dış politika literatürü ortaya konulduktan sonra tezin iddiası ile buluşacağı yer ikinci ve üçüncü bölüm olan RF’nin politika inşa sürecinin inceleneceği bölüm olarak planlanmıştır. İkincisi, RF’nin (birçok yazarın belirttiği gibi) gerçekten münhasır bir ülke olmasıdır. Dolayısıyla bunu ortaya koyabilmek için iç ve dış politika değişkenleri açıklandıktan ve diğer ülkelerdeki benzer (ya da farklı) durumlar ortaya konulduktan sonra Rusya örneğinin incelenmesi daha anlamlı olacaktır. Jeopolitikçilerin söylediği gibi her ülke eşsiz bir konuma sahiptir; ancak Rusya hem konum hem kültür hem de tarihsel gelişim açısından diğer ülkelere ayrılmaktadır. Kimi yazarlar Rusya’yı ezelden beri kapitalizmin bir çevre ülkesi ilan ederken (Kagarlitsky) kimi yazarlar ABD’ye meydan okuyacak en büyük güç olarak tanımlayabilmiştir (Tocqueville). Ne tam bir doğulu totaliter ülke gibi davranmaktadır ne de Batılı... Kagarlitsky: “Rusya, yaklaşmakta olan darbelerin kamuya açık olarak tartışıldığı ve tarihlerinin resmi olarak belirlenmiş olduğu garip bir ülkedir”; pornografik videosu medyaya sunulan savcının, kamuoyundan eskiye

nazaran daha fazla destek aldığı olayda ‘‘Rusya’da, ABD’deki durumun aksine, bunun gibi yöntemler tamamen etkisizdir ve çoğunlukla provokasyon kurbanına sempati uyandırır’’; Rusya ve diğer ülkelerdeki kamuoyuna propaganda üretilmesi ile ilgili farklılıklar üzerine ‘‘Rus imgeciler ve Batılı olanlar arasındaki fark, toplumdaki görev ve rolleri hakkında temel olarak farklı anlayışlarda yatmaktadır. Batı’daki imaj yapıcılar politikaları belirlemezler ve hatta politik sloganlar bile formüle etmezler. Görevleri halka bir veya başka bir stratejinin veya ideolojinin özünü açıklamak ve daha iyi, daha popüler bir şekilde yapmaktır. Adayın sahip olduğu çekici özellikleri vurgularken, aynı zamanda dikkatlerini eksikliklerinden uzaklaştırmaya çalışırken...’’ ve benzeri birçok yerde Rus kültürünün ve politika üretiminin farklılığından bahsetmiştir (Kagarlitsky, 2002:180,183,235). Efegil, dış politikadaki bu farklılığı kimlik üzerinden ele alarak ‘‘örneğin, Türkiye’nin Kemalist, Batılı, Avrasyacı ve Ortadoğulu kimliklere sahip olması, siyasal elitlerin değişmesi ile birlikte gündeme gelmiştir. Yani Türk dış politikasına baktığımızda, karar sürecine hâkim olan elitlere bağlı olarak Türkiye’nin kimliği değişim geçirmiştir’’ şeklinde ortaya koymaktadır (Efegil, 2015:387). Bu örnekten devam eden Efegil’e göre Rusya’nın yakın dönemine hâkim olan dış politikasının farklılığı; liberal batıcılık, tutucu milliyetçilik ve pragmatik milliyetçilik içinde harmanlanmış görüşlere sahip siyasal elitlerden kaynaklanmaktadır. Bobo Lo ise Rus dış politikasının farklılığını ve oluşum dinamiklerini üç kavramla açıklamaktadır; pragmatizm, Batı merkezli davranmak ve imparatorluk sendromuna tutulmuş olmak (Lo, 2002:11). Son olarak BİLGESAM akademisyenleri RF’nin dış politika oluşumunu şu 4 yaklaşım üzerinden açıklamışlardır: etnik milliyetçi, merkezîyetçi, Avrasyacı ve Atlantikçi görüşler (Bilgesam, 2017:9). Dolayısıyla bu çalışma, RF’nin iç-dış politika etkileşiminin farklılığı ve devamlılığını RF literatüründeki farklı görüşleri sentezleyerek çözümleme hedefindedir. Avrasyacı Rusya, Doğu İmparatoru Rusya, Batılı Rusya ve benzeri birçok tarihsel görüşten evrimleşmiş Rus elitlerinin kültür, kimlik, emperyal sendrom veya başka isimlerle anılan yapısı ve bu yapının iç-dış politikaya yansımaları, birinci bölümde kavramsal ve teorik olarak, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise pratik olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Dış politika oluşumunun yukarıda bahsedilen çok fonksiyonlu ve çok aktörlü oluşum şartlarından ve RF'nin sıra dışı kimliğinden dolayı, Rusya üzerine yapılan çalışmalarda olay ve olguları kategorize etmek oldukça zordur. RF çalışmalarındaki zorluklardan bir tanesi dünyanın iki büyük gücünden biri olan SSCB'nin mirasçısı konumunda bir ülkenin doğmuş olmasıdır. Bahsedilen güç ekonomik, askeri, coğrafi, beşerî güç gibi öğelerden oluşan olağanüstü bir güçtür. Ne bu güce sahip elitlerin ne de ülkenin yargı, eğitim, siyasi ve sosyal yapısının, yeni geçmiş oldukları kapitalizm sisteminde tecrübeleri bulunmamaktadır. Enerji ve finans piyasası elitlerinin olağanüstü zenginlikler, askeri elitlerin olağanüstü güçlü cephaneler, siyasi liderlerin ise hem federasyon içinde hem de eski Sovyet coğrafyasındaki olağanüstü jeopolitik etki alanı düşünüldüğünde, dönemin karmaşıklığı daha iyi anlaşılacaktır. Kategorizasyondaki sorunun bir başka nedeni ise siyasi elitlerin hem Batı ile iş birliğinde olup hem emperyal hırslara sahip olması ve en önemlisi şahsi ve kurumsal çıkarlarını gözeterek ürettikleri politikaların ortaya koyduğu belirsiz tablodur. Örneğin Bobo Lo'ya göre ilk Dış İşleri Bakanı Kozyrev, Batı hayranı olarak eleştirilmesine rağmen, Batı ile iş birliği yaparak birlikte yükselme değil, ABD'yi politikanın merkezine alan sıfır toplamlı düşünceyle hareket etmiştir. Sonraki Dış İşleri Bakanı Primakov ise açık bir şekilde "çok kutuplu dünya düzeni" savunmuş, fakat bu gerçekten çok-seslilik anlamında bir olgu olarak değil, NATO ve ABD'nin yükselişini ve Rus etki alanının daralmasını durdurmaya yönelik bir politika anlayışı olmuştur (Lo, 2002:75). Yine bir başka ve önemli neden ise Rus toplumunun ulusal kültüründen kaynaklanmaktadır. SSCB'nin son dönemlerinde yaşanan ekonomik sıkıntılar sosyolojik ortamı da değiştirmiştir. Kagarlitsky'den özetle, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde yaşanan kültürel dönüşümünün en temel nedeni, Batı'ya hammadde verip tüketici ürünleri alarak başlatılan ticari model olmuştur. Dolayısıyla üretici bir toplumdan tüketici bir topluma geçmek ciddi bir kültür dönüşümü getirmiştir. Bu durumda 1991'deki parçalanma sonrasında ortaya çıkan tablo; Kagarlitsky'ye göre burjuvası olmayan ama "akılsız Yeni Ruslar" olarak tanımladığı ilkel birikim tarzında devlet mülkünü yağmalayan çıkar gruplarının etkili olduğu bir kapitalizm olmuştur (Kagarlitsky, 2002:21). Hegel'in Alman devletinin çöküşünü feodal toplum ile bireyci toplumun farkını ortaya koyarak açıklaması bu bağlamda anlamlıdır (Berberoğlu, 2014:11). Üstelik bu tuhaf "kapitalist" ülkenin

vatandaşları, Zygmunt Baumann'ın belirttiği gibi eğitimde farklılaşmış ve tüketici grubu olarak farklılaşmış bir kapitalist toplum değildir (Bauman, 2013:17-19-21). Sonuç olarak, tüm veriler göz önüne alındığında, 1990'ları kapsayan bu dönüşümün nasıl açıklanacağı ve hangi tarihlere veya olaylara çizgi çekilip incelenmesi gerektiği Ülger, Rakhmanova, Evtuhov, Sakwa, Kagarlitsky, Yapıcı, Lo, Kotz vb. tüm RF çalışan yazarlar için zorlayıcı olmuştur. Bobo Lo bu konuya şöyle yaklaşmaktadır: “Geçtiğimiz on yılın dış politikasını kavramsallaştırmaya çalışmak, ürkütücü, hatta belki de çılgınca bir çaba. Onun sayısız kıvrımı ve dönüşü nasıl açıklanabilir ve rakip fikirlerin ve çıkarların kaosundan az çok tutarlı bir resim nasıl ortaya çıkar?.. Rus dış politikasının arkasındaki itici güçler nelerdi” (Lo, 2002:12). Sonuç olarak, bu çalışmanın iddiasına göre Rus Dış Politikası'nın itici gücü yerli ve yabancı elit gruplar olduğundan, ikinci ve üçüncü bölümlerin kategorizasyonu bu bağlamda yapılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İÇ POLİTİKA-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ: TEORİLER, ANALİZ, ÖRNEK OLAYLAR

1.1. İç ve Dış Politikanın Genel Çerçevesi

Dış politika alanındaki çalışmalar, uluslararası ilişkiler literatüründe oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda devlet, tek aktör olmasa da en önemli aktör niteliğinde değerlendirilerek merkeze alınmaktadır. Literatürdeki tanımlara bakıldığında dış politika kavramı “devletlerin, kendileri dışındaki birim veya aktörler ile etkileşimi” şeklinde kullanılmaktadır. Yani tanımlardan da anlaşılmaktadır ki dış politika çalışmaları, çoğunlukla devlet-merkezli bir bakış açısını yansıtmaktadırlar. Oysa günümüzde dış politikayı etkileyen; devlet-altı, devlet-üstü ya da (denilebilirse) devlet-eşiti birçok aktörden, yapıdan, kurumdan bahsedilebilmektedir. Bu durumda dış politikayı tanımlamak daha karmaşık hale gelmektedir.

Dış politikayı, onu belirleyen ya da etkileyen faktörleriyle birlikte ortaya koyarak adım adım tanımlamaya çalışmak daha açıklayıcı ve kapsayıcı olacaktır. Diğer bir deyişle, disiplin içerisinde genel bir uzlaşıya varılmamış olan ve egemen olduğu varsayılan devlet aktörünün “egemenliğindeki” tartışmalı durum, devlet-dışı etkili aktörlerin varlığı, birbirinden oldukça farklı uluslararası teorilerin varlığı, klasik tanımdaki devlet ile günümüzdeki devletin oldukça farklı olması vb. önermelerden dolayı, dış politikanın ana-itici gücünü bulmak için bu önermeleri çözümlemek gerekmektedir. Çünkü uluslararası ilişkiler ya da dış politika alanındaki ana çalışmalara bakıldığında; Almond, Rosenau, Burchill, Linklater, Sönmezoğlu, Lo, Hill vb. yazarların da belirttiği gibi disiplin içerisinde “tutarlı bir kavramlar dizisi” mevcut değildir.

Dış politikayı incelerken karşılaşılan sorunlardan ilki, herşeyden önce bir “iç” ve bir “dış” varsayımından yola çıkılmasıdır. Toplumların, aralarına sınırlar

koyarak içeridekiler ile dışarıdakiler diye ayrılması ve dışarıdakilere karşı politikalar üretmenin itici gücünü tespit etmek önemlidir. Eric Hobsbawm ve J.D. Smith'in yazılarından yola çıkıldığında görülmektedir ki, millet ya da ulus, yani bugünkü literatürde kullanılan "içeridekiler" son iki yüzyılda ortaya çıkmış bir olgudur (Hobsbawm, 1995:14). Marksist felsefe, bu ayrımı yapay ve sınıflar arası farktan kaynaklanan bir olgu olarak açıklamakta, ülkeler içerisindeki üst sınıflar-alt sınıflar arasındaki ilişkinin toplumlar arasında da sınıfsal bir ilişki ya da bağımlılık şeklinde geliştiğini öne sürmektedir (Linklater, 2013:159). Dolayısıyla dış politika denilen şey elitler arası bir oyun alanı olarak görülmektedir. Realist bakış ise insan doğasının bencilliği vurgusundan yola çıkarak toplumlar/milletler/uluslar arasındaki bu ayrımı doğal bir ayrım olarak görme eğilimindedir. Dolayısıyla ayrılmış olan topluluklar arasındaki dış politika önemlidir ve güç dengesi sağlanarak toplumlar arasındaki denge sağlanabilecektir (Donnelly, 2013:62-63). Liberal görüş ise realizme daha yakın durarak bu ayrımı normalleştirmiş ve uluslararası serbest ticaret, insan hakları, haberalma özgürlüğü gibi normlar temelinde toplumsal refahın artacağını varsaymıştır. Üç ana akımdaki görüşlere bakıldığında, iç ve dış politikanın aslında ne olduğunu ortaya koyabilmek için bazı anahtar kavramlar belirlemektedir. İç ve dış denen ayrımın itici gücü olduğu ileri sürülen "ekonomi elitleri"; bu ayrım sayesinde güç dengesindeki yerini koruyan "devlet=siyasal elitler"; toplumun demokratik normlara bağlılığının önemli olduğu iddiasına istinaden "rejim" ve "sosyo-kültürel yapı"; haberalma özgürlüğünün refah artırıcı etkisi iddiasına istinaden "medya" ve benzeri unsurlar dış politika denilen olgunun açıklayıcı unsurları olacaklardır. Öyleyse bu unsurları inceleyerek dış politikanın çerçevesinin oturtulması ve tezin iddiası ile uygunluk aranması daha doğru olacaktır.

"Ekonomi elitleri" kavramına bakıldığında; oligarklar, kapitalistler, küresel sermaye vb. birçok isimle anılan bu sınıfın iç ve dış politika kararlarında etkili oldukları görülmektedir. Halperin ve Hill'in Anglosakson örneklerden, Cox'un küresel örneklerden ve Tsygankov, Weir, Lo, Kagarlitsky'nin Rusya Federasyonu (RF) örneklerinden aktardıklarına bakıldığında; örneğin Rusya içerisindeki oligarklar 1991-1995 arası Batı'ya açılmak ve serbest ticareti desteklemek üzere dış politikayı şekillendirmeye çalışırken iç politikada basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü,

özelleştirme gibi liberal gündemi (bir yere kadar da olsa) desteklemişler; 1996-1999 arasında ise belli bir varlık ve kontrol seviyesine ulaştıktan sonra Batı'dan uzaklaşarak dış politikada Avrasyacı, iç politikada ise tutucu önlemleri destekleyen politikalardan yana olmuşlardır (Lo, 2002:45; Kagarlitsky, 2007:40; Rakhmanova, 2016:49). Zimmerman'ın Rus elitleri üzerinde yaptığı araştırma bu tespitleri kanıtlar niteliktedir. Araştırmaya göre; "ABD, Rus güvenliğine tehdit midir?" sorusuna 1993, 95 ve 99 yıllarında verilen cevaplar sırasıyla %26, %53, %62 ile "evet" olmuştur. Elitlere "Askeri harcamalar artırılmalı mıdır?" diye sorulduğunda, yine sırasıyla %5, %46 ve %67 ile "evet artırılmalıdır" olmuştur (Zimmerman, 2002:91). Anketlerin takip ettiği sürece paralel olarak fabrikalarda uygulanan ve milyonlarca kişiyi ilgilendiren sosyal hizmetler kaldırılmış, özelleştirme yasalarıyla milyonlarca işçi işinden olmuş, ülkede organize suç artmıştır (McCauney ve Lieven, 2020:7). Bu veriler neoliberalizmin olduğu birçok ülkede aynı olmasına rağmen; hem kısa süre önceki Sovyet dönemi hem de benzer neoliberal ülkelerle kıyaslandığında RF'deki tablonun daha kötü olduğu görülmektedir. Yine bu verilerle birlikte söz konusu dış politika uygulamaları ve bunların içerideki yansıması dikkate alındığında, dış politikayı etkileyen birimin "elitler" olduğu, etkilenen birimin ise geniş halk kesimleri (massive public) olduğu görülmektedir. Öyleyse dış politika alanı sadece ekonomi elitlerinin oyun alanı olmasa bile, bu elitlerin çok önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır.

"Siyasi elitlere" bakıldığında ise yakın zamandaki Trump ve Biden politikalarındaki değişiklik önemli bir örnektir. Bilindiği gibi Trump, Paris İklim Antlaşmasından çekilmiş ve yerine gelen Biden ilk iş olarak bu antlaşmaya geri dönmüştür. Bu antlaşmanın ana hedefi, gelecek toplumlar için daha iyi bir dünya tasarlamak iken, antlaşmanın kriterlerine göre devasa üretim ve ticaret yapan şirketler bazı önlemler almak ve dolayısıyla maliyetlerinin artmasına katlanmak zorundadırlar. Carnegie Europe ve Chatham House'a göre Trump, toplumun geleceğini düşünmek yerine ABD'li şirketlerin bugünkü çıkarını düşünerek antlaşmadan çıkarken; Biden, Çin ve Rusya karşısında zayıf kalan durumunu toparlamak için ilk iş olarak AB'ye yaklaşma hedefinden antlaşmaya geri dönmüştür. Anlaşılmaktadır ki ABD geniş halkının (massive public) iklim değişikliğine

duyarlılığı ya da duyarsızlığı bu politika kararlarında doğrudan belirleyici olmamıştır. Benzer şekilde ABD geniş halkının Tayvan ve Çin halklarının arasındaki etnik meseleye doğrudan ilgileri olmamakla birlikte, ABD siyasi eliti için Tayvan'ın yoğun-öncelikli bir dış politika olması ya da Yeltsin'in Batı'yı komünist tehdide karşı kendisini siyasi ve maddi olarak desteklemeye çağırması gibi olaylara bakıldığında, ne Yeltsin yönetimini destekleyen Batı ülkelerindeki halkın çıkarı ne de Rus halkının çıkarı değil, siyasi elitler arasındaki çıkarlar ön plana çıkmaktadır. Üstelik Yeltsin, Batı'nın hem kendisine hem de arkasındaki askeri-endüstriyel bürokrasi elitine verdiği destekle birlikte, halkın oy verdiği siyasetçileri Duma'da tanklarla bombalatmıştır (Yapıcı, 2010:179). Anlaşılmaktadır ki geniş halkın (massive public) dış politikadaki çıkarı Almond'ın deyişiyle edilgen durumdayken, ülkelerin siyasi elitlerinin bireysel ya da kurumsal çıkarları doğrudan belirleyici durumdadır (Almond, 1967:268).

Bir dış politika unsuru olarak "rejim"e bakıldığında, otoriter yönelimli ülkelerin dış politikasındaki kararların daha dar çerçevede alındığı, demokratik yönetimlerdeki dış politika kararlarının ise nispeten daha geniş çerçevede alındığı bilinmektedir. Fakat ABD ve Rusya örneklerine dönüldüğünde, aradaki farkın liberal kurumsalcılığın iddia ettiği gibi büyük bir fark olmadığı görülmektedir. Çünkü örneğin Clinton'un 90'lı yıllarda Yeltsin'e desteğine ve Yeltsin ekibinin ABD'ye yaklaşımına bakıldığında, kısacası ABD ve Rusya dış politikalarına bakıldığında, ekonomi elitleri ve siyasal elitlerin somut çıkarları görülmektedir. Öte yandan elit unsurların ön planda olması, "rejimin" dış politikada önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin İngiltere ve Fransa dış politika oluşum sürecinin Mısır'ın dış politika oluşum sürecinden farkları olduğu barizdir. Fakat Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi krizine bakıldığında, İngiliz ya da Fransız halklarının doğrudan çıkarları değil; ülkedeki ekonomik, siyasi, askeri elitlerin kontrol noktalarının etkilendiği bilinmektedir. "İleri" demokrasi ile yönetilen İngiltere'nin dış politika sürecinin Mısır'dan daha şeffaf, daha denetimli şekilde oluştuğu bilinse de elit çıkarların etkisinden tamamen arınmış olmadığı söz konusu örnekten anlaşılmaktadır. Öyleyse "rejim" olgusu bir dış politika unsuru olarak değerlendirilirken (demokrasiden totaliter yönetime kadar bir doğru çizilirse) geniş-

elit-katılımlı bir politika oluşumu ile dar-elit-katılımlı bir politika oluşumu şeklinde değerlendirme yapmak daha uygun olacaktır.

Ülkenin “sosyo-kültürel yapısı”nın dış politika üzerindeki etkisine bakıldığında, bu kavramın, toplumsal siyaset üretimi anlamında oldukça etkili bir unsur olduğu görülmektedir. RF’yi inceleyen Sakwa’ya göre Rusya, tarihte bir imparatorluk kurmamıştır; çünkü o zaten (hep) bir imparatorluk olarak var olmuştur. Tarihinin çoğunda da (Batı tipi örgütlenmiş) bir ulusa sahip olmamıştır (Sakwa, 2008:208). Sakwa bu tespiti yaparken, Westphalia döneminden bu yana etnik birlik ve demokratik katılım kökeninde gelişmiş Avrupa’yı örnek alarak karşılaştırma yapmış ve Rus toplumunun “devletçi” yönetime yatkın yapısını açıklamaya çalışmıştır. Kagarlitsky ise Sovyetlerin 1970’li yıllardan itibaren hazır ürün ve teknoloji ithal edip petrol ihraç ederek, üreten toplumdan tüketen topluma geçişini ortaya koyarak Rus toplumunun sosyo-kültürel değişimini açıklamaya çalışmıştır (Kagarlitsky, 2002:22). Bobo Lo ise bu ayrıma gitmeyerek Slav kimliği üzerinden Ukrayna-Belarus halklarıyla benzerlik, diğer eski Sovyet ülkeleriyle farklılıkları ortaya koyarak açıklamaya çalışmıştır (Lo, 2002:26). Hangi açıklamanın daha doğru olduğu bir yana (aşağıda daha detaylı tartışılacaktır) ülkenin sosyo-kültürel yapısı, geniş halkın ya da sivil toplumun örgütlenme kapasiteyle orantılı olduğundan, elitleri etkileme kapasitesini ortaya koyduğu için önemlidir. Söz konusu etkileme; örgütlenme şekli, sınıf bilinci, toplumsal siyaset üretme, toplumsal normların varlığı ve bunlara bağlı olarak sivil toplumun gelişmişliği ile ilgilidir. Yakın dönemde yapılan çalışmaların çoğu, geniş halkın (massives) karar verici elitlerin üzerindeki etkisini, dış politika kararlarının sadece “en alt ve en üst sınırlarını belirlemek” olarak ortaya koymaktadır. Öyleyse geniş halkın dış politika konularına katılımı ancak sivil toplum bilincini geliştirebildikleri ve bu bilinçle elitleri etkileyebildikleri orandadır. Bu nedenle sosyo-kültürel yapı/ulusal kimlik/ulusal kültür vb. unsurlar karar verici elitleri etkileyebildikleri oranda dış politikanın önemli unsurları olarak değerlendirilmelidir.

İç-dış politika çerçevesindeki bir diğer önemli unsur da “medya”dır. Yukarıdaki rejim örneğinde olduğu gibi, nasıl ki sadece liberal demokratik rejime

sahip olmak dış politikayı elitlerin oluşturduğu bir alan olmaktan kurtarmıyorsa, medyanın da salt varlığı dış politikayı tek başına etkileyen bir birim olarak değerlendirilmemelidir. Chomsky'nin yazılarından çıkarımla, ulusal ve uluslararası medya kuruluşlarının maliyetleri ve kâr amacı güden kuruluş olma hedefleri, doğrudan tarafsızlığa ve bilgi akışının objektifliğine gölge düşürmektedir. Hem iç hem de dış politikanın elit grupların etki alanında olduğu hesaba katıldığında; ekonomik, siyasi, bürokratik, askeri vb. elit kitlelerin medya gibi önemli bir unsurun bağımsız davranmasına izin verdikleri bir ülke doğal olarak bulunmamaktadır (kaldı ki bağımsız medya tanımı da tartışmaya açıktır ve medya bölümünde detaylıca incelenecektir). Hemen her ülkede medya ya elit grupların baskısı altında ya da doğrudan sahipliği altında hareket etmektedir. Sovyet sonrası Rus medyası bu konuda önemli bir örnektir. Kagarlitsky'den özetle; 1991'de sistem değiştikten hemen sonra tarihin belki de en "bağımsız" medyası ortaya çıkmış ve farklı fikirler ortaya koyabilmiştir. Ancak çok kısa bir süre sonra gerek sermaye ihtiyacı gerekse de siyasi, askeri, ekonomik elitlerin baskısıyla kuruluşlar teker teker kapanmış ya da el değiştirmiştir. 1999 yılına kadar Rusya'da büyük bir bilgi-iletişim kompleksi oluşmuş; Moskova Belediye Başkanı Luzhkov'un, oligark Gusinsky'nin, bir diğer oligark Berezovski'nin (kısacası tüm oligarkların) farklı medya imparatorlukları hem iç politikayı hem dış politikayı belirleyip hem de birbirleri ile savaşa girmişlerdir. Anlaşılmaktadır ki medya unsuru hem karar verici elitleri etkileyen hem de bizzat bu elitlerin kamuoyu oluşturmak için kullanabildikleri önemli bir dış politika unsurudur (Kagarlitsky, 2002:185; Lo, 2002:44).

Yukarıda anlatılanlar bir araya getirildiğinde, dış politika olgusunun resmi daha net olarak görülebilmektedir. Bu verilere göre dış politika çerçevesinin ana unsurları sivil veya resmi elit gruplar iken; yan unsurlar ise medya, sosyal-kültürel yapı (ve buna bağlı olarak örgütlenme biçimi), rejim vb. unsurlardır. Bu unsurların tamamını olabildiğince bir arada değerlendirmeye çalışmak tezin hedefi olacaktır. Çünkü Rosenau'nun da belirttiği gibi: "II. Dünya Savaşı sonrası Uİ alanı problem çözmeden ziyade problemi ve onu oluşturan süreçleri anlamaya ve 'Neden'i anlamaya çalışmıştır. Bunu tek bir kelime ile ifade etmek gerekirse 'sistemik' kelimesi uygundur (yani çalışma alanının sistematize edilmesi). Öncesinde,

sosyologlar kültürel farklara, ekonomistler ekonomik ilişkilere, siyaset bilimcileri diplomasiye bağımlı kalmıştı ve genel bir sistematik oluşturmak bu disiplinler arası bir sınıra takılıyordu’’ (Rosenau, 1967:5). Anlaşılmaktadır ki daha doğru bir analiz için elit gruplardan sosyolojik yapıya, üretim ilişkilerinden medya propagandasına kadar dış politika çerçevesine etki eden tüm unsurlar sistematik olarak incelenmeye çalışılmalıdır. Dış politika çerçevesindeki bu unsurların iç-dış politikadaki etkilerine bakıldığında, tezin iddialarından olan ‘‘iç-dış politika oluşumunun çoğunlukla elit grupların oyun alanı olduğu’’ önermesine paralel bir görüntü çizdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla özetlenen bu unsurların dış politikaya etkileri aşağıda farklı başlıklar altında daha detaylı olarak incelenecektir.

1.2. İç-Dış Politika Oluşumunda Elitler

Dış politika literatürüne bakıldığında; Baumann, Halperin, Hill, Weir ve Kotz, Tsygankov vb. tüm eserlerde sınıfsal bir fark görülmektedir. Dış politika inşasında başkan (ya da başbakan), bakanlar, çıkar grupları, diğer elitler ve tüm bu grupların etkileşimleriyle açıklanan bir dış politika oluşum süreci söz konusudur. Bu konuda oldukça fazla sayıda anket çalışmaları yapmış olan Zimmermann ve Baumann’ın araştırmalarına bakıldığında da benzer şekilde genel halkın (massives) dış politika konularında bilgisiz/ilgisiz olduğu, dış politika kararlarının büyük halk kitlelerinin üstünde olduğu görülebilmektedir. Dış politikanın iç politikadan burada ayrılmasının temel nedenlerinden birisi dış politika bakanlıkları ve bağlı birimlerin uzmanlaşması, alanın kendi içinde köklü teamüllerin oluşması, liberalizmin kurallarının buna uygun olması ve benzeri birçok sebep sayılabilir. Buradaki anahtar nokta, dış politika karar alıcılarının ve bunlara etki eden grupların kimler olduğu ve kararların hangi nihai hedefe yönelik olduğunun tespitidir.

Sproutlar’a göre siyasi tarihe bakıldığında; doğru bilgi, doğru davranış, olması gereken davranış ve karar vericilerin davranışları arasındaki ciddi fark ortaya çıkmaktadır. Buna göre hangi ilgili bilgilerin nasıl geldiği, kimler tarafından yönlendirildiği sorularının üzerine gitmek gerekir. Bu durum, çoğu zaman araştırmacıları skeptisizme sürüklemektedir. Öyle ki, kimilerine göre Ruslar’ın ya da

Çinliler'in nasıl davranacaklarını öngörmeye çalışmak faydasızdır (Sprouts, 1967:114). Bu bağlamda dış politika oluşumunu, içerideki ve dışarıdaki elitlerin etkisi anlaşılmadan ortaya koymak mümkün değildir. Sondermann, uluslararası ilişkiler ve dış politika konusunu incelediği çalışmasında, "uluslararası" kelimesinin aslında absürt kaldığını belirtmiştir. Çünkü ona göre bu ilişkiler uluslar arasındaki güçlü birey ya da grupların sınırlar ötesi ilişkileridir ve "inter-powerful-individuals-or-groups-by-boundry-lines" kavramı bu şekliyle çekici görünmese de "international"dan daha anlamlı kalacaktır diye vurgulamıştır (Sondermann, 1967:10). Benzer şekilde Snyder, dış politikayı karar alıcı elitlerin süreciyle açıkladığı çalışmasında, dış politikayı güç ve güç dengesi arayışına indirgeyen yazarları eleştirmiştir. Snyder'a göre "güç, bazen anlamsız bir tanıma doğru gider. Eğer güç; kontrol ve nüfuz etme ise sosyal ilişki ve etkileşimin her alanı buraya bağlanabilir. Ve eğer bir sosyal sistemin tüm unsurları güç arayışında iseler ve güç herhangi bir amaç için tüm araçlar olarak tanımlanırsa, kimse gücün olmadığı bir durumu hayal edemez. Yani güç, öne sürüldüğü anda bir sabit halini alır". Ancak "sabitler, çeşitli davranışların sonuçları olan 'değişkenlerin' nedenleri olamazlar" (Snyder, 1967:40). Bu tespiti destekleyen Guetzkow'a göre "Uİ disiplini, uluslar arasındaki ilişkilere indirgenmemeli, son kertede analiz yapılırken, bireylerden kaynaklanan güç hareketlerini içermelidir" şeklinde devlet elitine/çıkar gruplarına dikkat çekmeye çalışmıştır (Guetzkow, 1967:59). Son olarak Deutsch, tarih içerisinde "anonim güçler" in varlığına inanmak üzere bir eğilim olduğunu vurgulayarak "İster enflasyon ister İslam olsun, bu tür güçlerin olduğuna inanılan aşırı vurgu, dikkati tarih siyasetinde insani kararların rolünden saptırma eğilimindedir" tespitinde bulunmuştur (Deutsch, 1967:98). Klasik marksist görüşün çok önceleri (eksikleri de olsa) tespit ettiği elit birey ve gruplar ile politika oluşumlarının açıklanması, ikinci dünya savaşı sonrasında yukarıdaki yazarlarda görüldüğü gibi tüm Uİ teorisyenlerince dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, bu birey ve grupların kim olduğu, nasıl hareket ettikleri ve sınırlarının neler oldukları gibi detaylar ortaya konulduğunda hem iç hem de dış politika oluşumu daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çalışmadaki ‘‘elit’’ tanımını için literatürdeki birçok yazardan faydalanılmıştır. Kaynaklarda ekonomik elitler, siyasal elitler, seçkinler, politika belirleyiciler, karar alıcılar gibi birçok farklı şekilde anılan bu kesim, dış politika çalışmalarının karar alma kısmına etki eden en üstteki sınıfı tanımlamak için kullanılmaktadır. Almond-Lipmann, Baumann, Zimmerman ve benzeri birçok çalışmaya bakıldığında, bir toplumdaki dış politika kararlarını etkileyen üç sınıf ön plana çıkmaktadır:

1. En etkili sınıf olan karar alıcılar/elitler/seçkinler...
2. Kamuoyu belirleme gücü olan aktif halk/baskı grupları/çıkar grupları ...
3. Geniş halk (massives)/pasif halk

Birinci grup ile ikinci grup arasında geçirgenlik oldukça fazla iken, üçüncü grubun iç politika ya da dış politikaya etkisi; örgütlenme gücü, sınıf bilinci ve demokrasi kültürü gibi gelişmişlik seviyesiyle doğrudan orantılıdır. Hatta örgütlenme gücü yüksek birçok toplumda bile geniş halkın (massive public) dış politikaya etki ve ilgi düzeyi oldukça düşüktür. Özellikle Rusya, Türkiye, İran, Mısır gibi ülkelerde sosyo-kültürel yapının örgütlenme düzeyi düşük olduğundan, halkın bir baskı grubu olarak etkisinden söz etmek zorlaşmaktadır. Öyleyse literatürdeki elitler, seçkinler, baskı grupları, çıkar grupları gibi grupların tanımlama farklılıklarının bir sebebi de ülkeler (rejimler) arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Örneğin Mills, ABD karar alıcılarını incelediği çalışmasında ordu için askeri elitler (military elites) ve sermaye için ekonomi elitleri (economic elites) terimlerini kullanırken; Halperin, yine dış politika çalışmasında elit terimini bürokrasiye ayırmış, ekonomi elitlerine ise ‘‘çıkar grupları’’ terimini tercih etmiştir (Mills, 1956:91; Halperin, 2006:42). Benzer şekilde Hoffman oligarkları incelediği çalışmasında finansal-endüstriyel grubu ‘‘elit’’ terimi ile açıklarken; Eren Tellal, askeri-endüstriyel grubu ‘‘çıkar grubu’’ olarak ele almıştır (Hoffman, 2011: 352; Tellal, 2010:197). Türkiye’de olduğu gibi Soğuk Savaş boyunca ‘‘askeri unsurlar’’ dış politika karar alımında en üstlerdeyken, günümüzde bu sınıfın yerini siyasal-ekonomik elitlerinin aldığı görülmektedir. Benzer şekilde RF’de 1990-2000 yılları arasında karar alıcı elitler sınıfında ekonomi

ve siyasal elitler baskınken, 2000 yılından sonra (keskin bir şekilde) güvenlik ve bürokrasi elitleri baskın duruma geçmiştir. Anlaşılmaktadır ki, literatür genelinde elit kitle ya da onu dengeleyen baskı/çıkar grubu kitlesinin hangi gruplar olduğuna dair görüş birliği bulunmamaktadır. Bulunmamasının sebebi de yukarıda belirtildiği gibi ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içinde konjonktüre bağlı olarak dış politika kararını alacak elit/seçkin grubun değişebilmesidir. Bu duruma Michels'in "birisini örgütten bahsediyorsa aslında oligarşiden bahsediyordur" tespiti ile yaklaşıldığında, oligarşinin kim olduğunun tespiti, onun adının seçkinler, elitler ya da baskı grubu olarak adlandırılmasından daha önemli olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, yukarıda bahsedildiği gibi dış politika karar alımının en üst sınıfındaki grup; Michels, Mills, Baumann gibi yazarlar referans alınarak "elitler" olarak adlandırılabilir.

Hobsbawm'ın "elit kesim" tasviri, kapitalizmin başladığı dönemden itibaren kullandığı dilin aşağı sınıflara empoze edilerek milliyetçiliği yaygınlaştıran, elit sınıfın (daha doğrusu sınıfsal düzenin) korunması amacıyla eğitim ve medyanın/iletişimin yönünü belirleyen, sonuçta bu araçları kullanarak iç ya da dış politika bağımsız olarak "sınıfsal düzeni korumaya çalışan grup" şeklindedir. Yani siyasi, askeri, ekonomik, bilgi iletişim vb. elit kesim ve toplum arasındaki etkileşimi ortaya koymuştur (Hobsbawm, 1995:82). Kagarlitsky ve Bobo Lo da benzer şekilde elit grupları bir arada hareket eden, siyasi ve ekonomik çıkarlarına göre politika üreten veya politika üretimini yönlendiren gruplar olarak incelemişlerdir. Zimmerman ise Almond'ın çalışmalarının üzerine kendi çalışmalarını ekleyerek, elit kesimi, tüm ülkelerde "dış politikanın çoğunluğunu domine eden grup" olarak tanımlamaktadır (Zimmerman, 2002:18). Fakat hem Almond hem de Zimmerman, elit grupları, ideolojik birlikleri olmayan, yani ideolojik olarak farklı fikirleri olan bireylerden oluşan bir kesim olarak ele almışlardır (Zimmerman, 2002:11). Bu önemli bir farktır; çünkü yukarıda sosyo-kültürel yapıdan bahsedilirken örgütlenme biçiminin önemli olduğu vurgusu, elit örgütlenmesi için de geçerlidir. Örneğin Türkiye'de 2018 yılı itibariyle, kamu ihale yasası 16 yılda 186. kez değişikliğe uğramış ve bu değişikliklerin tümünün sonucunda kamu yararı değil müteahhit firmaların çıkarı görüldüğü iddia edilmiştir. İktidar partisi ilk geldiği yıllarda kendi

görüşlerine yakın çıkar gruplarının ihale alabilmeleri için Kamu İhale şartlarını ‘‘yumuşatırken’’, sonraki yıllarda belirli grupların dışındakiler ihalelere giremesin diye Kamu İhale şartları ‘‘ağırlaştırılmıştır’’. Benzer şekilde 10 Aralık 2020’de Türkiye’nin Tunus’a 5 milyon usd hibe etmesinden 14 gün sonra iktidara yakın firmaların ürettiği 150 milyon usd değerindeki savunma sanayi ürünlerinin satışı yapılmıştır (TRT Haber, 10 Aralık 2020 ve 24 Aralık2020). Üstelik aynı ihalede bulunan Fransa ve İspanya’lı yetkililerin Tunus askeri elitlerine yönelik lobi çalışmaları yaptığı AB medyasında yer bulmuştur. Bürokrasi, askeri, siyasi, ekonomik elitler ve çıkar grupları arasındaki bu örneklerin benzerleriyle istisnasız her ülkede karşılaşılmaktadır. Bu ilişkiler elit grupların karar alma sürecinde ideolojik farklılıkları olan ve tesadüfen bir araya gelmiş bireyler olarak değil; örgütlü çalışan gruplar olduğunu göstermektedir.

Bilindiği gibi örgütler, kendi devamlılıklarını sağlamak üzere hareket etmektedirler. Dolayısıyla elit grupların da örgüt bilinciyle hareket ediyor olmaları, kendi kesimlerinin devamlılığını sağlamalarına verdikleri önemde görülebilir. Acemoğlu’nun tespit ettiği gibi 1800’lerdeki Güney Amerika bağımsızlık dalgasında ‘‘eğer bağımsızlık halkın siyasete katılımını sağlayacaksa, yalnızca İspanyollar değil yerel elitler (daha sert bir biçimde) buna karşıydı’’ (Acemoğlu, 2013: 34). Guatemala’lı Sosyolog Casaus’un soy-bilimsel ve siyasal çalışması da benzer sonuçlar göstermektedir: ‘‘1531’den günümüze kadar Guatemalanın ekonomik ve siyasal gücünün kontrolü belirli ailelerin dışına çıkmamıştır’’. Bir diğer Sosyolog Wiener ise benzer çalışmayı ABD’de yapmış ve iç savaştan sonra bile elit kitlede çok az değişiklik saptamıştır. Wiener’a göre ‘‘geniş arazi sahibi ailelerin %72’si elit konumunu koruyordu’’ (Acemoğlu ve Robinson, 2013:332, 341). Türkiye’de de bürokrasi-siyaset elitlerinin aile bağları ya da geçmişteki bağlantıları tesadüf değildir. Son olarak Sovyet döneminin ‘‘asi çocukları’’ olan Luzhkov, Gusinsky, Chubais, gibi oligarkların 1989-90’larda aynı toplantılarda ve aynı kafelerde bulunmaları tesadüf değil, aynı kampın üyelerinin iş birliği şeklinde okunmalıdır (Hoffman, 2011). Bunun yanında devlet elitlerinin ekonomi elitleriyle ilişkileri yoğun olmuş ve hatta ekonomi-bürokrasi-siyaset elitleri üçgeninden birbirine geçişler çok yüksek sayıda olmuştur. Yeltsin’in kızı Dyachenko ve oligarkların ‘‘Paris’te kahve içip

İsviçre’de kayak yapma’’ya varan ilişkileri (Kagarlitsky, 2002:182); 90’ların başında liberal politikaların başlatıcısı Chubais’in sonradan oligark sınıfına geçişi ve Putin döneminde Rus Devlet Elektrik Şirketi’nin başına ‘’bürokrat’’ olarak geçmesi (Tsygankov, 2016:6); İstihbarat Birimi Başkanı Primakov’un Başbakanlığa geçişi; Putin muhalifi Şoygu’nun şu an Putin’in Savunma Bakanı olması (Türkiye’de Erdoğan-Soylu) gibi burada da liste uzayıp gitmektedir. Acemoğlu’nun Mısır ile ilgili incelemelerinden özetle: 1950’lerde monarşi yıkıldığından bu yana yarı-sosyalist bir devlet olarak tarif ettiği Mısır, Mübarek’in devrilmesinden sonra köklü değişiklikler geçirmiştir. Bu süreçte Unilever’in Doğu Bölgesi Başkanı Raşit, Dış Ticaret ve Sanayi Bakanı; Mısır’ın en büyük seyahat acentası Garana Travel’in sahibi Vahit Garana Turizm Bakanı; Mısır’ın en büyük pamuk şirketi sahibi ise Tarım Bakanı olmuştur. Nasır dönemini ve Mübarek sonrası dönemi detaylıca ortaya koyan Acemoğlu’na göre yarı-sosyalist politikalar üreten Nasır’dan sonra sadece kendi çıkarlarını düşünen ve devlet elitlerini buna ikna eden ekonomik elitler ülkeyi felakete sürüklemiştir. Sonuç olarak Mısır’da bugün nüfusun %40’ı aşırı yoksul sınıfındadır (Acemoğlu ve Robinson, 2013:377-379). Elit kesimler arasında, aşağıda birçok yerde inceleneceği gibi karşılıklı savaşlar da olmuştur; ancak burada anlatılmak istenen, yapılan işlerdeki örgütlü davranıştır. Son olarak Kagarlitsky’nin vurguladığı gibi: ‘’Sovyetler dağıldığında eski oligarşiden iktidarı alacak bir sınıf olmadığından, yine eski oligarşinin bir kısım üyeleri yeni oligarşiyi oluşturmuşlardır’’ (Kagarlitsky, 2002:27). Anlaşılabileceği üzere iç politikada bu şekilde yapılanan elit grupların dış politikada birincil belirleyici olmamaları imkansızdır. Örnekler sadece Rusya ve Türkiye gibi otoriter yönelimli ülkelerde değil; Wright Mills, Chomsky, Halperin, Hill gibi yazarların belirttiği gibi ABD demokrasisinde de görülmektedir (ABD ve özellikle AB demokrasilerinde görece daha az elit yapılanma etkisi görülmesi, rejim ve sosyo-kültürel yapı ile ilgili olduğundan, bu durum aşağıdaki rejim başlığında değerlendirilecektir).

İç ve dış politikada elit yapılanmasının örgütlü halinden bahsetmek, elitler arası rekabetin olmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Belli bir dış politika konusunda iş birliği yapan elit gruplar olduğu kadar rakip elit grupların olduğu birçok örnek de görülmektedir. Tunus’a silah satışı örneğine benzer şekilde uluslararası büyük inşaat

projelerinde hem yerli hem yabancı bürokratik ve siyasi elitleri ikna etmek üzere ekonomik elitler arasındaki mücadelelere sıkça rastlanmaktadır. ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmesinin ardından adeta yeni bir ülke inşa edilen Irak'ta, Türk müteahhitler başta olmak üzere birçok ülkeden ekonomik elit gruplar, buradaki işleri alabilmek için kendi ülkelerinin dış politikalarını yönlendirmişler ve sonuçta bölgede büyük rekabet yaşanmıştır. Benzer şekilde Rusya'nın Dağıstan müdahalesinde çatışmanın devam etmesi ya da sonlandırılması söz konusu olduğunda; (Kuzey'de petrolün maliyeti yüksek olduğu için) Güney sınırındaki çatışma enerji elitlerinin işine geldiğinden çatışmanın devamı ve Rusya'nın bölgede kalıcı olması konusunda hükümeti yönlendirmişlerdir. Aynı şekilde Bobo Lo, Rakhmanova, Zimmerman, Kagarlitsky gibi daha birçok yazarın ortak görüşüne göre; Çeçenistan meselesinin ilk çatışmadan sonra yıllarca dondurulduktan sonra tekrar ısıtılması, tamamen seçimlere ve hükümet prestijini artırmaya yönelik bir olaydır.

Elitler arasındaki rekabet, sadece kendi ülkelerinde değil dışarıdaki elitlerle olan ilişkide de geçerlidir. Bu rekabet, elitlerin sosyo-kültürel gelişmişliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Rusya'daki vahşi kapitalizm oluşumunu inceleyen Kagarlitsky'nin belirttiği gibi Rus çıkar grupları, Batı'daki sınıfdaşlarıyla kıyaslandığında ilkel klanları andıran yaşam şekillerinde olduklarından geride kalmışlardır (Kagarlitsky, 2002:45). Çünkü özel girişim (en azından teorik olarak) sürekli "sermaye yatırımı ve üretimi güçlendirmeye" yönelik davranmalıyken, Rus elitlerinin tüm iç ve dış politika yönlendirmeleri "üretimi" baltalamıştır. Bu halleriyle Rus elitleri, dışarıdaki elitlerle mücadele edemediklerinden, sürekli ve artan bir şekilde devletin koruyucu önlemler alması gereken dış politika kararları konusunda baskı yapmış ve sonuçta Rusya içinde Kagarlitsky'nin deyişiyle "binlerce tekel" oluşmuştur. Örneğin, siyasi elit ile iyi ilişkileri olan Sibiryalı bir iş adamı, bölgesine gelen alkol ürünlerine ek vergi ve kota koydurmuş, dolayısıyla söz konusu bölgede yüksek fiyatlı birayı satan tuhaf bir tekel oluşturmuştur (Kagarlitsky, 2002:38). Bobo Lo da Rus elitlerinin rekabetteki geriliğini sosyo-kültürel geri kalmışlıklarına bağlayarak; bu durumu pragmatizm ve 'imparatorluk sendromu' adını verdiği bir bozukluğa bağlamıştır. Lo'ya göre Rus elitinin tüm iç ve dış politika yönlendirmesinde pragmatizm tam anlamıyla görülmekteyken; bunu Batı elitinin

pragmatizminden ayırmanın yeni Rus elitlerinin hegemon-imparator bir ülkeye sahip olma istekliliğinin olduğunu vurgulamıştır (Lo, 2002:57-64).

Elitlerin iç ve dış politikayı oluşturmalarına geniş halkın (massive public) etkisi az olsa da devlet dışı aktörlerin ya da uluslararası aktörlerin kayda değer etkisi olabilmektedir. Örneğin Rusya'daki siyasi ve ekonomik elitlerin yapılanmasının (Batı'ya göre) zayıf olması, Kagarlitsky'nin vurguladığı gibi dış politika alanını IMF'nin açık mali diktatörlüğüne dönmüştür (Kagarlitsky, 2002:90). IMF'nin Rusya'nın 90'larda içinde olduğu krizin çözümü için "sermayeyi üretime kaydırmak" gerekliliğini sürekli vurgulaması ve ekonomik elitin ısrarla üretime yatırım yapmak yerine sermayeyi üretim dışı alanlarda tutmak ya da off-shore hesaplara göndermek istemesi, devletçi elitlerle ekonomik elit arasında çatışmalara yol açmıştır. Benzer şekilde devlet dışı aktörlerden Dünya Ticaret Örgütü, Rusya'nın üyeliğini onaylamak için iç politikasında değişiklikler istemiş; Financial Times gibi Batı menşeli aktörler yanlış özelleştirmeleri (geç de olsa) eleştirmiş; NATO genişlemesi Rus elitindeki jeopolitik bakışı daha da sertleştirmiştir (Turgutoğlu, 2006:4). Görüldüğü üzere devlet dışı aktörler (DDA) ve uluslararası örgütlerin Rus elitinin iç ve dış politika etkileşimine müdahalesi, geniş halktan çok daha etkili olmuştur. Kimilerine göre bunun bir nedeni DDA'ların veya uluslararası kurumların da birer elit yapılanması olmasıdır. IMF'nin Batılı küresel güçlerin oluşturduğu bir fon, DTÖ'nün ise uluslararası "serbest ticareti" düzenleyen ama "korumacılık" kurallarını belirleyen konumu göz önüne alındığında, bu kurumların bir çeşit elit kulübü olduğu iddiası değer kazanmaktadır. Her halükârda bu kurumların dış politikaya etkisinin geniş halktan daha fazla olduğu oldukça nettir. Son olarak elit kitlenin dış dünyaya etkilerinin "sömürücü kurumlar" vasıtasıyla gerçekleştiğini belirten Acemoğlu ve Robinson; Zimbabwe, Kolombiya, Özbekistan ve Mısır gibi çok farklı ülkelerden örnekler vererek, bu ülkeler ve benzerlerinin ortak noktasını büyüme rotalarının sömürücü kurumlar tarafından engellenmiş olmasıyla açıklamaktadırlar. Bu ülkelerin hepsinde kendi halklarının aleyhine "Batılı sömürücü kurumların ortağı olacak bir elit kitle bulunur" çözümlemesiyle iç elitler ve dış elitler iş birliğini ortaya koymuşlardır (Acemoğlu ve Robinson, 2013:380).

1.3. İç-Dış Politika Oluşumunda Sosyo-Kültürel Yapı ve Rejim

Sondermann; uluslararası sistem, güç politikaları, kapalı kutu devletler tasviri vb. referans noktalarından çıkan teorilere karşı çıkarak, karar alıcı kesimler ve onların sosyo-kültürel ortamlarına atıfta bulunmuştur. Ona göre sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinler de elitler, karar alma, ulusal karakter, kamuoyu, davranış biçimleri, propaganda gibi olguları anlamak için son derece önemlidir (Sondermann, 1967:15). Benzer şekilde Roberts, önceki yaklaşımları dış politikada “basitleştirmeye gitmek” olarak görmüştür. Roberts’a göre “örneğin, Rusya’nın dış ticaret ve yardım faaliyetlerinin ekonomik hedeflerini incelerken, Sovyet siyasi motivasyonlarını soyutlamak, muhtemelen netlikten daha fazla kafa karışıklığına neden olacaktır” (Roberts, 1967:73). Michels ve Weber ise “seçkin yönetim” denilen şeyin kaynağının (rejimin yapısına bağlı) bürokratik düzen olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Michels’e göre “seçilenlerin seçenlere, mandaterlerin mandaya tahakkümünü doğuran şey, teşkilattır”. Son olarak, Weber’e göre ise bürokrasi, birinci dereceden iktidar aracıdır (Berberoğlu, 2014:21). Yani içinde bulunan “rejim” ve “sosyo-kültürel” yapının dış politika oluşumundaki ve özellikle karar alıcı elitler üzerindeki etkileri konusunda, neredeyse tüm yazarlar ortak fikirdedir.

Bilindiği gibi bir toplumun ürettiği rejim ya da toplumun içinden çıkan elitler, bir şekilde o toplumun kendi ürünleridir. Bundan dolayı bu iki başlığın bir arada incelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bir çeşit toplumsal ürünler olan siyasal rejim ve elitler, yukarıda belirtildiği gibi yine toplumu ilgilendiren iç ve dış politika kararlarının belirlenmesindeki birincil aktörlerdir. Dolayısıyla politikaların belirlenmesi siyasal ve ekonomik elitlerin alanındaki bir konu olsa da onların hareketlerini kısıtlayan şey, yine onları üreten toplum, sosyo-kültürel yapı ve o toplumun siyasal rejimi olacaktır.

Rus toplumuna bakılacak olunursa: Sakwa’nın Rus toplumunu ezelden beri imparatorluğun içinde var olan bir toplum olarak irdelemesi önemlidir (Sakwa, 2008:208). Rus toplumu; Çarlık ve Sovyetler rejimi de dahil olmak üzere neredeyse

tüm tarihinde merkezi ve baskıcı bir yönetime sahip olmuştur. Dolayısıyla merkezi birimden yönetilen ve farklı etnik unsurlara sahip olan bu toplum, Batı menşeli bir “ulus” tanımına da hiçbir zaman girmemiştir. E.H. Carr’ın 1917 devriminin tam olarak burjuva devrimi olmadığını (ona göre Rus burjuvası zayıftır), Sovyet tarım ve endüstri devrimlerinin de yukarıdan yapılan devlet (elitlerinin) devrimi olduğunu vurgulaması, Rus sosyo-kültürel yapısını anlamak açısından önemlidir (Carr, 1979:187). Özdemir’e göre ise bu durum ve Rusya’nın tarih boyunca geniş ve dağınık coğrafyayı idare etmek üzere yapılanan durumu, Rus toplumunun özgürlük kavramından ziyade “güvenlik” kavramı etrafında birleşmesine zemin hazırlamıştır. Ona göre örneğin istihbarat kelimesi; Anglo-sakson dünyada zekâ (intelligence) ve Türkiye’de muhbirlik (istihbarat) anlamlarına gelmekteyken, Rusya’da bezoposnost (tehlikesizlik, güvenlik) anlamına gelmektedir (Özdemir, 2019:88). Bunlarla bağlantılı olarak, 1990’ların Rus halkı, Batı tipi bir ulusçu örgütlenme ve katılımcı siyaset bilincine sahip olmadan liberal sisteme itildiğinden, yönetici elitlerin karşısında son derece etkisiz kalmıştır. Bobo Lo bu durumun sosyo-kültürel yansımaları şöyle açıklamaktadır; Sovyet sonrası Rus toplumu (geniş halk+elitler+siyasetçiler vs. tümü) ağır bir kimlik sorunu yaşamış; düşünce biçimi jeopolitikte kalan yöneticiler bu zamana göre anakronizm içinde sıkışmış; toplum, çareyi Rus milliyetçiliğinde aramış ama bu da bir çeşit “pragmatist milliyetçilik” ile sonuçlanmıştır. Lo’nun tezine göre de toplumun ulaştığı nokta, Başbakan Primakov’un, gerektiğinde ABD’ye gerektiğinde BDT ülkelerine dönen ya da milliyetçi görüldüğü halde Ukrayna ile ekonomik çıkar uğruna Kırım meselesini sürekli öteleyen politikalar olmuştur (Lo, 2002:91). Süreci benzer yorumlayan Kagarlitsky de Sovyet dönemindeki üretici güç olan toplumun, 90’larda tüketici ve örgütlenme yeteneği zayıflamış bir topluma evrilişini ortaya koyarak Rus toplumunu “yalan söyleme ve diğer her türlü hataya karşı devletini benimseyen” bir toplum olarak açıklamıştır (Kagarlitsky, 2002:233). Bu toplumsal yapının dış politikaya tezahürü ise her dış politika çatışmasında “Rus devletinin yanında olma” algısını benimseyen halkı politika oluşturma sürecinde pasif hale getirmiştir.

Kagarlitsky, Yeltsin’i Rus tarihindeki belki de en beceriksiz lider olarak nitelemiş ve bu hataların her birinin başka bir ülkede siyaset hayatını bitireceğini

vurgulamıştır. Söz konusu ‘‘başka bir ülke’’den kasıt başka bir rejim ve sosyo-kültürel yapıdaki toplumdur. Yukarıda anlatıldığı şekliyle sosyo-kültürel olarak (en azından Batı demokrasisine uygunluk açısından) geri kalmış bir toplum, gevşek bir örgütlenme biçiminde olacağından, elitler ve geniş halk arasındaki denetim ve etki mekanizmaları da eksik kalmaktadır. Örneğin sendikaların Kagarlitsky’nin deyiimiyle ‘‘söndürölmesi’’ ve toplumda az sayıda bulunan yeniden örgütlenme taleplerinin karşılık bulmaması, özelleştirilen onlarca devasa fabrikanın oligarkların denetimsiz oyun alanına dönmelerini sağlamıştır. Bu fabrikalar; eğer kar ediyorsa elde edilen gelirin vergileri ödenmemekte, söz konusu gelir ne toplumsal hayata dönmekte ne de üretim aracı olarak kullanılmaktayken; eğer zarar ediyorsa devlet tarafından yeniden kamulaştırılmaktadır. ‘‘Normali’’ bu olan sosyo-ekonomik düzenin, dış politikaya yansımaları ise sürekli IMF ve DTÖ görüşmeleri ile maddi destek aramak ya da eldeki hammadde ve silahların fiyatını artırmak için çatışma ya da savaş içeren politikalar üretmek zorunda kalınması olmuştur.

Siyasal rejim başta olmak üzere, her ülkenin sosyo-politik yapısındaki farklılıkların, dış politikada farklılaşmaya yol açtığı bilinmektedir. Çünkü devletler arasındaki herhangi bir sorunda, toplumlar arasındaki iyi-kötü, hak olan-haksız olan gibi değerler farklılaşması, algılarda da farklılaşmaya yol açmakta, dolayısıyla kararlar da buna göre farklılaşabilmektedir. Daha ileri boyutlarda, yani tarafların kendi değerler sisteminin mutlaklığı ve evrenselleği iddiasında ısrarcı olduğu durumlarda, ABD ve Sovyetler örneklerinde olduğu gibi politik kutuplaşma görülebilmektedir. Siyasal rejimlere bakıldığında; en küçüğünden en büyüğüne farklı siyasal rejimlere sahip devletler, en azından varlığını sürdürebilmek için bile olsa, bir dış politika anlayışına sahip olmak durumundadırlar. Küçük devletlerin varlığını korumak için dizayn ettiği dış politika yaklaşımı, büyük devletler için amaçlara ulaşmak için büyük stratejiler içeren bir araç olarak görülebilmektedir. ‘‘Dış politika amaçları’’ denilen tartışmalı hedefe ulaşmak için uğraş verilen tüm bu çabalar; dış politika kurumları, uzmanlık kuruluşları, hiyerarşik yapılar, iletişim kanalları vb. birimlerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, devletlerin örgütleniş biçimleri, doğrudan dış politikanın örgütleniş biçimiyle ilgili olmuştur.

Rejim ile ilgili bahsedilenler ve daha yukarıda verilen örneklerden anlaşılmaktadır ki Rusya içindeki sosyo-kültürel yapının geri kalmışlığından dolayı, örgütsüz bir toplum ve pragmatist/ilkesiz elitlerin kurduğu yeni rejim, iç ve dış politika olgularının belirleyicisi olmuştur. Fakat liberal demokrat görüşe göre (ki Rusya liberal rejime geçtiğini ilan etmiştir) politikaları bağımsız olarak (halktan aldığı yetkiyle ve halk yararına) belirlemesi gereken birim Rusya Federasyonu Federal Meclisi iken fiili durum böyle olmamıştır (Sakwa, 2008:52). Bu sürecin işlememesinin nedenleri de yine Rus toplumunun sosyo-kültürel özellikleriyle bağlantılıdır. Duma'nın 1993'te bizzat Rus Devlet Başkanı'nın emriyle ve Rus askerleri tarafından tanklarla bomlanması, Moskova'da bir ev ve bir ofis avantajlarını kaybetmemek isteyen vekillerin "çıkar politikaları"na onay vermesi, bozulan toplumsal düzenle oluşan yarı-resmi mafyalar tarafından tehditle veya para karşılığı vekillerin susturulması, resmi olarak siyaset üretmesi gereken kurumun durumunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak para, mafya ya da vekillik avantajları ile ikna edilemeyen birçok bölgesel vekilin de "bölgesel çıkarlara uygun politikalara karşı oligarşik politikalara onay" sistemi uygulanmıştır (Rakhmanova, 2016:55-57; Kagarlitsky, 2002:75; Lo, 2002:174). Rusya'nın çok fazla bölgeye yayılmış dağınık siyasi yapısı ve bu yapıdan dolayı iç ve dış politika üretiminde bölgesel liderlere ödünler veren politikalar üretmek, Yeltsin ve ekibini rejim konusunda en çok zorlayan konu olmuştur. Daha sonra bu zorluktan ders çıkaran Putin ve elitleri, 89 yönetim bölgesini 7'ye indirmiş ve buralara geniş yetkili valiler atamıştır. Merkezileşen rejimde elit hakimiyetinin el değiştirdiği, yani oligarklar gibi ekonomik elitler yerine ağırlıklı olarak devlet içindeki bürokratik elitler ve güvenlik/askeri elitlerin geçtiği görülmüştür (Rakhmanova, 2016:238-239; Lo, 2002:184). Oluşan yeni rejimde de iç ve dış politika üretimine geniş halkın katkısı alt seviyelerde kalmıştır. Anlaşılmaktadır ki ademi-merkezi veya merkezi olsun, politika üretimini elitlerden geniş halka kaydıran olgu herhangi bir rejimin salt varlığı değil, sosyo-kültürel olarak gelişmiş ve bu gelişimle hem rejimi hem de elit sınıfı etkileyebilen, örgütlü ve sınıf bilincine sahip geniş halkın varlığıdır.

Bir ülkedeki sosyo-kültürel yapının alt kümesindeki en önemli olgulardan biri de ülkenin kimliğidir. Kimliğin ya da ulusal kimliğin iç-dış politika etkileşimindeki

önemi, yakın dönemdeki Birleşik Krallık-ABD (UK-AB) Brexit örneğinde görülmüştür. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasına neden olan ekonomik etkenlerin yanında, kimlik çerçevesinde değerlendirilen politik-kültürel durumun etkisi oldukça büyük olmuştur. Avrupa'daki göçmen krizi ve bunun ekonomik kriz yaşayan AB için üst düzey bir sorun haline gelmesi, İngiliz toplumu açısından kötü bir algı oluşturmıştır. Zaten, tarihsel olarak Avrupa'ya şüpheci bakan İngiliz toplumu için bu durum, Brexit sürecine giden algıların motorunu çalıştırmıştır. Her ne kadar 'ulusal kimlik' kavramı inşa edilmiş olarak tanımlansa da Eurobarometer verilerine göre İngiliz vatandaşlarının %67'sinin kendilerini ulusal kimlikleri ile tanımladıkları gerçeği önemlidir. Ülkedeki Brexit referandumunun bölgesel analizi yapıldığında, kimlik açısından anlamlı bölünmeler olduğu gözlenmiştir. İskoçya ve Kuzey İrlanda'da sırasıyla %62 ve %55,8 oranında AB'de kalınması yönünde oy kullanılırken, İngiltere ve Galler'de sırasıyla %53,4 ve %52,5 oranlarıyla AB'den çıkılması yönünde oy kullanıldığı görülmüştür. Yine ulusal kimlikle bağlantılı şekilde İngiltere'nin iç yoğunluğuna bakıldığında, Londra bölgesi %59,9 oranında AB'de kalınması yönünde oy kullanırken, kırsal kesim AB'ye karşı negatif kalmıştır. (Kılıç, 2016:678-681; <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>).

Sosyo-kültürel yapı ve dış politika kararları ilişkisinde bir başka yaklaşım da çıkar gruplarının çok sayıda ve etkili olduğu ülkelerin durumuyla ilgilidir. Bir önermeye göre, çıkar gruplarının dış politika kararlarına etkisi genellikle kısa vadeli ve pragmatik konular üzerinden gerçekleşmektedir. Buna karşın çıkar gruplarının zayıf, birey/liderin rolünün güçlü olduğu durumlarda dış politikaya etki daha uzun vadeli ve değerlere yönelik konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fakat çıkar gruplarının kendisi de sosyo-kültürel yapının bir çıktısı olduğuna göre "otoriter ülkelerde çıkar grubu-demokratik ülkelerde çıkar grubu" ayrımı yapmak doğru görünmektedir. RF çalışan yazarların belirttiği gibi Rusya'da 90'larda Batılı anlamda "orta sınıfın" ortaya çıkmaması, bununla doğru orantılı olarak kamuoyu örgütlenmelerinin de olmaması anlamına gelmiştir. Dolayısıyla demokratik ülkelerde daha çok gözlemlenen çıkar/baskı gruplarının etkili olduğu konular, örneğin Fransa'daki tarım sektörü ile Almanya'daki sanayi sektörünün AB dış politika kararlarında görülmekteyken, liderin rolünün ağır bastığı uzun vadeli politikalar daha

çok Asya, Afrika ülkelerinde görülebilmektedir. Bir başka önerme de sosyo-kültürel olarak az gelişmiş ülkeler ve bu durumun dış politikalarına etkisi bağlamında yapılabilir. İç yapıları kendine özgü nitelikler taşıyan birçok eski sömürge ülkesi, kendine özgü niteliklerinden dolayı genellikle diğer ülkelerle bağlantı bulmakta zorlandığından “bağılantısızlık” hareketi gibi yapıların içinde kalmayı tercih edebilmektedirler. Diğer bazı az gelişmiş ülkeler ise ittifaklar kurma arayışına yönelebilmektedirler. Az gelişmiş ülkeler arasında görülmektedir ki, bağımsızlığını yeni kazananlar daha çok bağılantısızlığa yönelirken, diğerleri ittifaklara yönelebilmektedirler (Sönmezoğlu, 2014:407-408).

1.4. İç-Dış Politika Oluşumunda İmaj-Mit-Algı Üretimi (Image/Myth/Illusion Making)

Foucault’un söylem-bilim çalışmaları ve “söylemin” iktidarı meşrulaştırma işlevi üzerine yazıları, iç ve dış politika kararlarının (ne kadar yanlış olursa olsun) bir şekilde nasıl kabul gördüğünün anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Foucault’ya göre söylemler “pratikler saf söylem üretim biçimleri değil; kurumlarda, davranış semalarında, iletim ve yayın tiplerinde, bu pratikleri kabul ettiren ve sürdüren formlarda ortaya çıkıp söylemi somutlaştırırlar” (Şahin, 2017:129). Benzer çözümlemeyi metinler üzerinde uygulayan Derrida ise yapı-söküm olarak bilinen metodla iktidarın güç üretme ve üstünlük kurma girişimlerini çözümlemektedir (Devetak, 2013:257). Bilindiği gibi bir ülkedeki ya da küresel düzendeki iktidar ortakları (tezin iddiasına göre elitler) söylemsel, metinsel ve görsel iletim yollarını kullanarak siyasi meşruiyet aramaktadırlar. Uluslararası ilişkiler alanındaki birçok kavramın normatif oluşu da göz önüne alındığında, elit söylemlerindeki manipülasyon daha da kolaylaşmaktadır (Heywood, 2014:5). Diğer bir deyişle, kişisel ya da kurumsal çıkarlar için uygulanan bir politika “ulusal”; yerel bir sorunu hedefleyen politika “küresel”; hatta savaşa dair politikalar da “barış” şeklinde kamuoyuna lanse edilebilmektedir. Anlaşılacağı üzere “imaj-mit üretimi” denilen süreç, şu ana kadar anlatılan siyasal, ekonomik, askeri, bürokratik elitlerin; rejim, medya, geniş halk, devlet dışı aktörler, uluslararası aktörler gibi unsurlarla etkileşim biçimini çözümlemeye çalışmaktadır. Bu etkileşim (Foucault’un söylemiyle iletim)

elitlerin çıkarlarını ilgilendiren iç ve dış politika kararlarının, kamuoyuna, aslında toplumun genel çıkarlarına ilişkin kararlarmış gibi kabul ettirilmesi sürecidir.

Halperin, dış politika oluşumunda elitlerin ortaya koydukları imaj oluşturma sürecini ABD özelinde incelemiştir. Soğuk Savaş dönemi ve sonrası için karşılaştırma yapan Halperin, (başta Sovyetler olmak üzere) rejim, karar alıcı elitler, küresel güç dengesi, medya grupları gibi unsurların değişmiş olmasına rağmen imaj oluşturma sürecinin ve amacının nasıl aynı kaldığını göstermiştir. Buna göre:

- Soğuk Savaş döneminin imgeleri: Komünizm ile özgür dünya arasındaki çatışma ve daha fazla devletin komünizm etkisi altına girme potansiyeliyle tehdidin artması gibi imgeler paylaşılmış ve ABD dış politikasının en temel rehberi komünizm karşıtlığı olmuştur. Buna göre gelişmemiş bölgelerdeki tüm sorunlar (iç savaş, geri kalmışlık, huzursuzluk) komünizmden kaynaklanmaktadır. **Barış bölünmezdir!** Tüm bunlardan dolayı, ABD ama sadece ABD, özgür dünyanın savunucusudur ve bu savunma için güç, yetenek, sorumluluk kullanma gibi tüm haklara sahiptir. **Tavizler düşmanın iştahını artıracaktır.** Bunu önlemek için “bütünleşmiş” AB’nin ve üçüncü dünyanın da desteği alınmalıdır.
- 11 Eylül döneminin imgeleri: Sovyetler Birliği’nin çöküşü haydut devletler ve uluslararası terörizm gibi yeni güvenlik önlemleri alınmasını gerektiren bir ortam yaratmıştır. Artık ABD dış politikasının en temel rehberi haydut devletler ve terörizme karşı “demokrasi” savaşıdır. **Barış bölünmezdir!** ABD, gerekirse önleyici bir şekilde, terörizmle mücadelede güç kullanabilir ve “**tavizler**” **sadece saldırıların iştahını artıracaktır** (Halperin, 2006:9-11).

-

Paylaşılan imgeler (shared images), dış politika saiklerinin konjonktür ve kişiler değişmiş olsa bile sanki aynı dönemde ve aynı elle yazılmış gibi olduğunu göstermektedir. Hill'in ‘‘imajlar, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan unsurlardır’’ tespitinden yola çıkıldığında, ABD elitinin, dışarıda kalan herkese dünyayı nasıl anlamaları gerektiğinin empoze ediş i daha iyi anlaşılmaktadır. 1990'ların başlarında Soğuk Savaşın sona ermesiyle, geleneksel olarak paylaşılan imgeler kümesi, Rusya ve Çin'i hala stratejik tehditler olarak gören küçük bir grup muhafazakâr grubun dışında taraftar bulamamıştır. 1990'lar, daha önce süreci yönlendiren ulusal güvenlik kararları için geniş bir çerçeve sağlamayan rakip imgelerle daha fazla karakterize edilmiştir. Örneğ in gelişmekte olan dünya ile ilgili endişeler daha çok insan haklarına, rejimlere ve ticaret meselelerine dayanmış, ama karar verici gruplar vurguyu nereye yerleştireceklerine emin olamamışlardır. Bu kararsızlık, 11 Eylül ile fikirlerin (imgelerin) birleşmesiyle son bulmuştur. Başka bir deyiş le, Bush'un ilk dönemindeki ‘‘neocon’’ların paylaştığı imgeler, halk tarafından paylaşılmamıştır. Ancak ikinci dönemde yeni atanan elitler, ulusal çıkar imgelerini geniş halka kabul ettirmeyi başarmıştır (Hill, 2003:111; Halperin, 2006:13). Benzer şekilde, Başkan Carter'ın, yönetim ekibinden ABD'nin ‘‘insan hakları’’nın teşvik edilmesi konusundaki kaygılarını dile getirmesini istemesi, bu yüzden özellikle Dış işleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nde insan haklarının tanıtımını yapan bir kadro getirilmesi oldukça önemlidir. Bürokrasinin imaj yönetimi, ABD silah satışlarının etkileri de dahil olmak üzere, dış politikasının merkezi bir prensibi olmuştur. Burchill'in, insanlık tarihinde devlet adamları, bürokratlar ve savaşçıların kamuoyuna yönelik tüm suçlarda ortak olduğunu belirtmesi bu bağlamda anlamlıdır (Burchill, 2005:83). Günümüzde bürokrasinin algı yönetimine etkisi, Gramsci'nin tespitlerinde de karş ılık bulmaktadır. Bireylerin düşüncelerini etkilemek, yönlendirmek ve baskı altına almak olarak adlandırdığı ‘‘ideolojik hegemonya’’ kavramının, dış politika üretim süreçlerinde önemli bir yer tuttuğ u böylelikle görülmektedir (Uslu, 2013:299-301).

ABD örneğ ine benzer şekilde Kagarlitsky, Sovyetler yıkıldıktan hemen sonra Rusya Federasyonu'nun kamuoyuna kapitalizmi kabul ettirebilmek için dışarıdaki ekonomik ve siyasi elitlerle iş birliğı yapan yönetimin imaj oluşturma sürecini ortaya

koymuştur. Buna göre içeride devlet arşivleri açılarak arlık döneminin ‘‘refah içindeki Büyük Rusyası’’ idealize edilmiş, dışarıdan ise sürekli maddi destek ve medya propagandası yolu ile Rusya’nın doğru yolda olduğu ve IMF politikaları ile parlak günlerin geleceği imajı oluşturulmuştur (Kagarlitsky, 2002:55). Yeltsin’in açıklamalarına göre Büyük Rusya ‘‘yle büyüktür ki Sovyetlere rağmen hala ayakta’’ kalmıştır. Fakat Yeltsin’in resmi olarak yazılan iki biyografisine bakıldığında: ilk biyografisinde ‘‘Sovyet halkı ile Sosyalizm inşa eden bir idealist’’ iken; hazırlanan ikinci biyografisinde ‘‘kırmızılara karşı savaşan lider’’ imajı bu bağlamda önemli bir tezattır (Kagarlitsky, 2002:73). Benzer şekilde ekonomi politikalarının baş mimarı Gaidar’a göre Sovyet sonrası Rusya, ‘‘emperyalizmden zgr ve açık bir pazara doğru ilerlemektedir’’. İmaj yönetimi, sadece yeni Rusya’nın ve onun politikalarının kamuoyuna meşrulaştırılmasında değil siyasal hayatın tüm alanında kullanılmıştır. Örneğin seçim dönemlerinde sürekli alevlenen dışarıdaki ‘‘atışma ve savaşların’’ i politikayı etkilemeye yönelik dış manevralar olduğunu literatürde kabul etmeyen görüş neredeyse bulunmamaktadır. Buna göre ‘‘seçim savaşlarının arka planı een dağlarının ardındaki kanlı savaş’’ olmuştur (Yapıcı, 2010:15; Kagarlitsky, 2002:98). Lo’nun Rus dış politikasındaki imaj yapımı zmlemesi: ‘‘ok az şey göründüğü gibidir... illüzyon ve mit yapmak, gerçeğin kendisi kadar bir gerçektir’’ şeklinde olmuştur. Lo’ya göre Sovyet sonrası dönem; gerçeklik, yanılsama ve mitiliğin harmanı şeklindeki bir politika üretme dönemidir (Lo, 2002:12). ‘‘Avrasyacılık’’ kavramı Rus eliti için muhtemelen en kullanışlı kavramlardan olmuş; iç politikada Rus İmparatorluğu’nun güzel günlerine dönüş olarak kullanılırken, dış politikada NATO genişlemesi, Batı hegemonyası, Yugoslavya müdahalesi gibi olaylarda koz olarak kullanılmıştır. Dış İşleri Bakanı Kozirev ‘‘hiçbir ülkenin ulusal çıkarının resmi bir tanımı yoktur’’ derken, ulusal çıkar olgusunun normatif değerini vurgulamamış, söz konusu dönemde yüzünü Batı’dan Avrasya’ya çevirme tehdidini vurgulamak istemiştir (Lo, 2002:80; Bilgesam, 2017:10). Bunların yanında Turgutoğlu ve Lo, Dış Politika ve Askeri Doktrinler/Ulusal Güvenlik Doktrinlerinin üzerinden giderek bu beyanlarla oluşturulan yanılsamaları ortaya koymuşlardır. Bu belgelerdeki eğilimler genelde dönemin trendine uygun kavramlar içerirken (g, uyuşturucu, mültecilik, askeri ortaklık vb.) hükümetin asıl ilgilendiği şey bu kavramlarla i ve dış politikada

çıkarlarının nasıl bulunacağını aramak olmuştur. Lo'ya göre belgelerin içeriği ve uygulamalara bakıldığında; 'ulusal güvenlik = rejimin güvenliği' şeklinde bir formül ortaya çıkmaktadır (Turgutoğlu, 2006:14; Lo, 2002:82). Turgutoğlu ve Kagarlitsky'ye göre ise bu belgelere Çeçen Savaşı ve Moskova apartmanlarında patlayan 'şüpheli' bombalar eklenince; 'Putin+Güvenlik elitleri'nin meşruiyetinin kazanıldığı, genel halk üzerinde hedeflenen milliyetçi propagandanın başarıya ulaştığı görülmüştür. Bu algı yönetimini çözümlerken Kagarlitsky, "bir halk düşünmeli ki yıllarca Hitler ve benzerlerini eleştirmiş olmasına rağmen birkaç yıl içinde bir bölgenin etnik temizliğine razı olmuştur" şeklinde çözümleme yapmıştır (Kagarlitsky, 2002:196).

İmaj yönetimi ile ilgili Rus elitlerinin genel motivasyonu özetlenecek olunursa: ülkenin üretim araçlarının ve üretim gücünün formasyonunun 'enerji ham maddeleri' ve 'ağır silahlar' olması, ülkedeki elit kesimin sosyo-kültürel olarak 'ulus', 'demokratik katılım', 'sermaye artırımı' gibi (Batılı) kapitalist yönelimler yerine 'jeopolitik' ve 'pragmatik milliyetçilik' düşüncelerinde olmaları, imaj yönetiminin bir çeşit çatışma ve güç siyaseti yönetimi şeklinde tezahür etmesini anlamlı kılmaktadır. Başka bir deyişle, İngiltere ve ABD'deki siyasi ve ekonomik elitler imaj yönetimlerini insan hakları, özgürlük gibi liberal değerler üzerinden yönetirken (elit çıkarları serbest ticaret üzerine kuruludur çünkü), Rusya gibi ülkelerdeki elitler tam tersine çıkarlarının olduğu çatışma ve jeopolitik üzerinden imaj üretmektedirler. En basitinden Orta Doğu'da meydana gelecek sıradan bir çatışma hem petrol fiyatlarını yükseltecek hem de silah satışını artıracak ve Rus elitlerinin çıkar potansiyelini yükseltecekken; çatışma bölgelerinde serbest ticaret etkilenecek olduğu için 'serbest ticaretçi elitlerin' çıkar potansiyeli zedelenecektir.

İç ve dış politika üretiminde imaj yönetimi olgusunun büyük kısmı, 'ulusal çıkar', 'milli amaçlar' gibi kullanışlı kavramları; sesli, yazılı ve görsel araçlar aracılığıyla politikada meşruiyet aracı olarak kullanmaktır. Örneğin en çok kullanılan kavramlardan biri 'ulusal çıkar'dır. Sönmezoğlu, kavramın normatif ve kullanışlı araç olma yönünü yakalayarak; 'Hindistan'da Gandhi'nin uyguladığı pasif direniş politikaları ulusal çıkarı temsil ederken, Hitler öncülüğündeki Almanya'nın 'lebensraum' (yaşam sahası) kavramı da ulusal çıkarı temsil etmiştir' çıkarımını

yapmıştır (Sönmezoğlu, 2014:348). Öte yandan Suat Bilge'ye göre ulusal çıkar "milli menfaatlerin toplamı" olarak tarif edilirken; Frankel'a göre "ülkenin yöneldiği genel ve sürekli amaçlardır" (Bilge, 1966:314; Sönmezoğlu, 2014:348). Anlaşılmaktadır ki Bilge ve Frankel, kavramı hem elitlerin hem de geniş halkın ortak çıkarlarını yansıtan bütüncül ve değişmez bir kavram şeklinde yorumlayarak, neredeyse tüm ülkelerin birkaç yılda bir değiştirdiği ulusal güvenlik doktrinlerini atlamışlardır. Benzer bir kavram da yine tüm devlet elitlerinin kullandığı "dış politikada amaç" kavramıdır. Dış politika literatürüne bakıldığında neredeyse tüm çalışmalarda bulunan "devletlerin dış politika amaçları" kategorisi, çoğunlukla devlet aygıtına bütüncül yaklaşmakta, içerisindeki elitler, geniş halk, çıkar grupları gibi unsurların toplu bir amacı olduğunu varsaymaktadır. Rosenau'nun buradaki tespiti; "eğer bir ülkenin tüm üyeleri, devletlerinin egemenliğinin tamamını veya büyük bir kısmını bölgesel veya evrensel bir federasyona devretmeye karar verseler, kim bu federasyonunun amacının ülkenin varlığını yıkmak olduğunu iddia edebilir" diyerek (sözde) toplumun tamamına hitap eden "amaç" ve "ulusal çıkar" kavramlarının araç olarak kullanıldıklarına atıfta bulunmuştur (Sönmezoğlu, 2014:366). Benzer şekilde bir ülkenin "var olma amacı" denilen olguya bakıldığında; 1979 İran Devrimi'nde var olmanın nereye konumlandırıldığı ilginç olacaktır. Ülkede sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel sistem tümüyle değişmiştir. Sadece ülkenin metrekare cinsinden varlığı ve içinde yaşayan insanların (diğer tüm koşullar değişerek) "varlığı" korunmuştur. Buradaki var olma, tartışmalı bir var olmadır ki, ülkenin hem iç hem de dış politikası üzerindeki birçok konuda son derece farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Son olarak Burchill'in Marx ve Engels'ten alıntılanarak incelediği "ulusal çıkar" bölümünden özetle: Kapitalist elitler bir yandan evrensel özgürlük getirirken öte yandan izolasyon da getirirler. Yani insanlar, uluslararası serbestçe ticaret yapabilir ve özgürlüğün tadını çıkarabilir; ancak elitlerin formüle ettiği ulusal çıkar kavramının sınırlarını aşmamak kaydıyla bunu yapabilirler (Burchill, 2005:71). Öyleyse anlaşılmaktadır ki, yukarıda sayılan birçok kavram gibi "ulusal çıkar" kavramı da Kaplan'ın "ulusal çıkar nesnel bir çıkardır" tanımlamasının yakınından bile geçmemekte; Lo'nun deyişiyle politika oluşum sürecinde gerçeğin kendisi kadar gerçek bir imaj üretme aracı konumundadır (Kaplan, 1967:164).

Bahsedilen tüm imaj yönetme süreci ve süreç içerisinde iç ve dış politikanın yaratılış modelleri, sadece elitler ve geniş halk arasında değil; medya, düşünce kuruluşları, sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörlerin de (DDA) katılımıyla gerçekleşmektedir. Bu aktörlerin iç ve dış politika oluşumuna etkisi aşağıdaki başlıkta incelenecektir.

1.5. İç-Dış Politika Oluşumunda Devlet Dışı Aktörler (DDA)

Devlet dışı aktörler (DDA), Rosenau'nun 1960'lar, Keohane ve Nye'nin 1970'lerdeki tespitlerinden bu yana, giderek artan bir şekilde Uİ disiplinde yer almaktadır. Devletler için "yürüyen ceset" veya "cücüler içinde dev" şeklindeki zıt kavramsallaştırmalar arasındaki tartışma devam etse de dış politikada DDA'ların rolünün önemi ortak kabul görmektedir. Hatta Bauman ve Stengel'in makalesinin başlığı "...tüm bunlardan sonra hala devlet merkezilik mi?" şeklindedir (Bauman ve Stengel, 2014:2). Çünkü gerek hükümetlerarası örgütler olsun gerek hükümet dışı örgütler olsun, örneğin Apple, Google, Amazon, OPEC, BM, Kızılhaç gibi yüzlerce organizasyon, doğrudan veya dolaylı olarak dış politika konularında etkili olmaktadır. DDA'ların pratik siyasi hayattaki karşılıklarına bakıldığında, örneğin Rosenau'ya göre günümüzde ulus devletlere ait birçok konuda DDA'larla otorite paylaşımı yapılmaktadır (Rosenau, 1997:160). Marksist felsefenin hegemonya çözümlemesinde veya Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılığın aktörleri içinde tanımladığı ÇUŞ'lar, STK'lar, uluslararası örgütler vb. doğrudan karar alım sürecini etkilemektedirler. Çünkü devletler, ülkedeki bilgi akışını yönetse de günümüz teknolojisinde tam kontrol sağlamaları mümkün değildir. Bilhassa küresel bilgi akışı artan bir hızla büyümektedir (Sönmezoğlu, 2014:34). Örneğin ABD devleti (ve elitleri) bu bilgi akışında silahsızlanma ve insan hakları gibi kavramların propagandasını yapmaya çalışırken, DDA'lar da ABD silahlarının ve insan hakları ihlallerinin eleştirisini yapmaktadırlar. Aynı şekilde bilgi akışını anti-empyralist ve çok kutuplu dünyanın gerekliliği üzerine yönlendirmeye çalışan Rus elitlerine karşı Uluslararası Af Örgütü ya da Çeçen Direnişçiler gibi DDA'lar meydan okumaktadırlar. Dolayısıyla DDA'ların birçok durumda devletlerin oluşturdukları politikalar üzerinde itici güç uygulayarak ya da bir devlet tarafından diğer devletlere

karşı silah olarak kullanılarak, siyasal ve ekonomik elitlerin karşısında durabildiği örnekler görülmektedir. Örneğin Polonya'daki Dayanışma Sendikası'nın grevlerinin büyüüp uluslararası kamuoyu sorunu haline gelmesi olayında, ABD, bu DDA'nın baskısını Sovyetlere karşı kendi çıkarları için kullanmıştır (Evtuhov, 2018:523; Sönmezoğlu, 2014:42). Fakat DDA'ları elitlerin karşısında duran bir sınıf gibi değil, iç ve dış politika oluşumunda rol almaya çalışan bir baskı grubu gibi görmek daha doğru olacaktır. Çünkü örneğin IMF ya da çok uluslu bir şirket (ÇUŞ), DDA olmasına rağmen çoğunlukla elit kesimler tarafında yer almaktadır.

Devlet (ve elitinin) son yıllarda STK'lar veya ticari şirketlerle ortak ticaret veya herhangi bir sorunun çözümünde ortak yönetim kurdukları gözlenmektedir. Kamu-özel ortak girişimlerinin sayısı her geçen gün yükselmektedir. Ancak bu durum, daha büyük tartışmalara da konu olabilmektedir. Örneğin Marksist kanattan bakıldığında kamu-özel girişimi aslında sömürü düzeninin daha baskın hale gelmesi olarak yorumlanırken, liberal kanattan bakıldığında verimliliğin artması, israfın azalması, kamu kaynaklarının daha iyi kullanılması vb. şekillerde yorumlanmaktadır. Rosenau'dan özetle; ticaret, petrol, çevre, balina avcılığı ve diğer birçok alanda, bu tür olgular küresel manzaranın standart özellikleri haline gelmiştir. Dünya meseleleriyle ilgili literatür onlara "uluslararası rejimler" olarak atıfta bulunmaktadır. Ancak bu yanlış bir isimdir çünkü birçok rejimin kuralları, normları, ilkeleri ve prosedürleri olarak kabul edilen tanım, genellikle STK'lar ile devlet elitleri arasında yetki paylaşımını içermektedir (Rosenau, 1997:160). Öyleyse, örneğin uluslararası petrol rejimi incelenirken Özdemir'in tespit ettiği Rosneft-BP anlaşmasındaki gibi ekonomik elitler ve ÇUŞ'lar ile devlet elitleri arasındaki ilişkiler bağlamında analiz etmek daha doğru olacaktır. BP şirketinin, Meksika'daki sızıntıdan dolayı uluslararası yaptırımlardan kaçabilmek için Rosneft ve dolayısıyla Rus eliti ile birleşmesi gibi uluslararası iş birliği örnekleri oldukça sık görülmektedir (Özdemir, 2019:171).

Rosenau, küreselleşme ile ortaya çıkan uluslararası sorunları çözmek için ortaya atılan "yönetişim" olgusunun, yine devletlere fazlaca atfedildiğini iddia ederek DDA'ların etkisinin hafife alındığını savunmaktadır. Rosenau bu durumu:

“ulus devletler ve hükümetlerin politika üretimine o kadar alıştık ki uluslararası problemleri yönetim ile çözmek üzere yine onlara geri dönüyoruz” şeklinde açıklamıştır (Rosenau, 1997:147). Yani aslında çevresel etkenler olan DDA’ların (STK’lar, ÇUŞ’lar, uluslararası örgütler) denklemde olduğunu ve çözümlemelerde denklemin buna göre formülize edilmesinin doğru olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre yeni dış politika veya uluslararası politika çözümlemelerinde (özetle); bölgeselcilik anlayışı, sınırların geçirgenliği, ilişki ağlarının ez an hiyerarşik ağlar kadar önemli oluşu ve en önemlisi de ulus-altı, ulus-ötesi ve DDA birimlerinin tümüyle hesaba katılması gerekmektedir. Örneğin dış politikada ekonomi ve finans başlıklarına bakıldığında; hangi ülkeye yatırım, tahvil ihracı, hisse alımı vb. işlemlerin yapılacağı konusunda Moody’s, Standart&Poor’s, Deloitte gibi finansal derecelendirme kuruluşları (DDA’lar) belirleyici konumdadırlar. Aynı şekilde İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü gibi kurumların raporları kendi alanlarında oldukça önemlidir. Dış yatırımcı çekmek ya da bilimsel, sanatsal, finansal çekim merkezi olmak gibi hedefleri olan bir ülke için (ki küresel düzen liberal olduğuna göre bunları yapmak liberal elitlerin önceliğidir) bu kuruluşların yönünde politikalar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Küresel politikanın belki de en önemli DDA’ları çok uluslu şirketlerdir. Bilindiği gibi ÇUŞ’ların desteklediği serbest ticaret denilen olgu, başlı başına bir siyasi pratiktir. Çünkü serbest ticaret yanlısı olmak demek, uluslararası politikadaki bazı koşulların “serbest”, bazı koşulların ise “yasak” olmasını desteklemek demektir. Örneğin bir ÇUŞ, herhangi bir ülkeye “serbestçe” girip üretim yapmak ve “serbestçe” sermaye transferi yapabilmeyi isterken, o ülkede, kendi ürettiği ürünlerin girişinde serbestlik değil “kota”, “koruma” uygulaması isteyecektir. Aynı ülkede özsermayesi veya maddi varlıklarına zarar gelmesi halinde devreye girecek “bağımsız” yargı isteyecek, işleri aksatacak sendikal hareket veya şiddet içeren örgütlenmelere karşı “devlet garantisi” isteyecektir. Öyleyse bir ÇUŞ, DDA olarak o ülkenin hem iç politikasını hem de dış politikasını doğrudan yönlendirmiş olacaktır. Buradaki asıl nokta, devlet eliti ile ÇUŞ arasındaki bağımlılık/ortaklık ilişkisinde yatmaktadır. Örneğin bir ÇUŞ olarak Turkcell şirketi (ve iş ortakları), Türkiye devlet elitine IMEI kaydı yasası çıkartmış ve cep telefonu ithalatında

dünyada başka ülkede olmayan bir uygulamayla kurumsal tekelleşmeyi getirmiş, ancak aynı uygulamayı servis verdiği diğer ülkeler olan Moldova, Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan vb. ülkelerde yapamamıştır. Bu uygulama devlet eliti ve ÇUŞ arasındaki gayri-resmi bir birlikteliği göstermektedir. Bazı devlet eliti-ÇUŞ birliktelikleri ise Gazprom ve Rosneft ile Rus Devlet elitinde olduğu gibi gayri-resmi değil resmi ortaklıklara dayanmaktadır. Rus siyasal eliti ile birlikte hareket eden bu şirketler, enerji fiyatlarının yükselmesi ya da enerji güvenliğinin sağlanması (ya da tam tersine güvenliğin zedelenmesi) üzerine dış politikayı belirlemektedirler. BP şirketinin Rus eliti ile birleşmesi örneğindeki gibi uluslararası iş birliği örneklerine rastlamak da mümkündür. Son olarak Çin devlet şirketlerinin kapitalizmle entegrasyonunu inceleyen Graaf ve Apeldoorn'un da vurguladığı gibi bu gibi devlet merkezli (state-centric) ekonomik kuruluşların kapitalizme (ABD'li şirketler gibi) entegre olamadıkları görülmüş, dolayısıyla bu kuruluşlar DDA olarak değil Çin devlet elitizminin ideolojisine bağımlı hareket eden kuruluşlar olarak değerlendirilmiştir (Graaf ve Apeldoorn, 2018:128). Öyleyse DDA'lar; elitler ile geniş halk arasında durmakta, DDA'nın işlevine bağlı olarak tarafların lehine veya aleyhine politika üretiminde itici güç olmaktadır.

DDA'ların dış politika konusunda sömürü düzeninden ileri giderek ülkeler arasında savaş veya işgal girişimine yol açacak kadar büyük etkileri de olabilmektedir. Hybel'in ABD dış politikası çalışmasında tespit ettiği gibi bir ÇUŞ olan United Fruit Company, Guatemala başta olmak üzere Güney Amerika ülkeleriyle ticaret yapmakta ve iç-dış politikayı etkileyebilmekte, hatta Guatemala örneğinde ülkenin ABD tarafından işgal edilmesinde CIA ile birlikte birincil rol oynayabilmektedir. Söz konusu olayda, Guatemala'nın yeni sosyalist lideri Arevalo'nun verdiği sözleri tutarak tarım arazilerinin sosyal bölüşümünde elitler aleyhine ve (doğal olarak) işgücünün lehine karar alması, Güney Amerika'yı domine eden United Fruit Company şirketini rahatsız etmiştir (Hybel, 2014:87-90). Ayrıca diktatörlükleri yıkma hedefiyle kurulmuş "Karayip Lejyonu'na" verdiği destek, United Fruit'u ve CIA'yi rahatsız etmiş ve yapılan tavsiyeler üzerine Truman, Yugoslavya'da görev yapmış ve koyu bir komünist karşıtı olan Patterson'u Guatemala'ya Büyükelçi olarak atamıştır. Patterson, onuruna verilen yemekte ilk iş

olarak ABD'nin Guatemala ile ilgili kuşkularını dile getirmiş, daha sonraları ise komünizme yakın oldukları gerekçesiyle 17 hükümet görevlisinin görevden alınmalarını talep etmiştir. 1950 yılına gelindiğinde, ABD içerisindeki ulusal imaj, koyu komünizm karşıtlığı olarak yükselmiş ve Guatemala da Truman yönetimi tarafından komünizme zemin oluşturan bir ülke olarak algılanmış ve müdahale zemini oluşmuştur. Hybel'e göre ABD karar vericilerine CIA tarafından giden bilgi, farklı kurumlar tarafından çok daha farklı şekillerde yorumlanabilirdi. Ayrıca ABD elitinin elinde Guatemala'nın Moskova ile somut ilişkisi veya rejim değişikliğine dair en ufak bir delil bulunmamaktadır (Hybel, 2014:87-90). Yine anlaşılmaktadır ki önemli olan elitlerin elinde ne olduğu değil, iç ve dış kamuoyunun neye ikna edildiğidir.

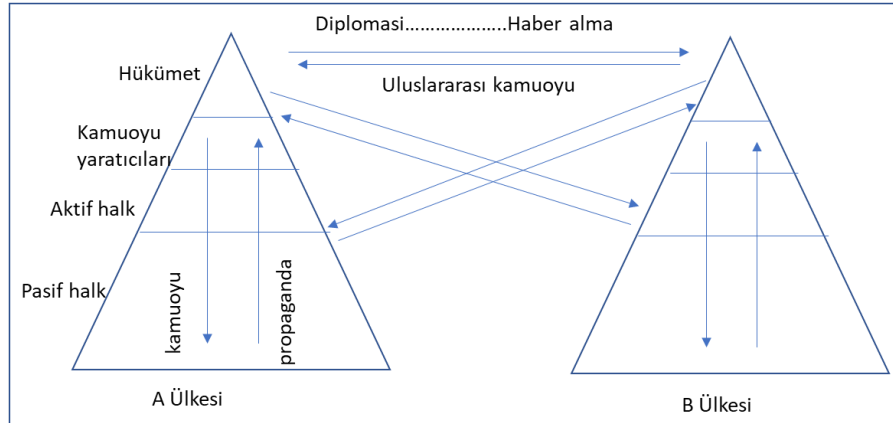
Bilindiği gibi terör grupları da önemli DDA'lar arasındadırlar. Sönmezoğlu'na göre bir ülkede ülke yönetimi ile onun yasa dışı ilan ettiği birimler arasında ciddi iç ve dış politika sorunları oluşmaktadır (Sönmezoğlu, 2015:43). Pkk'nın Türkiye içerisinde birçok iç politika kararına sebep olduğu bilinmektedir. Bunun yanında devlet elitlerini, dış politikada, hem iç politikadaki kararların meşruiyetini onaylatmaya hem de Pkk'ya karşı ortak birliktelik arayışına itmiştir. Benzer şekilde El-Kaide örgütü, bir DDA olarak doğrudan dünya siyasetinin değişim "aracı" olmuştur. 11 Eylül olayları hem DDA'ların dünya siyasetinde giderek ne kadar önemli hale geldiklerini göstermiş hem de önleyici savaş, terörle mücadele, egemenliğe (belirli şartlarda) müdahalenin meşrulaşması gibi elitlerin politika üretiminde kullanacağı yeni imaj/algı yönetimi kavramlarını getirmiştir. Üstelik bu durum eski Sovyet coğrafyasına müdahale için meşruiyet arayan Putin ve elitleri için de bir fırsat olmuştur. Baumann ve Stengel'in da belirttiği gibi terör örgütleri gibi DDA'lar, çatışmanın sonlanması ya da sürdürülmesi konusunda oldukça etkilidirler (Baumann ve Stengel, 2014:57).

1.6. İç-Dış Politika Oluşumunda Medya ve Kamuoyu

Küreselleşmenin getirdiği en büyük yeniliklerinden birisi, medya kanalları ile hızlı iletişim sürecidir. Almond, daha 1960'lı yıllarda elit sınıflamasına "communication elites" olarak medyayı dahil etmiştir (Almond, 1967:268). Geçen

süreçte günümüz medyasının (sosyal medyanın yoğunluğundaki artışla) global etkisi; yukarıda bahsedilen Foucault'un söylemsel iletim ve Derrida'nın "metinlerin önemi" çözümleriyle birleştirildiğinde, politika oluşumundaki en önemli araçlardan biri medya (kitle iletişim alanı) olarak ortaya çıkmaktadır. Buraya kadar bahsedilen elitler, rejim, geniş halk, DDA'lar, imaj yönetimi vb. unsurlarının en büyük etkileşim kanalı medyadır. Üstelik toplumun haber alma hızı ve kolaylığı tarihte hiç bu seviyede olmamıştır. Medyanın söz konusu geniş ve hızlı bilgi iletim özelliği, uluslararası ilişkileri ve dış politikayı çok çeşitli şekillerde, örneğin kültür, gözleme, mahremiyet, ticaret ve diplomasi gibi her alanda etkilemektedir.

Medya üzerinden iktidar ilişkileri eskiye dayansa da bugünkü anlamda küreselleşme ve medya birlikteliği; İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana elitler, geniş halk, DDA'lar arasındaki etkileşimi başlatmıştır. Bu dönemlerde ABD başta olmak üzere medya-iktidar ilişkileri üzerine literatür gelişmiş, örneğin Halperin, Amerikan basınında çıkan bilgilerin "Başkanlık kararlarının" şekillenmesindeki en önemli unsurlardan biri olduğu tespitini yapmıştır (Halperin, 2006:181). Hill ise medyaya "kral" tanımı yapmış; hem İpek hem de Hill artık politika etkileşimlerinde CNN etkisi (CNN effect) diye bir kavramın UI'ye girmesinin önemini vurgulamışlardır (İpek, 2018:159; Hill, 2003:273). Basın sektöründeki bazı fenomenlerin, bulundukları yerlere "Başkanlık kararlarını" teşvik etmek amacıyla politika elitleri tarafından yerleştirildiklerini belirten bu iki yazara göre bürokratların basını kullanmak için uyguladıkları bu gibi teknikler istisnasız tüm ülkelerde uygulanmaktadırlar. Çünkü bilginin basılması önemli bir yol olarak görülmüş, ancak sızıntıların standart bir bürokratik manevra olarak kullanılması ise ondan daha önemli olmuştur. Halperin'in tespitine göre ise basına ulaşan ulusal güvenlik sorunları ile ilgili haberlerin çoğu resmi hükümet kararlarıyla ilgilidir (İpek, 2018:160; Halperin, 2006:182). Bu stratejinin Türkiye'de ve diğer ülkelerde de uygulandığı bilinmektedir. Her ne kadar elitlerin dış politika kararlarına geniş halkı dahil etmedikleri bilinse de bazı önemli konularda karar almadan önce medya üzerinden kamuoyu yoklaması yapılmaktadır. Sönmezoğlu'nun "medyanın uluslararası iletişim" rolünü özetleyen şeması konunun görsel olarak anlaşılması için önemlidir.

Şekil 1. İki Örnek Ülke Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşimi

Kaynak: Sönmezoğlu, 2014, s.776

Halperin'den özetle: ulusal güvenlik bilgilerinin aktarıldığı çoğu zaman, gazeteciler konferansa davet edilmekte ve onlarla konuşan yetkililerden “doğrudan alıntı” yapılarak halka “özgürce” tarafsız bilgiler sunulmaktadır. Diğer durumlarda ise basın toplantısı (ki genelde Türkiye ve Rusya gibi ülkelerde böyledir) “arka plan” temelinde, gazetecilerin bilgiyi kullanabileceği, ancak doğrudan alıntı yapmak yerine “üst düzey yönetim yetkilileri” veya “Dışişleri Bakanlığı Yetkilileri ” gibi belirsiz bir kaynağa atfetme zorunluluğu bulunmaktadır. Batı medyası ve dış politikaya etkisini ortaya koyan Mills, Hill ve Halperin; ABD Başkanlarının, Bakanların ve birçok Beyaz Saray yetkilisinin medya üzerinden yaptıkları kamuoyu yoklaması, bilginin sızdırılması, manipülasyon, yönlendirme gibi stratejilerin etkilerini ortaya koymuşlardır (Mills, 1956:80). Rakhmanova, Lo ve Kagarlitsky de benzer şekilde Rus elitlerinin medya ilişkilerini incelemişler, ancak burada daha farklı bir durum tespit etmişlerdir. Çünkü Rusya’daki medya doğrudan ekonomi elitlerine bağlı (Yeltsin döneminden bahsediliyor), ekonomi elitleri ise doğrudan siyasal elitlerle özel-ilişki içerisinde olmuşlardır. Sönmezoğlu’nun tespit ettiği gibi demokratik ülkelerde çoğunlukla meclis ve siyasi partiler üzerinden güç arayışı yapılırken, otoriter ülkelerde bir gruba ya da bir kliğe karşı diğerini desteklemek şeklinde güç arayışı görülmektedir (Sönmezoğlu, 2014:54). Rusya’nın sözkonusu dönemi de tam olarak öyle şekillenmiş ve şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır;

“X medyası+ X Oligark+ siyasal elit(ler)... Y medyası+Y Oligark+Y siyasal elit” şeklinde ortaklık ya da çatışma içerisindeki klikler.

Örneğin 1999’da; Moskova Belediye Başkanı Luzhkov + Gusinsky (medya devi) ile Dyachenko (Yeltsin’in kızı) + Berezovski (medya devi) karşılıklı savaşı yaşanmıştır. Bu savaşta Abrahamoviç gibi isimleri de yanına çeken Yeltsin, kesin kaybedeceği seçim savaşında yanındaki ekonomik elitleri ve medyalarını kullanarak tek şansı olan Putin’e oynamış ve savaşı “kazanmıştır” (Kagarlitsky, 2002:187; Rakhmanova, 2016:76).

1990’lı yıllarda, anlatılanlara ek olarak Rus medyasına daha çok iş düşmüş; çünkü bir sistem değişikliğini meşrulaştırmaları gerekmiştir. Kagarlitsky’nin belirttiği gibi gazetelerde sağcılara solcu, solculara sağcı denilmiş; restorasyonun adı “devrim” olarak anılırken devletin yıkılması ise “Rusya’nın yeniden doğuşu” olarak geniş halka sunulmuştur (Kagarlitsky, 2002:27). Üstelik bu medya grupları daha birkaç sene önce “özgürlük” ve “serbest piyasa” istemiş, serbest piyasa gelince tutunamadıklarından devlet tarafından kamulaştırma istemişler ve böylelikle siyasal elitler eliyle oligarklara sırayla satılmışlardır. Zasursky’ye göre “siyasallaşmış sermaye”nin sahip olduğu bu medya gruplarının amacı gazete ve reklam satmaktan çok siyasi etkiyi artırmak olmuştur (Kagarlitsky, 2002:106-107). Hem Hoffman hem Kagarlitsky’nin tespit ettiği üzere söz konusu basın sadece politika alanında değil her konuda fikir belirtir olmuş; örneğin Yeltsin-Zyganov seçim savaşında “Zyganov kazanırsa TV dizileri iptal edilecek” şeklinde absürt propaganda yayınları yapmışlardır. Rusya’da aşırı büyüyen enerji, silah endüstrisi, tarım grupları trendine medya sektörü de aşırı büyüyerek eklenmiş ve bir bilgi-propaganda kompleksi haline gelmiştir. Bu devasa yapı; Duma’da milletvekilleriyle anlaşmadan şantaja, oligark savaşından siyasetçi aklamaya kadar her türlü iç-dış politika sürecine dahil olmuştur. Rus medyasının bu karmaşık yapısından ders çıkaran siyasal elitler, ilk Çeçen savaşında unuttukları medya gruplarını ikinci savaşta yanlarına alarak ve ellerine sağlam kurallarla dolu bilgiler vererek süreci yönetmişlerdir (Kagarlitsky, 2002:197). Putin’in ilerleyen dönemlerinde, Rakhmanova’nın “TV kontrolünden tüm medyanın kontrolüne” başlığında incelediği üzere tüm medya kuruluşlarının devri yapılmış, tüm kurumlar Putin ve

güvenlik elitlerinin eline geçtikten sonra “ülkenin mutlak efendisi” konumu netleşmiştir (Rakhmanova, 2016:243-246).

Klasik medya, iç ve dış politika üretiminde çoğunlukla elit kitlenin yanında yer almışsa da özellikle internet tabanlı teknoloji yaygınlaştıktan sonra elitlere baskı unsuru olarak, “kamuoyu” lehine de kullanılabilmektedir. Medya ve kamuoyu ilişkisinde, özellikle iç-dış politika etkileşimi çalışmalarında Almond-Lipmann Konsensüsü önemli bir yaklaşımdır. Vietnam’a yapılan Amerikan müdahalesi ve anket tekniklerinin geliştirilmesiyle kamuoyu ile ilgili verilerin genişlemesi, Almond-Lippmann’ın fikir birliği görüşlerini öne çıkararak, kamuoyunun yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. 1970’lerin ortasında rasyonalite ve kamusal tutumların yapısı üzerine odaklanan kapsamlı bir literatür oluşmuş ve bu revizyonist görüşlerin alana hâkim olduğu güvenle ifade edilmiştir. O zamanlar, birkaç düşünür, kamuoyunun günün dış politika olayları hakkındaki bilgilerle aşılandığını iddia etmişken, şu anki görüşler, kamuoyunun göreceli olarak istikrarlı tutumlara sahip olduğunu ve dış kaynaklı işlere dair bilgiyi (eskiye nazaran) daha makul bir şekilde yanıtladığı şeklindedir. Araştırmacılar, kamusal tutumları niteleyen boyutların sayısı veya bu tutumların nasıl ortaya çıktığı veya değiştiği konusunda hemfikir olmasa da çoğu kamuoyu tutumunun Converse’in hem istikrar hem de bir çeşit kısıtlama veya işlevsel karşılıklı bağımlılık gibi kriterleri karşıladığı konusunda hemfikirdir (Foyle ve Van Belle, 2010:2-3). Sonuç olarak, Almond-Lippmann son yıllarda en çok ilgilenilen yaklaşım olmuş, ancak kamuoyu politikasının hangi koşullar altında etkilenip etkilenmediği konusunda toplu bir fikir birliği oluşturamamıştır.

Medya ve kamuoyu ilişkisinde, Keohane ve Nye, özellikle Batı medyasının internet tabanıyla genişlemesini olumlu bularak “kamuoyunun çok-sesliliğini içerisinde barındırdığını” savunmaktayken, Morozov’a göre özellikle internet, devlet elitlerinin “uyruklarını” daha kapsamlı izlemesine olanak tanımaktadır (Keohane ve Nye, 2011:31-32; Southwell, 2020:92). Ancak yine de “demokratik” ülkelerde ve medya devi olmayıp da bireysel ya da küçük çaplı basın aygıtı işlevi gören yapıların, elitleri zor durumda bıraktığı örneklerle rastlanmaktadır. Assange’ın Wikileaks belgelerinin yayımlanması, Stengel’in deyimiyle gezegende en zor bulunan kişi olan

Bin Laden ile Bergen'in 2001'de röportaj yapabilmesi, Rosenau'nun bireysel gazetecilerin önemli rolleriyle ilgili tespitleri, Irak'ta "bulunamayan" kitle imha silahlarının medya aracılığıyla kamuoyuna duyurulması vb. yayınlar devlet elitleri için sorun olmuşlardır. Ancak şunu gözden kaçırmamak gerekir ki "geniş halkın" ya da "kamuoyunun" sahip olduğu bir medya kompleksi bulunmamaktadır. Dolayısıyla eğer bir medya devinden söz ediliyorsa elit politikaların lehine değerlendirmek, eğer bu medya devî devlet eliti veya ekonomik elit aleyhine haber yapıyorsa da bunu elitler arası çatışma gibi yorumlamak daha makul görünmektedir. Genel halkın ya da kamuoyunun buradaki çıkarı internet-tabanlı örgütlenmiş yayınlar ya da (görece) küçük klasik medya organlarında aranmalıdır.

Willigen ve Voolard'ın kamuoyu ve dış politika için "iç fikir birliği" etkileşimi üzerine yaptıkları araştırma, özellikle küçük ülkelerde askeri aksiyonların halk tarafından benimsenmesinin daha kolay olduğu sonucuna varmıştır. Hollanda'nın dış operasyonlara gönderdiği askeri birlikler üzerine yapılan araştırmaya göre geniş halk, örneğin Uruzgan misyonlarına karşı aleyhte oy vermiş olmalarına rağmen, bölgeye gönderilmiş askerlere yüksek derecede teveccüh göstermişlerdir. Ancak barış operasyonlarına temel olarak kamu desteği değil de parlamento onayıyla askeri birlik gönderildiği göz önüne alındığında; kararları siyasal elitlerin aldığı, geniş halka ise imaj yönetimiyle yüklenen "şanlı" askeriyle gurur duymak kaldığı görülmektedir. Söz konusu örnek, Kagarlitsky'nin Çeçen Savaşı'ndaki kitle militarizasyonu çözümlemeleriyle birleştirildiğinde daha anlamlı görülmektedir (Willigen ve Voolard, 2011:15-16). Son olarak, benzer bir çalışma da Olesen tarafından Danimarka'nın NATO üyeliğine girip girmeme kararı üzerine kamuoyu ve dış politika temelinde yapılmıştır. Olesen'in bulgularına göre kamuoyunda yer alan "komünizm tehlikesi" ve "dehşet dengesi" algıları NATO üyeliği konusundaki dış politikanın ana belirleyicisi olmuştur (Olesen, 2011:20).

1.7. İç-Dış Politika Etkileşiminde Çevresel Etkenler

1.7.1. Fiziki Çevre

Buraya kadar bahsedilen iç ve dış politika süreçlerinin “içerisinde oluştuğu ortam” alınan kararları etkilemesi bakımından oldukça önemlidir. Sosyal bilimler için kullanılan “sübjektiviteden arındırılmış gerçeklik olamaz” önermesi buraya uygulandığında, çevrelerinden bağımsız bir şekilde politika oluşturan elitler/çıkar grupları olamaz şeklinde yansıyacaktır. Fiziki çevre kavramı, yüzlerce yıl boyunca jeopolitik özellikler olan iklim, topografi, merkeze yakınlık (heartland) gibi özellikler üzerinden çalışılmış olsa da bugünkü anlamda kavrama böyle yaklaşmak yanlış olacaktır. Bugün, fiziki çevre denilen olgunun politikaları etkilemesi denildiğinde, otonom bir aktörün etkisi değil, karar alıcı elitleri çevreleyen fiziki şartlar (çevre ülkelerdeki elitler ve diğer aktörlerin gücü ve konumu, çevre ülkelerin siyasi şartları, ticaret yolu ve hammaddelere yakınlık vb.) kastedilmektedir. Synder’ın dediği gibi “devletlerin ruhları yoktur; eğer olsaydı, diplomatlar ve yetkililer devlet denen varlığın köleleri olurlardı” (Snyder ve diğerleri, 1967:248). Bu ifadeden hareketle coğrafi çevredeki herhangi bir olgu tek başına otonom aktör olmadığından; fiziksel çevreyi, sadece otonom aktör olan elitler, DDA’lar, çıkar grupları gibi birimleri etkileyen coğrafi olgular olarak tanımlamak gerekmektedir. Dolayısıyla herhangi bir politika için iç dinamikler veya dış dinamiklerin etkisinde/içerisinde oluşmuştur denilebilir. Örneğin İsrail devletinin kuruluşunda dış siyasal ortamın etkililiği geçerliyken, Çin’deki veya Küba’daki rejimlerin oluşumunda iç siyasal dinamiklerin daha etkili olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde ABD’nin Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki izolasyonist politikaya dönmesi yine iç siyasal ortam ile açıklanabilirken, İkinci Dünya Savaşı sonrası durum için farklı çevresel etkenlerden bahsedilebilir (ABD içindeki elitlerin savaşta yıkılan pazarları ele geçirmek istemesi gibi).

Dış politikadaki devlet davranışlarını fiziki ve beşerî çevre bağlamında açıklamaya çalışan ilk yazarlardan birisi Tonybee olmuştur. Hegel’in tarihsel devinimine benzer şekilde çevreden gelen etkilere karşı tepkilerle devletleri ve onların dış politikalarının gelişimini açıklamaya çalışmıştır. Tonybee’ye göre

uygarlıklar, çevrelerinden gelen meydan okumalara karşı verdikleri cevaplar neticesinde varolmaktadırlar (Pinkard, 2012:564-565; Sönmezoğlu, 2013:627). Davranışsal akım ile başlayan “dış politika analizi” literatürüne bakıldığında ise çevre kavramını ilk olarak kullananlar (Harold ve Margaret) Sprout’lar olmuştur. Sproutlar, ‘environment’ kelimesi yerine Fransızca karşılığı olan ve hem fiziki hem de beşerî çevreyi içeren ‘milieu’ sözcüğünü kullanmayı tercih etmişlerdir. Onlara göre milieu; bir devletin (teze göre devlet elitlerinin) faaliyetlerini etkileyebilecek bütün olay ve olguları kapsamaktadır. Çevreyi, tüm olgu ve olayları içerecek şekilde tanımlayarak yine bu tanıma uygun şekilde milieu kavramını 5 kategori içerisinde incelemişlerdir.

Bu kategoriler;

- a) Çevresel Determinizm; dış politikada çevrenin etkisinin belirleyici olması, insan ögesinin ikinci planda olması,
- b) Özgür İradesi Olan Çevre; determinist çevrenin biraz daha yumuşatılmış halidir. Dış politika açısından insan-çevre ortak belirlenimciliğinin olması,
- c) Çevresel Mümküncülük; ilk iki yaklaşıma karşı bir bakış açısını ifade eder. Bu kategoriye göre çevre, tüm imkanların yer aldığı bir yelpazedir.
- d) Bilişsel Davranışçılık; genelde dış politika analizlerinde, karar alıcı bireylerin çevresi için kullanılır. Bu bakışa göre çevre, kişi onu nasıl algılıyorsa odur.
- e) Çevresel İhtimaliyetçilik; bu bakışa göre, örneğin dış politikada, çevrenin sunduğu ihtimaller üzerinden hesap ve seçim yapılır (Sprouts, 1967:107-109)

Bu çalışmalar incelediğinde anlaşılmaktadır ki coğrafi çevre, denizler, iklim gibi çevresel olgular, karar alıcı elitlerin seçeneklerini artırabilmekte ya da azaltabilmektedir. Örneğin İngiltere, Hindistan üzerinde tam hakimiyet kurduğu dönemde bile Nepal’i zorlu coğrafyasını yüzünden kuşatamamış, buna istinaden Nepal kendi içinde farklı politikalar üretebilmiştir (Sönmezoğlu, 2013:647). Tüm bu unsurları kapsayan “jeopolitik” denilen olgu ise günümüzde araç olarak kullanılan diğer kavramlardan (örneğin “ulusal çıkar”) farksız duruma gelmiştir. Özdemir,

Bobo Lo ve Kagarlitsky'nin birçok yerde tespit ettikleri gibi jeopolitik kavramı; elit kesimlerin genelde bir bölgeye müdahale, baskı, nüfuz sağlama gibi bir yönelim içinde olduklarında ve bunun için meşruiyet aradıklarında kullandıkları bir kavramdır.

1.7.2. Beşerî Çevre

Fiziki çevreye benzer şekilde; devletin çevresindeki nüfus yoğunluğu, nüfus hareketleri, etnik ve dini grupların varlığı gibi beşerî faktörler de iç ve dış politika üzerinde etkili olmaktadır. Sönmezoğlu'na göre dünya nüfusu her 11 yılda 1 milyar kişi olarak artmaktadır. Bu artışın ülkeler bazında eşitsiz olması, gelir eşitsizliğinin buna eşlik etmesi, bölgesel çatışmaların varlığı gibi sebeplerden dolayı nüfus hareketleri, günümüz UI disiplinin en önemli maddelerinden biri haline gelmiştir. Bazı ülkeler, Çin'in yaptığı gibi nüfus kısıtlamasına yönelik iç politikalar uygularken, Türkiye ve bazı Avrupa ülkeleri de üremeyi teşvik edebilmektedirler. Nüfus; doğurganlık düzeyi, dini inançlar, etnik kültür gibi iç politika konusu olarak görülürken, nüfusun hareketliliği doğrudan bir dış politika sorunu olmaktadır. Örneğin Japonya'nın hem denizaşırı bölgelere yayılma sebebi olarak hem de Rusya ve Çin ile çatışma nedenlerinin önemli bir sebebi olarak aşırı nüfusu ile coğrafyası arasındaki orantısızlık önemli bir neden olarak gösterilmektedir. Çin, Endonezya ve Hindistan da aşırı nüfus sorununa çözüm yollarından birisi olarak dışarıya göç verme stratejisine başvurmakta ve bu durum çoğu zaman göç veren ülkelerle göç alan ülkeler arasında anlaşmazlığa neden olmaktadır. Benzer örneklerden biri olarak, tam da günümüzdeki Suriye merkezli göç dalgasının Türkiye ve AB arasındaki ilişkileri etkileyen belki de en önemli dış politika maddesi olarak değerlendirilebilir. İç politikada, nüfus hareketlerinin algı/imaj yönetimine yansımaları ise Trump yönetiminin Meksika sınırına duvar örme politikasında görülmektedir. Yine benzer şekilde iç gerginlikler, örneğin iç çatışma yaşayan bir ülkenin göç vermesi, diğer ülkelerle dış politika alanında önemli hadiselerle konu olabilmektedir.

Toplumsal ve siyasal istikrarsızlıklar, ideolojik baskılar gibi sebeplerle de ülkelerini terk etmek zorunda kalan mülteciler, önemli bir iç-dış politika, hatta

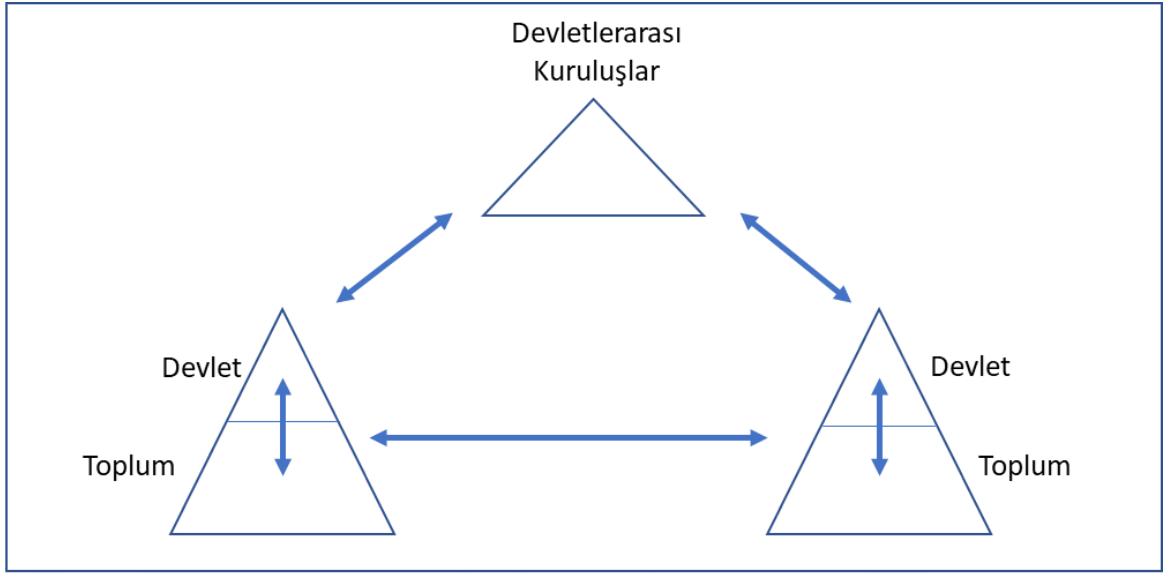
uluslararası politika sorunu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteci Ajansı'na göre 2010 yılında 9,2 milyon mülteci tespit edilmiştir. Bu durum; Chomsky, Hobsbawn, Zizek gibi radikal düşünürlerden liberal ve milliyetçi düşünürlere kadar tüm siyaset düşünürü kesimlerin ilgisini çekmektedir. Hatta göç ve mülteciliğin sadece söz konusu ülkelerin iç-dış politikası ile ilgili kalmayıp dünya düzenine meydan okuduğu ve düzeni sorgulattığı tespitlerine oldukça sık rastlanmaktadır (<https://www.unhcr.org/4dfa11499.html>; Devetak, 2013:268).

Etnik ve dinsel farklılıklar da ülkelerin beşerî çevrelerinin iç ve dış politikaları üzerine etkide bulunduğu önemli unsurlardır. Etnik grup, ulus, ırk, din gibi unsurlar birçok durumda toplumları yönlendiren kimlikler olarak sosyo-politik yaklaşımların en temel ögesini oluşturabilmektedirler. Yukarıdaki göç ve mültecilik konuları ile birleştirildiğinde, en önemli göç sebeplerinin başında bu unsurların geldiği gözlenmektedir. Modern dünya tarihi; düşünceleri, dinleri, siyasi ideolojileri, ırkları vb. aidiyetleri sebebiyle göçmen, mülteci ve savaş kurbanı olan insanların örnekleriyle doludur. UNCHR verilerine göre 2000 yılında 50 milyon kişi hukuki açıdan zorunlu göç kurbanı olarak tanımlanmıştır. Ülkelerin iç ve dış politikalarını etkileyen bu zorunlu göç dalgaları farklı sebeplerden oluşabilmektedir. Söz gelimi Hindistan-Pakistan bölünmesi dinsel sebepler, Yahudi Katliamı ırksal sebepler, 12 Eylül darbesinde Komünist düşüncedekilerin sürgün edilmesi ideolojik sebepler, Saddam'ın katliamları ise etnik sebeplerden kaynaklanan ve ülkelerin iç-dış politikaları üzerinde son derece önemli sonuçlar doğurmuş bazı örneklerdir. Tümüne bakıldığında, Burchill'in belirttiği gibi ideolojik, ekonomik ve güvenlik gibi sebeplerle ortaya konulan baskı ve kısımlar, Batı literatürü tarafından geçirtilmiştir. Hatta önceleri sebep olarak "Komünizm" gösterilmiş; Sovyetler dağılınca da başka sebepler bulunmuştur (Burchill, 2005:67-68). Bauman ise göç konusunu hem ülke içinde hem de global düzeyde alt-üst sınıflar olarak ayrılmış toplumların temelinde çözümlemektedir. Ona göre vizelerin yavaş yavaş kalkması ama pasaportların kalkmaması, gönlünce seyahat edebilmesi gereken insanlar ile yerli yerinde kalması gereken insanları birbirinden ayırmak içindir (Bauman, 2018:107). Bu bağlamda, AB'nin ve diğer Batı kamuoyunun mülteci hakları, uluslararası göç sorunları, çatışmalarda çocuk ve kadınların korunması gibi konuları uluslararası politika sorunu

haline getimesini, liberal statükoyu korumak şeklinde okumak yanlış olmayacaktır. Son olarak, Türk-Rum mübadelesi, Husiler-Suudiler sorunu gibi etnik meselelerin iç ve dış politikaya etkisi, her ne kadar elit kitlelerin çıkarlarıyla açıklanabilecek olsa da geniş halk tarafından etnisiteye verilen önem gözardı edilmemelidir. Sonuçta elit kitlenin bu konuları kullanmadaki başarısının, toplumun bu konulardaki sosyo-kültürel geri kalmışlığı ve bu geriliğin doğurduğu milliyetçi hassasiyetten kaynaklandığı anlaşılmaktadır (<https://www.unhcr.org/4dfa11499.html>).

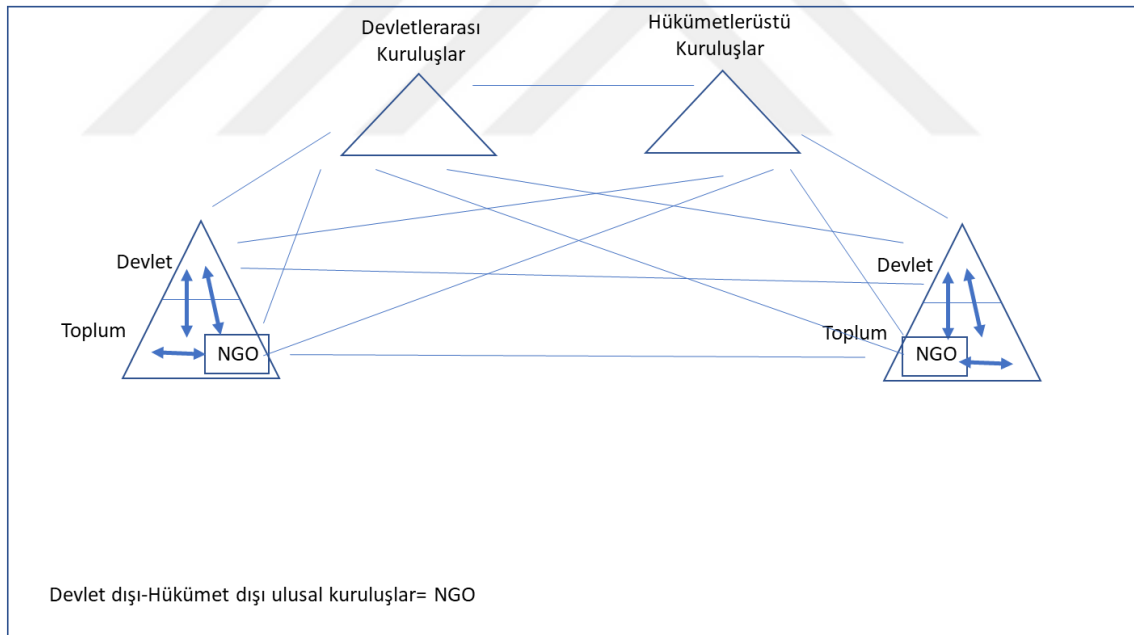
1.8. İç-Dış Politika Etkileşimine Yönelik Kuramlar

Dünya genelinde ülkelerin dış politika kararlarının; az gelişmiş/gelişmiş, demokratik/otoriter, geleneksel/ilerlemeci yapıdaki ülkeler arasında farklı şekillerde oluşması, dış politikanın iç siyasal ortamdan bağımsız bir şekilde açıklanmasının yanlış olacağını göstermektedir. Benzer şekilde dış politikaları incelenen ülkeleri birer kapalı-kutu ya da Realistlerin benzetmesiyle bilardo topları gibi bir bütünün hareketi gibi görmek ve içerideki elitler, rejim, sosyo-kültürel yapı, etnik bölünmüşlük/bütünlük, ekonomik yapı, kamuoyu, medya vb. gibi birimlerden bağımsız düşünmek de eksik bir inceleme yapmak anlamına gelecektir. Buna istinaden, özellikle küreselleşmenin haberalma hızını ve sınır geçirgenliğini arttırdığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, iç-dış politika etkileşimine yönelik birçok teori ortaya atılmıştır. Buna göre ‘devlet’ merkezli çalışmalardan çıkılıp devletin içine giren ilk çalışmalardan biri 1954 yılında Snyder ve arkadaşları tarafından karar alıcıların etkisini çözümleyen çalışma olmuştur. 1957 yılında ise Sprout’ların (yukarıda bahsedilen) karar verici elitleri etkileyen çevresel faktörleri; daha sonra Rosenau’nun bugünkü görüşlere daha yakın olarak DDA’ları da çözümlemeye eklemesiyle iç dış politika literatürü genişlemiştir. Daha yakın zamanlarda ise Keohane ve Nye’in liberal kurumsalcılık diye adlandırılan devletler, DDA’lar, geniş halk, ulusal ve uluslararası kurumsal organizasyonlar gibi çok fonksiyonlu araştırmaları konuya katkı sağlamıştır. (Keohane ve Nye’in çalışmaları Sönmezoğlu tarafından aşağıdaki gibi şematize edilmiştir. Sönmezoğlu, 2013:328)

Şekil 2. (Modern Dönem) İç-Dış politika Etkileşimi

Kaynak: Sönmezoğlu, 2013:328

Şekil 3. (Post-Modern Dönem) İç-Dış politika Etkileşimi

Kaynak: Sönmezoğlu, 2013:328

Bu bağlamda ortaya çıkan iç-dış politika teorileri ortaya konularak, 1950'lerden bugüne değişen iç-dış politika etkileşim süreci incelenecektir. Böylelikle bu tezin iddiası ile kıyaslamak için hem referans noktalarının görülmüş olması hem de benzerlik veya farklılıkların tespit edilerek açıklanması hedeflenmektedir.

1.8.1. Güç Temelli Yaklaşımlar

Morgenthau, uluslararası politikadaki tüm aksiyonların ana hedefini güce bağlamış ve devlet merkezli yaklaşımla "güç eşittir ulus" gibi bir formülle UI'yi açıklamaya girişmiştir. Daha sonraları Nye, gücün aşka benzediğini belirterek "denenmesi; tanımlanması ya da ölçülmesinden kolaydır" şeklinde betimlemiştir. Gerçekten de güç tanımı hem göreceliliği açısından hem normatif değerler içermesi açısından hem de zamana göre değişen koşulların tanımın içeriğini değiştirebilmesi açısından zor bir kavram olmuştur. Deutsch, gücü "çatışmalarda üstün gelme ve engelleri aşma yeteneği" olarak tanımlamışken; Keohane ve Nye, "güç, bir aktörün diğerlerine normalde yaptıramayacağı bir şeyi yaptırabilme yeteneğidir" şeklinde tanımlamıştır (Morgenthau, 1967:170; Keohane and Nye, 2011:9-10; Sönmezoğlu, 2013:263). Başka bir deyişle, klasiklere göre güç bir şeye sahip olma, örneğin ulusal güç ulusal kapasite demek iken, günümüzde güç, ilişkisel bir olgu olarak algılanmaktadır. Bilindiği gibi yeni güç tanımlarında kaba (hard power) unsurlar olabileceği gibi yumuşak (soft power) unsurlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda askeri ve ekonomik kapasite gibi kaba unsurlara kültürel zenginlik ve özgürlükçü rejim gibi yumuşak unsurların eklenmesinde bilgi-iletişim alanlarındaki gelişmelerin etkisinin büyük olduğu sonucuna varılmaktadır. Nye'in, gücü bir ülkenin dış politikasında yumuşak güç olarak kullanılabilmesi yaklaşımına, Sönmezoğlu, yumuşak güç ile meşruiyet arasındaki güçlü bağı vurgulayarak katkı yapmıştır (Nye, 2011:216; Sönmezoğlu, 2013:265). Bir devletin, başka bir devletin dış politikasına etkide bulunmak amacıyla askeri veya ekonomik kapasitesini değil de kültürel değer, çoğulcu politikalar ve kucaklayıcı kurumları kullanarak politikalarını "meşru" gösterebildiği ölçüde yumuşak güçten yararlandığı söylenebilir. Foucault'un ceza sistemlerinin evrimine benzer şekilde, dış politikadaki güç kavramı da baskı, ceza, zor kullanma unsurlarıyla değil; ikna etme, cazip hale getirme, dolayısıyla meşru

gösterme sağlanarak politikaları uygulayabilmektir. Öyleyse kaba güçten yumuşak güce geçişi, devlet elitlerinin meşruiyet sağlamak için yeni koşullara ayak uydurması olarak tanımlamak doğru olacaktır. Anlaşılmaktadır ki küresel sistemin liberal kapitalizm olduğu ve bu sistemin de en önemli özelliğinin yatırımcı çekmek olduğu düşünüldüğünde; kültürel üstünlük, sanatsal üstünlük, yaşanabilirlik ve özgürlük sıralamalarında dünyada üst sıralarda bir ülke profili oluşturmak devlet elitlerinin yeni güç stratejisi olmuştur.

Morgenthau, Lee Ray, Wolfe gibi realist düşünürler, gücü, insanların diğer insanların düşünce ve eylemleri üzerindeki kontrol, etki ve devamlı etki gibi kavramların temelinde değerlendirmişlerdir. Klasiklerin “kontrol” temelli tanımına, alınan sonucu sürdürülebilir kılma bağlamında “sürdürülebilir etki” kavramı da eklenmiştir. Yani salt kontrol değil; etkinin niteliği, sonuca götürebilme kapasitesi, sürdürülebilir kılma kapasitesi gibi görüşleri literatüre eklemiştir. Özetle yukarıdaki güç tanımları; gücün ilişkisel ve olgusal boyutlarını, kaba ve yumuşak güç gibi tarihsel ayrımlarını, ‘kontrol’ ile ‘etki’ gibi kapsayıcılığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu unsurlar bağlamında en kapsayıcı güç tanımı Jones’un “uluslararası alanda bir aktörün maddi ve maddi olmayan kaynak ve kıymetleri, uluslararası olayların sonuçlarını kendi istediği yönde etkilemede kullanma yeteneği” şeklindeki tanımı olarak görünmektedir (Sönmezoğlu, 2013:266). Bu tanıma göre elitlerin güç arayışı; kapasite sağlamak ve kontrol etmek olarak, bunları elde edince de bunu sürekli kılmak şeklinde formüle edilebilir. Özdemir ve Yılmaz’ın AKP döneminin dış politikasını çözümledikleri araştırmalarına bakıldığında “Türkiye’nin ulusal kapasitesindeki değişikliklerin yönetici seçkinler üzerindeki etkisi ve hükümetin devlet içindeki konumunu açıklamada önemli bir değişken olduğu tespit edilmiştir” çözümlemesi önemlidir. Araştırmacıya göre söz konusu dönemdeki dış politika eylemleri, Türk yönetici seçkinlerinin, ulusal gücün ve dış politika özerkliğinin artması nedeniyle Türkiye’nin Orta Doğu’daki etkisini artırmaya çalıştığı gözlenmiştir. Etki kapasitesi artınca güç arayışına giren Türkiye devlet elitleri, Bobo Lo’nun “imparatorluk sendromu” ve “pragmatik milliyetçilik” tespitleriyle saptadığı dış politika davranışlarıyla uyumlu bir tablo çizmişlerdir (Özdemir ve Yılmaz, 2017:19).

Ekonomik gücün dış politikaya etkisine bakıldığında, klasik görüşe göre ekonomik varlık askeri gücün destekleyicisi temelinde değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yaklaşımlar ise ekonomik gücün bu yönünü, onun dış politikaya etki ettiği birçok yönden sadece birisi olarak görmüştür. Yani ekonomik güç olgusu, sadece askeri gücün destekleyici unsuru olarak değil; Rosecrance'ın deyimiyle Almanya ve Japonya'yı "tüccar devletler" sınıfına koyabilen; Nye'in deyimiyle ülkeler arası karşılıklı bağımlılık yaratarak askeri gücü aşan; Doyle'un deyimiyle benzer ekonomik yapıların birbirleriyle savaşmalarını bile engelleyecek bir olgu olarak yorumlanmıştır (Burchill, 2013:99; Linklater, 2013:32; Keohane and Nye, 2011:4-5). Keohane ve Nye'in savaş maliyeti ve karşılıklı bağımlılık yorumlarına bakıldığında; maliyet ögesinin ihmal edildiği bir savaşta askeri güç üstün gelebilir ancak benzer güçler arasındaki her dış politika konusunda ekonomik güç en önemli öge olacaktır tespiti oldukça önemlidir. Öyleyse daha önce belirtildiği gibi devlet elitlerinin bir numaralı önceliği ekonomik güce ulaşmaktır.

Literatürdeki güç temelli yaklaşımlarda, askeri ve ekonomik güç gibi temel öğelerin yanında; gücün alanı, etki yelpazesi, kapsamı gibi yönleri de önemli yer tutmaktadır. Gücün alanına bakıldığında; birincisi uygulanan kişiler bakımından, sözgelimi devletin güç uygulayabildiği "halk"; ikincisi gücün geçerli olabildiği alan bakımından, sözgelimi "Orta Doğu Bölgesi" ve üçüncüsü gücün kapsadığı alanda bulunan değerler toplamı bakımından, sözgelimi Türkiye Devleti'nin güç alanına bakılıyorsa "Türkiye'nin GSMH'sı" şeklinde ayrıştırılmıştır. Özetle; uygulandığı kişiler, uygulandığı toprak parçası ve uygulandığı bölgedeki maddi değerler toplamı gücün alanını oluşturmaktadır (Sönmezoğlu, 2013:271). Örneğin Papa'nın gücünün alanına bakıldığında; Vatikan ve Katolik Dünyası'ndaki toplumlara ulaşabilmekte, bu toplumların yaşadığı topraklarda etkili olabilmekte ve dolayısıyla bu bölgedeki maddi varlıklar üzerinde etkili olabilmektedir. Böylece Papa için, bazı güç temelli yaklaşımlara göre dış politikada etkili bir aktördür yorumu yapılabilir (ya da bu tezin iddiasına göre elit grubunda sayılabilir). Gücün etki yelpazesi ise genellikle dış politikada karşı tarafa verilebilecek en yüksek ödül ile en yüksek ceza arasında bir yelpaze olarak tasvir edilir. Söz gelimi diğer ülkelerin Rusya'ya yönelik dış politikalarındaki güç yelpazelerindeki ceza unsuru, en kırılgan olduğu konu olan

enerji fiyatlarının düşürülmesi olabilirken, ödül olarak da yine enerji fiyatları veya Batı'nın NATO kanadından ödünler vermek sayılabilir. Papa'ya bakıldığında ise güç yelpazesinin (devlet elitlerine nazaran) çok geniş olmadığı, ancak sosyal çerçevede bazı ödüller veya kınama söylemleri şeklinde kamuoyu oluşturma gücünden söz edilebilir. Son olarak gücün kapsamına bakıldığında, iç politikada ülke rejimleriyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Demokratik, çoğulcu, ademimerkeziyetçi bir toplumda devlet (elitin) gücünün kapsamı dar çerçevede kalacakken; otoriter/totaliter, merkeziyetçi bir devlet gücünün (Rusya, Suudi Arabistan gibi) kapsamı doğal olarak daha geniş olacaktır.

Güç temelli kuramlar, genelde gücün kapasite, hedef ve etki yönleri üzerinde durmaktadırlar. Kapasite konusunda, kimi yazarlar coğrafya, nüfus, ekonomik varlık, ham madde varlığı, askeri kapasite, teknolojik gelişmişlik, ulusal moral vb. kaynaklar üzerinde değerlendirme yapmaktadırlar. Diğer bazı yazarlar ise daha geniş sınırlandırma yaparak; maddi ve maddi olmayan kapasite kategorileri ya da doğal olan, toplumsal olan, devletin yapısına bağlı olan kapasite gibi ayrımlar yaparak inceleme yapmaktadırlar. Öyleyse devlet elitleri; medya, DDA'lar, çevre unsurları gibi birimlerle iç ve dış politika üretirken "kapasiteleri" ölçüsünde davranmak durumundadırlar. Maddi kapasitenin önemine dikkat çeken yaklaşımlar, kapasiteyi ölçebilmek adına farklı indeksler geliştirmeye çalışmışlardır. En başında belirtmek gerekir ki, kapasite ölçüm indekslerinin bir gösterge olma özellikleri önemli olmakla beraber, gücün diğer birimlere etkisi bağlamında somut bir korelasyon vermeleri oldukça zordur. Söz gelimi coğrafya, nüfus, kişi başına düşen GSMH, kara taşıtları sayısı vb. gibi yapılan sıralamaların birçoğunda ABD üçüncü, dördüncü, beşinci konumda olabilmekte ve matematiksel bakıldığında Hindistan'a yakın bir aktör gibi görünmektedir. Ancak dış politikaya dinamik etkisi göz önüne alındığında durumun oldukça farklı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla en makul görünen indeksler olarak, geniş zaman dilimine yayılmış ve dış politikaya etkisi belli bir oranda göz önüne alınan endekslerin incelenmesidir. Örneğin Deutsch, 1960-63 arasındaki yıllar için toplam enerji üretimini, çelik üretimini ve nüfus miktarlarını içeren ve oransal değerlere dayalı kapasite indeksi üretmiştir (Sönmezoğlu, 2014:277).

Tablo 1. Deutsch İndeksi- Yıllara Göre Ülkelerin Karşılaştırmalı Kapasiteleri

1960-63 Değerleri		1980 yılı için tahmin	
ABD	100	Çin	250
SSCB	67	ABD	160
Çin	41	SSCB	120
B. Almanya	15	Japonya	39
Japonya	14	B. Almanya	25
İngiltere	12	İngiltere	19
Fransa	7	Fransa	11

Kaynak: Sönmezoğlu, 2014:277

Özetle, ekonomik kapasite, endüstrileşme seviyesi ile ölçülmüş; dolayısıyla doğrudan askeri kapasiteyi yansıtan bir ölçü kullanılmamıştır. Fakat nüfusun önemli bir etken olduğu çalışmada, Çin 1980 yılında birinci sıraya yükselmiş, sonraki yıllarda bu sırayı hakedecek ataklar yapmış olsa da 1980 için isabetli bir tespit olmamıştır. 1990'lı yıllarda ise Lee Ray'in, daha hassas ölçümler yaparak hazırladığı aşağıdaki tablo, 1950 ile 1990 yılları arasında 5'er yıllık maddi kapasiteleri ortaya koymaya çalışmıştır. Daha hassas olmasından kasıt, söz gelimi nüfusu salt bir bütün olarak değil coğrafi alana oranlanarak; aynı şekilde askeri varlığı salt bir bütün olarak değil askeri personel sayısı ve askeri harcamaya oranlanarak vb. şekilde ölçüm yapılmış olmasıdır (Sönmezoğlu, 2014:278-279).

Tablo 2. Lee Ray İndeksi- Yıllara Göre Ülkelerin Karşılaştırmalı Kapasiteleri

1950		1955		1960		1965		1970	
ABD	38	ABD	39	ABD	33	ABD	34	ABD	33
SSCB	27	SSCB	28	SSCB	27	SSCB	29	SSCB	30
Çin	22	Çin	20	Çin	27	Çin	25	Çin	22
İngiltere	9	İngiltere	8	İngiltere	7	İngiltere	7	İngiltere	6
1975		1980		1985		1990			
SSCB	34	SSCB	28	SSCB	31	SSCB	29		
ABD	29	Çin	25	Çin	26	ABD	25		
Çin	28	ABD	23	ABD	23	Çin	21		
İngiltere	5	Japonya	10	Japonya	9	Japonya	9		
Fransa	4	B. Almanya	6	B. Almanya	5	Almanya	7		
		İngiltere	4	Fransa	3	Fransa	4		
		Fransa	4	İngiltere	3	İngiltere	4		

Kaynak: Sönmezoğlu, 2014:279

Yukarıdaki tablolar ve literatürde karşılaşılan birçok araştırmadaki ortak nokta; hemen hepsinde tarihi ıskalanmış olsa da Çin'in yükselişinin tespit edilebilmiş olmasıdır. Literatürde tespit edilen bir diğer nokta ise SSCB ve Çin'in birçok tabloda ilk sıralarda yer alması olmuştur. Bu bağlamda ABD ve Avrupa ülkelerinin dış politikadaki güçlü etkileri göz önüne alındığında, ne kadar hassas ölçüm yapmaya çalışsalar da güç analizlerinin, yumuşak güç unsurunu ölçemedikleri veya kapsam dışında bıraktıkları tespitini yapmak mümkündür.

21. yüzyıl güç kapasitesi yaklaşımlarına bakıldığında en önemli olgu olarak Sovyetlerin dağılması ve yerine Rusya Federasyonu'nun geçmesi öne çıkmaktadır. İkinci olarak Avrupa ülkelerinin AB kapsamında değerlendirilmesi, güç kapasitesi ve dış politika ilişkisinde önemli bir etken olmuştur. Son olarak Brezilya ve Hindistan gibi yeni güçler kapasite sıralamalarında yer almışlardır. Dış politika alanındaki etkisi bakımından en önemli etken, birçok sıralamada, önceki yaklaşımların göz ardı ettiği yumuşak güç unsurlarının incelenebilirliği olmuştur. 21. Yüzyıl'da ülkelerin siyasi prestij endeksleri, insani gelişmişlik endeksleri, bebek ölümleri, refah düzeyi vb. yumuşak güç unsurlarının incelenebilmesi önemlidir.

<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>;

<https://www.businessinsider.com/worlds-most-powerful-countries-2020-ranked-us-news-2020-1#1-united-states-25>

Güç literatürüne bakıldığında, özellikle devleti bütüncül görerek GSMH'sını, hammadde ve diğer varlıklarını toplu bir bütün halinde inceleyen yaklaşımların yanılgısı görülmektedir. Çünkü, tarihsel olarak bakıldığında; geçmişte askeri gücüyle, ekonomik gücüyle, enerji varlık gücüyle, ulusal moral gücüyle ve benzeri unsurlarla topyekûn hareket etme gücü olan devlet ile günümüzdeki liberal kapitalist düzendeki karmaşık kurumsal yapılara sahip devletin farkı barizdir. Örneğin geçmişte İngiliz devleti; enerji hakimiyeti, askeri gücü, ekonomik gücü ile topyekûn hareket edebilirken, günümüzde, devlet politikasından oldukça bağımsız hareket edebilen ekonomi elitleri, ÇUŞ'lar, BP Enerji Şirketi, sivil toplum örgütleri, BBC, diğer medya grupları vb. unsurların varlığı güç yaklaşımlarındaki "güç kapasitesi" terimini anlamsız kılmaktadır. Çünkü siyasal elitler konumları gereği bir şekilde

güçlü-devlet imajını verilerle meşrulaştırma arayışı içindeyken, ekonomik elitlerin böyle bir kaygısı bulunmamakta ve öncelik olarak sınıfsal çıkarlarına yoğunlaşmaktadırlar. Roberts'ın da belirttiği gibi devletin kapasitesi denilen şey ile girişim arasındaki fark belirsizdir (Roberts, 1967:73). Güç yaklaşımındaki yazarlar, "güç paradoksu" olarak belirttikleri kavramla, karşılıklı güç ilişkilerinde her zaman güçlü maddi kapasite sahibinin kazanamadığı durumlara vurgu yapmaktadır. Güç paradoksu, bu bağlamda, elit ilişkileri dikkate almayan güç kuramlarını olumsuzlayan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

1.8.2. Karar Alma Temelli Yaklaşımlar

Ülkelerin dış politikalarının güç temelinde, ekonomik/sınıfsal çıkarlar temelinde, sistem temelinde vb. şekillerde oluştuğuna dair her farklı yaklaşım, az ya da çok, söz konusu dış politika kararlarının beşerî birimlerden etkilendiğini kabul etmektedir. Yaklaşımların bir kısmı dış politika kararlarında devletin hukuki ve siyasal rejimleri üzerinde dururken, diğer bir kısmı daha çok bireysel aktörler üzerinde durmakta, diğer bazıları da hükümet yöneticileri/burjuvazi gibi ekonomik/siyasi elitler üzerinde durmaktadırlar. Ülkenin hukuki ve siyasal yapısının üzerinde duran yaklaşımlar, dış politika kararlarının oluşum ve uygulamalarının yanında, karar alma sınırlarının da anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Söz gelimi ABD başkanlık rejiminde, hükümetin başı pozisyonundaki Başkan'ın yetkileri, sahip olduğu idari kadro, bürokrasi ve dışişleri kadroları üzerindeki yetkileri ve Kongre'nin dış politikayı denetleme imkânı göz önüne alındığında, dış politikaya ilişkin kurumsal yapı ve sınırlar ortaya çıkmaktadır. Fakat bu türden yaklaşımlar, daha çok kurumsal türden sınırları ifade etmekte ve nelerin yapılacağından çok yapılamayacağını incelemektedirler.

Karar alma yaklaşımı literatürüne tarihsel olarak bakıldığında, klasik yaklaşımla özdeşleştirilen ve devletleri yekpare aktörler olarak ele alan "Realizm"e meydan okuyan bir görüş ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1954 yılında Snyder, Bruck ve Sapin tarafından ele alınan karar alma yaklaşımı, sözkonusu dönemdeki sosyal bilimlerin yönünün de etkisiyle Brecher, Sprouts, Deutsch gibi birçok taraftar

bulmuştur. Böylece devlet, karar alan yekpare ve etken bir organ olarak değil, içeride karar alıcı birimleri bulunan (kısmen) edilgen bir aygıt olarak resmedilmiştir. Davranışsal akımın dış politika üzerine ilk çalışması sayılan Snyder ve arkadaşlarının çalışması, dış politika süreçlerinin sadece karar alan birimlere indirgendiği gerekçesiyle eleştiriler almıştır. Daha sonra 1956 yılında Sprout'lar, sadece karar alıcı birimleri değil; toplumsal çevreleri, örgütsel çevreleri, karar alıcıların psikolojik ve bilişsel süreçlerini de içeren çalışmalarını ortaya koymuşlardır (Snyder, 1967:36-39; Sprouts, 1967:109-111). Sproutlar'ın dış politika oluşum sürecinde psikolojik çevre ve işlemsel çevre ayrımıyla inceledikleri konuya bir katkı da 1963 yılında Frankel'dan gelmiştir. Frankel, Spoutlar'dan farklı olarak; psikolojik çevrenin dış politikadaki kararları etkilediğini, işlemsel/fiili çevrenin ise eylemleri sınırladığını öne sürmüştür. Daha sonraları, özellikle fiili çevre birçok farklı sınıflandırmaya tabi tutulmuş, ancak dış politikaya etkisi üzerine (günümüzde de) ortak bir kabul üzerinde anlaşılammıştır. Çünkü kimi yazarlar fiili çevreye, örneğin sadece liberal rejim temelinde diğer devletleri ve onların potansiyel güç yapılarını eklerken; diğer bazı yazarlar ekonomik, siyasi, sınıfsal, kurumsal tüm çevreyi eklemişler ve çok-fonksiyonlu bir etkileme süreci üzerinde karşılıklı tartışmalar ortaya koymuşlardır. Benzer tartışmaya Brecher'ın iç-dış çevre, fiili-psikolojik çevre vb. sınıflandırmasının bulunduğu çalışması 1969 yılında eklenmiştir. Brecher'ın ayrıntılı sınıflandırması farklı yorumlar eklenerek de olsa günümüze kadar gelmiştir (Yapıcı, 2010:8-11; Snyder, 1967:36-39; Sprouts, 1967:109-111; Sönmezoğlu, 2013:301-306)

Aslında karar alma süreci; birey-birey, birey-grup, grup-grup arası çok sayıda etkileşimin ürünüdür. Bu etkileşim, pazarlık ve tartışmaların her birinde birimler arasında psikolojik, algısal, bilişsel özellikler ve onları kapsayan tüm işlemsel çevrelerinin etkisinde çok fonksiyonlu bir süreçten oluşmaktadır. Yani tek bir karar alıcı bireyden (ya da elitten) söz etmek oldukça zordur. Çünkü örneğin bürokrasi mekanizması gelişmemiş hatta tek karar alıcının olduğu otoriter rejimlerde bile karar alıcıya giden yolda küçük de olsa bir elit grubun/grupların karar alınacak konuyu iletirken bilgi, imaj ve algılarını ekleyerek ilettikleri bilinmektedir. Yani tüm unsurlardan izole bir karar alıcı birey ve gruptan söz etmek pek olası değildir. Geniş ve karmaşık bürokratik organlara sahip ülkeler açısından bakıldığında ise,

uygulamada, bir bütün olarak ortak kabul gören kararlar alınması nadir bir durumdur. Devletin ve siyasi rejimin her kademesinde karara etki eden ve onu kendi çıkarlarını veya ‘‘kendi bakış açılarına göre’’ ülkenin çıkarını temsil ettiğini düşündükleri yöne çekmeye çalışan birimler görülmektedir. Mills’in ABD’deki askeri-endüstriyel elitler üzerinde durduğu, Kagarlitsky’nin Rusya’daki enerji-askeri elitleri üzerinde durduğu şekliyle, birçok çıkar grubunun sürece karmaşık bir şekilde dahil olduğu görülmektedir.

Son olarak, karar alma süreçlerinde birey ve grupların kişilik özellikleri ve inançlarının sürecin önemli bir parçası olduğu unutulmamalıdır. Sosyo-kültürel yapı başlığında belirtildiği gibi; Kagarlitsky Rus karar alıcıları ilkel klanlar, Lo ise imparatorluk sendromuna takılıp kalmış pragmatist milliyetçiler olarak tanımlamış, benzer şekilde ABD neo-con’larında Tanrı’ya yardımcı olmak için Orta Doğu savaşına destek olan kişilerin varlığı savunulmuştur. Karar alma yaklaşımları, özetle, bürokrasi elitlerinin karar oluşum süreçlerini ve bu süreçlerde medya ve ekonomi elitlerinin rolünü ortaya koyarak doğru noktayı yakalamıştır. Ancak politika oluşum sürecinde, örneğin Türkiye’deki karar alıcı elitlerin politika oluşturmada ABD ve AB liberalizminin etkisiyle baskı altında oldukları gibi detayları ıskalamışlardır. Karar alma süreci; bürokratlar, ekonomik ve siyasi elit, medya, sosyo-kültürel yapı gibi değişkenlerin temelinde ve ideolojik/çevresel sınırlamaların etkisinde incelendiğinde daha faydalı olacaktır.

1.8.3. İç-Dış Politika İlişkisinde Bağıntı ve Adaptasyon Yaklaşımları

Daha önce de bahsedildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında, iç ve dış politika alanları arasındaki ayrımın klasik keskinliği giderek kaybolmuş; klasik anlamda bir ülkenin iç sorunu olan konular uluslararası sorun haline gelebilmekteyken, uluslararası sisteme dair bir sorun da ülkelerin doğrudan iç yapılarını etkiler olmuştur. Örneğin ABD’nin Vietnam’a yönelik savaş ve dış politika kararlarının, ABD iç siyasetinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan 1979 İran Devrimi’ndeki iç siyaset olayı, başta Orta Doğu olmak üzere dışarıdaki birçok unsuru etkilemiş, benzer şekilde 1990’larda Sovyet ülkelerinin iç

rejimlerindeki değişikliklerin dünya siyasetinin her alanında etki bıraktığı görölmüştür. Bu gelişmeler bağlamında, klasik iç ve dış politika ayrımının sorgulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Klasik anlamdaki dış politikanın yegâne unsurları olarak algılanan resmi kişi ve kurumlara; kamuoyu, çıkar grupları, bürokrasi, ÇUŞ’lar, STK’lar vb. eklenmiştir.

Klasik yaklaşımdan ayrılan ve yukarıda bahsedildiği gibi daha yeni bir iç-dış politika düzeni öngören önemli düşünürlerden birisi de bilindiği gibi James Rosenau’dur. Rosenau, ulusal ve uluslararası mecralar arasındaki bağıntıyı ortaya koymaya çalışmıştır. Burada anahtar kavram niteliğindeki “bağıntı” kavramı, bir sistemden kaynaklanan ve öteki sistemde “tekrarlanan” tepkiler doğuran hareketler olarak tanımlanmıştır. Rosenau’nun temel amacı, devlet ile iç ve dış siyasal çevre arasındaki etkileşimi anlamak, yine iç ve dış politika kararlarının bu etkenlerden nasıl etkilendiğini tespit edebilmek olmuştur. Daha geniş perspektiften açıklamak gerekirse; bağıntı yaklaşımı, ulusal sistem içerisindeki birimlerin kendi aralarındaki ve uluslararası sistem içindeki diğer birimlerle ilişkilerini ve bu ilişki kümelerinin birbirlerini nasıl etkilediklerini anlamlı bir rasyonalite çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Söz gelimi bir ülkenin hükümeti bir başka ülkenin STK’ları ile ilişki kurabilmekte; iki ülke arasındaki siyasi partiler, baskı grupları, hükümet-dışı birimler etkileşime girebilmekteyken, bu ilişki ve etkileşimler ağının iç ve dış politika kararlarına yansımaları önemli bir araştırma konusu olmaktadır (James and Rioux, 2012:782-784; Sönmezoğlu, 2013:330-333; Ulaş, 2011:106-108).

İç birimler ve dış birimler arasındaki etkileşimi bir süreç içerisinde açıklayan Rosenau, bir birimden çıkan ilk aksiyonu “çıktı”, bu aksiyonun diğer birime etkisini ise “girdi” olarak tanımlamıştır. İç ve dış birimler arasındaki bu çıktı-girdi’lerin etkileşimleri sonucunda Rosenau’ya göre üç farklı bağıntı sürecinden söz edilebilmektedir. Birincisi, bir ulusal birimdeki aktörün diğer sistemdeki siyasi sürece katıldığı durumlar olarak görülen “nüfuz etme süreci”dir. ABD’nin Güney Amerika ülkelerindeki faaliyetleri, faaliyette bulunduğu ülkede siyasi hayata etki edebilecek güçteki ÇUŞ’lar vb. bu türden örneklerdendir. Bu sürecin tersine işlediği ikinci bağıntı süreci ise “tepkisel süreç” olarak adlandırılmaktadır. Yani ilk birimin

nüfuz etmeye çalıştığı ikinci birim, bu harekete tepki oluşturarak politika geliştirmektedir. Örneğin birçok ülkenin, siyasi hayatlarına müdahale ettikleri gerekçesiyle eğitim kurumlarını, misyoner kuruluşları, çok uluslu şirketleri, medya kuruluşlarını vb. ülkelerinin dışına itmek istemesi tepkisel bağıntı süreci olarak görülebilir. Benzer şekilde sömürgeci yöneticilerin, temsilciliklerin ve diğer kurumların dekolonizasyon sürecinde ülkede istenmeyen ilan edilmeleri üzerine alınan kararlar ve politikalar bu bağlamda değerlendirilebilir. Son bağıntı süreci ise ‘‘taklitçi/rekabetçi bağıntı süreci’’dir. Bir birimin diğerini etkilediği sistemin, karşı birim ve sistemdeki diğer birimler tarafından da taklit edilmesidir. Başka bir deyişle, tepkisel süreçteki tepki yerine karşıdakine benzer hareketin diğer birim tarafından da benimsenmesidir. Yani Merkantilist rekabet dönemi, etnik-milliyetçi akımların yükseldiği dönemler, liderlerin başka ülkelerin meclislerine seslenme trendi gibi tekrarlayan aksiyonların bir dış politika düzeni haline gelmesi olarak düşünülebilir (James and Rioux, 2012:782-784; Sönmezoğlu, 2013:330-333; Ulaş, 2011:106-108).

Tahmin edilebileceği gibi Rosenau’nun çalışmasına eksik, belirsiz, tezat oluşturan maddelerin varlığı vb. birçok eleştiri gelmiştir. Hatta Rosenau’nun kendisi de çalışmasının teorik özden yoksun bir tipoloji olarak görülebileceğini, asıl amacının sorunu tamamen çözmek değil, çözüme yönelik öneriler getirmek olduğunu belirtmiştir. Bağıntı yaklaşımının türevleri bağlamında bir yaklaşım da yine iç yapıya öncelik veren bir model olarak, Deutsch’ın ‘‘bağıntı grubu’’ yaklaşımıdır (Sönmezoğlu, 2013:336). Bu yaklaşımda, bir ulusal sistemin bağıntı grubundaki bir unsurun başka bir ulusal sistemin bağıntı grubundaki unsuru/unsurları ile nasıl etkileşime girdiği üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşımın farklı noktası, etkileyen değil, daha çok etkilenen ulusal birimi açıklamak üzerine kurulmuş olmasıdır. Yani etkileyen sistemdeki aktörün, diğer sistemdeki gruplarla nasıl ilişki kurduğu, oradaki birimlerin siyasi davranışlarını nasıl değiştirmeye çalıştığını, içerideki bir birimi kullanarak kararlarda nasıl etkili olduğu vb. durumları ortaya koymaktadır. Söz gelimi etkileyen ulusal sistem İsrail ve etkilenen ABD iken; İsrail devletindeki elit gruplar ABD içerisindeki birimlerini kullanarak dış politika karar alımında etkili olabilmektedirler. Yunan lobisi, Ermeni lobisi vb. benzer etkilerde bulunmaktadır. Yine etkileyen ulusal sistem Rusya, etkilenen sistem Türkmenistan iken; Rusya

Federasyonu'ndaki iç elit birimler (Gazprom ve enerji endüstrisi elitleri) Türkmenistan'ın doğalgaza yönelik dış politikasını şekillendirmektedirler.

Dış politikada aktör-çevre ilişkisi ya da devlet-uluslararası sistem ilişkisi bağlamında iç-dış politika etkileşimi yaklaşımlarından birisi de “adaptasyon davranışı” yaklaşımıdır. Temelleri organizmacı görüşe kadar indirgenebilecek bu davranışçı yaklaşımın etkilendiği alan; “insan davranışlarının biyolojik kökenleri” çalışmalarıdır. Bilindiği gibi sosyal bilimlerdeki organizmacı görüş; uygarlıklar, devletler, imparatorluklar vb. birimlerin aynı canlı organizmalar gibi doğduğu, büyüdüğü ve öldüğü varsayımından hareket etmektedir. Bu bağlamda canlı organizmaların çevrelerine nasıl ve neden adapte oldukları soruları üzerinden hareket eden Rosenau, devletler ve dış politika alanı üzerinde bu düşünce modelini uygulamıştır. Rosenau'nun yaklaşımındaki sınıflandırması; birincisi, hükümetler ve onların çevreleriyle olan adaptasyon süreci; ikincisi, hükümet-dışı birey ya da gruplar ve onların çevreleriyle olan adaptasyon süreci olmak üzere iki şekildedir. Rosenau'ya göre adaptasyon davranışı içerisindeki canlı organizmalara benzeyen iç-dış politika sürecindeki aktörler, varlıklarını sürdürebilmek, yani sosyal, ekonomik, hukuki ve fiziki yapılarının devamlılığını sağlamak üzere hareket etmektedirler. Bu bağlamda aktörlerin söz konusu hukuki, fiziksel, ekonomik ve sosyal yapılarının nasıl doğduğu, yaşadığı, ölüm tehlikesi altında olduğu vb. süreçleri incelemek önemlidir. Özetle bu yapıların devamlılığını incelemek, devletler ve dış politika etkileşimlerini incelemek açısından önemli referans noktaları olmuştur. Bu temel üzerinden hareketle Rosenau, dış politikayı oluşturan karar alıcıların izlediği dört ana yol belirlemiştir. Birincisinde, karar alıcılar, içsel ve dışsal öğelere duyarlı olmayan, buna rağmen ülkenin iç yapısında ve dış çevresinde değişiklikler yaratan kararlar alabilmektedirler. İkincisi, karar alıcılar, iç ögeler ile dış ögeler arasındaki dengeyi gözetmeye çalışan, “uyum” sağlamaya çalışan kararlar alabilmektedirler. Üçüncüsünde ise karar alıcılar, iç ve dış birimleri etkileyen kararlar alırken, dış çevrenin gereklerini önceleyerek kararlar alabilmektedirler. Son olarak, kararları alırken iç öğelere birincil önem veren kararlar alabilmektedirler. Birinci karar alma stratejisindeki, iç ve dışsal uyarıcılardan etkilenmeden karar alınması yaklaşımı, günümüzde oldukça zor karşılaşılan bir durumdur. İç ve dış ögelerin etkileneceği bir

kararın, bu iki çevreden duyarsız bir şekilde alınması, Kuzey Kore gibi dünya toplumundan kısmen “bağımsız” hareket edebilen ülkelerin ya da sözkonusu birimlerden gizli hareket ettikleri için etkilenmeme olanakları bulunan gizli haber alma örgütlerinin kararları için geçerli olabilir. İç ve dış ögeler arasında denge ve uyum sağlamaya çalışan karar alma stratejileri ise günümüz açısından en geçerli adaptasyon yaklaşımıdır denilebilir. Karşılıklı bağımlılık çağı olarak adlandırılan günümüzde devletler arasındaki ilişkilerin hemen her birimindeki kararlar hem iç hem de dışsal birimler gözetilerek alınmaya çalışılmaktadır. Üçüncü ve dördüncü stratejilerdeki karar alma stratejileri ise birisi dış çevreye bağımlı ülkedeki karar alıcıların adapte oldukları yaklaşımken, diğeri de dış çevreye kısmen duyarsız kalabilen gelişmiş ülkelerin seçim dönemleri başta olmak üzere bazı kararları sadece içsel birimleri memnun etmek üzere aldıkları süreçler olarak görülebilir (Sönmezoğlu, 2013:337-340)

Yukarıda incelenen iç-dış politika teorilerinden anlaşılaçağı üzere, birçok teori, temelde, karar verici siyaset ve bürokrasi elitleri üzerinden hareket etmeye çalışmaktadır. Bürokrasinin ağır işleyen doğası ve bürokrasi elitlerinin statükoyu (yerlerini) koruma motivasyonları dikkate alındığında, farklı kararlar için asıl itici gücün ekonomi elitleri olduğı sonucuna varılır. Öyleyse incelenen iç-dış politika teorileri, bu tezin iddiasına uygun olarak siyasi ve bürokratik elitlerin önemini anlayabilmiş, ancak ekonomi elitlerinin ve ekonomik çıkarın itici güç olma konumlarına yeterince ilgi göstermemişlerdir. İkincisi, bu teoriler genellikle var olanı açıklamaya yönelik olmuş, örneğın neden karar verici elitlerin diğeri aktörlerden daha önde olduğı ya da bu elit kitleler arasında bir çeşit örgütlü hareket olup olmadığı açıklanmamıştır. Sonuç olarak güç temelli, karar verme temelli ya da iç-dış politika bağıntı (linkage) temelli tüm kuramlar, bu tezin iddiası olan “iç-dış politika oluşumunda elit kitlenin hegemonyası” tanımına tam olarak uymasa da destekleyici kuramlar olarak görölmektedirler.

1.9. ABD ve RF Dış Politikalarında İç Faktörlerin Etkisi

Buraya kadar incelenen bölümlere göre dış politika oluşumu; askeri, bürokratik, siyasal ve ekonomik elitler temelinde; medya, DDA'lar, kamuoyu, rejim, sosyo-kültürel yapı gibi unsurların ise bu elit kitleyle etkileşimi temelinde oluşmaktadır. Bu unsurların her biri ayrı ayrı incelenmiş olsa da hem politika oluşum süreci içerisinde bütüncül etkilerini görmek hem de karşılaştırmalı ülkeler ve rejimler nezdinde referans noktasıyla incelemek daha faydalı olacaktır. Sonderman'ın da belirttiği gibi dış politika, sadece bir ülkenin içindeki karar vericilere odaklanarak açıklanamaz. Karşılaştırmalı politika incelemesi her ne kadar disiplinin ilk dönemlerine ait bir çalışma da olsa konuya belli bir bakış (scope) katmaktadır (Sonderman, 1967:9). Ayrıca, giriş kısmında da belirtildiği gibi tezin ilk bölümünde sadece Rusya değil diğer rejim ve sosyo-kültürel toplumlardan da örnekler verilerek iç-dış politika etkileşimindeki benzerliklerinve farklılıkların açıklanması hedefi, bu karşılaştırma ihtiyacını doğurmuştur. Son olarak, Kagarlitsky'nin iddia ettiği şekliyle ABD'nin "Merkez", Rusya'nın ise "Çevre" ülke olması; Keohane ve Nye'in iddia ettiği şekliyle Batı demokrasilerinin çatışmaya daha az meyilli olması; genellikle Batı literatürünün iddia ettiği "özgür basın ve kamuoyu" unsurlarına sahip ABD ile "otoriter" Rusya arasındaki farklar vb. iddiaların test edilmesi açısından da bu bölümün incelenmesi gerektiği düşünülmüştür.

İlk olarak, "devletin güvenlik çıkarları" olgusu temelinden bakıldığında, tarihin her döneminde devlet elitinin hem iç hem de dış çevrelerine yönelik çıkar amaçlı politikalarına rastlanmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle değişen birçok şey gibi "çıkarcılık" kavramının kapsamı da değişikliğe uğramıştır. Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yaşandığı günümüzde, devlet eliti, çıkar sağlamak için birden fazla iç ve dış unsuru dikkate almak durumundadırlar. Bu unsurları belli bir seviyede dikkate alarak çıkarlarını korumaya çalışan devletler ve yetkililer, aldıkları karar ve aksiyonları, devletin çıkarları uğruna aldıklarını iddia ederek belli bir meşruiyet çizgisinde durmaya çalışmaktadırlar. Ana tartışma şu sorular üzerinden yapılmaktadır; "devletin çıkarı nedir?", "gerçekten de yetkililer her kararda devletin çıkarı motivasyonu ile hareket ederler?" ve (motivasyonları öyle olsa bile)

“doğru olan şey, tüm kararlarda devletin çıkarını korumak temelinden hareket edilmesi midir?”. Tarihsel olarak devlet güvenliği ya da ulusal güvenlik, önceleri belirli ekonomik varlığı, sosyal varlıkları, belirli toprak parçasını düşmana karşı korumak iken, Merkantilizm dönemiyle birlikte ticaret yollarını ve sömürgeleri de korumak olarak genişlemiştir. Önceki dönemlerde birinin kazancı diğerinin kaybı olduğundan, askeri gücün ön plana çıktığı ulusal güvenlikten bahsedilebilirken, günümüzde ulusal güvenlik tanımı çok daha farklılaşmış ve içerenleri daha büyük boyutlara gelmiştir. Günümüzde ulusal güvenlik algısında tehdit olarak sadece diğer ulus devletler değil devlet dışı yüzlerce aktör de hesaba katılmaktadır. ÇUŞ’ler, terör örgütleri, hükümet dışı ve hükümet dışı örgütler, internet-temelli-medya gücünü kullanan birimler, siber tehditler vb. unsurlar günümüz ulusal güvenliğin ilgilendiği konular arasındadır. Rosenau, günümüzdeki ulusal güvenlik olgusunu, bireyselleşme üzerinden yorumlayarak, günümüzde insanların kolektif güvenlik düşüncesinin yerine bireysel güvenlik algılarının güçlendiğini vurgulamıştır (Rosenau, 1997:119). Bunun sebebi olarak Tokyo metrosunda ve Oklahoma şehrindeki terör eylemlerini göstermiş ve insanlarda değişen güvenlik algılarının yönetici birimler tarafından nasıl kullanıldığını ortaya koymuştur. Halperin ise yukarıda gösterildiği gibi ulusal güvenlik olgusunu doğrudan Soğuk Savaş dönemindeki olaylar ve bürokrasi elitlerinin bu olaylardaki manipülasyonunu ortaya koyarak açıklamıştır. Van Belle ve Foyle, bu konuda “ulusal tehlike” (national danger) kavramından yola çıkarak, bu kavramın patriyarşi için kullanışlı bir kavram olma özelliğini vurgulamışlardır (Van Belle and Foyle, 2017:7). Son olarak Burchill, diğer ülkelere karşı kullanılan ötekileştirme üzerinden konuya yaklaşmış ve demokrasi çağının buluşu olan “ulusal güvenlik” kavramının ülkelerdeki geniş halk kesiminin (aslında rejimin güvenliği için) nasıl bu kavramın etrafında toplandığını ortaya koymuştur (Burchill, 2005:25). Özetle, literatürün en önemli konularından olan “ulusal güvenlik” kavramının iç-dış politika etkileşiminde nasıl kullanıldığı, ABD ve RF karşılaştırılarak aşağıda çözümlenmeye çalışılmıştır.

Halperin’in ABD dış politika analizindeki ulusal güvenlik çıkarları (ya da devletin güvenlik çıkarları); nükleer silahlar, uzun mesafeli füzeler (Anti Ballistic Missiles-ABM), Vietnam Savaşı gibi konular üzerinden çalışılmıştır. İncelenen

ABM dağıtımı örneğinde, 1967 yılında Savunma Bakanı McNamara'nın gönülsüz bir ABM açıklaması yaptığı basın toplantısı ortaya konulmuştur. Amaç, kamuoyu yoklaması yapmak ve gündem olan ABM konusunda aksiyon almaktır. Çünkü ABD içerisinde böyle büyük bir dış politika kararının bütçe, askeri veya bürokratik öncelik, konvansiyonel çıkarların geride kalması vb. gibi çok büyük anlamı bulunduğundan, kamuoyu yoklamasıyla stratejiler geliştirilmektedir. Halperin, devletin güvenlik çıkarları üzerine önemli bir konu da olsa, bürokrasinin, konuları kendi bekası odağında yorumlama geleneği olduğundan, önce ortam yoklaması yapılarak genel kamuoyunun fikrinin öğrenilme zorunluluğuna vurgu yapmaktadır (Halperin, 2006:1-6). ABD açısından Ulusal Güvenliğin unsurları; Beyaz Saray, Dış İşleri Bakanlığı, CIA ve Savunma Bakanlığı'dır. Ulusal güvenliğin ne gerektirdiğine dair paylaşılan eldeki verilerin ve olası sonuçlarının tartışılması, örgütsel ve başkanlık çıkarlarının tartışılması ile devam eden bir süreçtir. Van Belle'ye göre bu tartışmalardan sonra bir katılımcının/aktörün bir konuda nasıl bir duruş geliştirdiğini belirleyen faktörler önemlidir (Van Belle and Foyle, 2017:11). Ulusal güvenlik karar verme sürecindeki tüm katılımcılar, ulusal çıkarların peşinde olduklarını iddia etmektedirler. Fakat tüm tartışmalarda, ulusal güvenlik çıkarının ne olduğu konusunda farklı fikirlere sahiplerdir. Karar vericilerin zihinlerinde oluşan, onların bir olaya bakışlarını etkileyen "imgeler" bulunmakta ve kişiler bu imgeleri paylaştıklarında, bazı konular üzerindeki tutumları kesin olarak şekillenmektedir. Halperin'in "shared images" olarak adlandırdığı bu imgeler, yukarıda belirtildiği gibi Soğuk Savaş döneminde ve 11 Eylül ertesinde aynı "saldırgan" imgeler olarak Amerikan halkı ve bürokratları tarafından paylaşılmıştır. Tıpkı Primakov'un 90'ların ortalarında "İslami köktencilik, etnik sorunlara yol açmadığı sürece saygı duyuyoruz" şeklinde açıklamasından birkaç yıl sonra (Başbakan olduktan sonra), "İslami köktencilik" Rus Devlet Güvenliğinin öncelikli maddeleri arasına alınmasında olduğu gibi, "sabit ilkeler" üzerinden değil "güncel çıkarlar" üzerinden politikalar üretilmiştir. İlk dönem ve ikinci dönemde kamuoyuna farklı imajlar yansıtılmıştır. Ancak Lo'nun tespit ettiği gibi iki dönemde de Rus devlet eliti İslami aşırılığı önlemek için hiçbir bütçe onayı ya da başka bir aksiyon almamıştır. Öyleyse anlaşılmaktadır ki imajları oluşturan şey, çevrede cereyan eden olaylar değil,

tüm toplumu belli bir yöne kaydırmak isteyen ve her defasında benzer aksiyonlara sebep olan elit topluluklardır (Lo, 2002:96,150).

Benzer şekilde, Başkan Carter'ın, yönetim ekibinden ABD'nin "insan hakları"nın teşvik edilmesi konusundaki kaygılarını dile getirmesini istemesi, bu yüzden özellikle Dış İşleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nde, insan haklarının tanıtımını yapan bir kadro getirilmesi oldukça önemlidir. Rus Devlet eliti ise "insan hakları"na verdiği önemi özellikle Baltıklarda ve diğer BDT ülkelerinde yaşayan etnik Ruslar için çok kullanmış, ancak bu kitlelerin eğitim, sağlık ve diğer sosyal sorunları ile ilgili bir aksiyon alınmaması, söylemlerin sadece imaj/algi yönetimi aracı olduğunu göstermiştir (Lo, 2002:90).

Konunun taraflarına detaylıca bakılacak olunursa, Başkan, ABD'deki dış politika sürecinin merkezinde yer almaktadır. Bürokrasideki tüm katılımcılar/aktörler, nerede oturduklarına bağlı olarak, konunun biraz farklı bir yüzünü görmektedirler. Çünkü konunun algıları/imgeleri belirli endişeler tarafından ağır bir şekilde gölgelenmektedir. Öncelikle bir katılımcıya göre bütçe sorunu olan şey, bir başkasına veya kongreye göre bir dış ilişkiler meselesi olarak algılanabilmektedir. Savunma Bakanlığı ve bütçe bürosundakiler, askeri harcamaları sınırlamakla ilgili olarak ABM konuşlandırmasını bir bütçe sorunu olarak görme eğilimindeyken; Pentagon'daki bilim adamları ve (Halperin'e göre sözde) savunma endüstrisi yetkilileri ise ABM'nin konuşlandırılmasının ABD'nin teknolojik üstünlüğünü koruyacağını hissetmişlerdir (Halperin, 2006:11). Anlaşılmaktadır ki kurumların ve temsilcilerinin, yani kısaca farklı çıkar gruplarının şahsi motivasyonları önemlidir. Kurumsal elitlerin çıkarlarına bakıldığında; her bir örgüt/kurum, hükümetin farklı şeyler yapmasını isteyebilmekte ve her biri en iyi düşündüğü kararları ve eylemleri güvence altına almak için mücadele etmektedir. Örneğin Rus Generali Lebed; Yeltsin rejiminin ilk yıllarında ülke Batı'ya açılmak istemesine rağmen, jeopolitik düşünce üzerinde ısrar etmiş, hükümeti bu yönde etkilemeye çalışmış ve dışlanmış. Ancak daha sonra Yeltsin ve elitleri Avrasya açılımı ve çok kutuplu düzen şeklindeki imaj yönetimi politikalarına geçtiğinde "Batıcı" Kozirev gitmiş, General Lebed Yeltsin'e en yakın konumlarda bir yer kapmıştır (Lo, 2002:41; Kagarlitsky, 2002:1). Bürokrasi içindeki benzer çekişmeler; ABD içinde de askeri bürokrasi ve Dış İşleri Bakanlığı bürokrasisinde yaşanmıştır.

Hava Kuvvetlerine bakıldığında en büyük zorluk, ICBM'lerin gelişmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Sovyet'lerin başarılı ICBM testleri ve Sputnik denemesi, ABD Savunma Bakanlığı'nı harekete geçirirken, Hava Kuvvetleri'nin direnç gösterdiği resmi ağızdan bildirmiştir. Çünkü ICBM üretimi, Hava Kuvvetleri'nin stratejik etkisini sıfırlayacak bir teknolojidir (Halperin, 2006:27-29). Donanma'da da benzer bir durum Başkan Kennedy döneminde yaşanmış; Başkan Kennedy, Vietnam'daki gerilla hareketlerinden çekindiğinden "Özel Kuvvetler" kurulmasını desteklemiş ve "Donanma", kendi organizasyonunun önderliğini zedeleyeceğinden dolayı, mantıklı argümanları olan bu fikre güçlü bir direnç göstermiştir (Halperin, 2006:32-33). Nitekim Kennedy'nin ölümü sonrasında yeşil bereliler hızlıca dağıtılmıştır. Son olarak Dış İşleri ile askeri istihbarat ya da CIA gibi görevliler arasındaki çatışmalar (conflict) önemlidir. Dış İşleri memurları genelde mesleğin özü üzerinde belirli bir teamül geliştirmiştir. Buna göre çoğunlukla diğer ülkelerle ilişkide (görece) ABD halkının çıkarlarını ve hükümet temsilini yapmak üzere motive olmuşlarken, kurumsal kariyer dışından getirilen görevliler farklı kurumların çıkarlarını sağlamak üzere motive olmuşlardır. Birçok dış hizmet görevlisi, Başkan Kennedy'nin Büyükelçi'lerine verdiği (ve o zamandan beri her başkan tarafından yenilenen) bir mektupta, Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın bazı programlarının tüm programların üzerinde operasyonel kontrole sahip olacağı emrine direndiklerinden, söz konusu durum bürokrasi içerisinde kriz yaratmıştır. Memurlar, bu durumdan, yani müzakerenin yerini operasyonların almasından utanç duyduklarını defalarca dile getirmişlerdir (Halperin, 2006:35-37). Yine benzer konuların Rusya'daki karşılıklarına bakıldığında, Sovyetler dönemi ve RF döneminde sosyo-politik açıdan önemli farklar görülmektedir. Örneğin Gorbaçov'un "500 gün planı" tarım ve sanayi lobilerinin baskısıyla iptal edilirken, bu planın daha ağır içerikli versiyonu bir sene sonra Yeltsin döneminde onaylanmıştır. Aradaki fark, yukarıda geniş halk ve elitler arasındaki ilişki incelenirken bahsedildiği gibi örgütlü davranış olgusundan kaynaklanmış, Sovyet döneminde arkasında sendikalar ve geniş halkın durduğu tarım lobisi ve sanayi lobileri Gorbaçov'u durdurabilirken, rejim değiştiğinde Yeltsin ve Chubais'i durduramamıştır (Yapıcı, 2010:19,43). RF'nin içindeki bürokrasiye bakıldığında ise ABD'de çıkar grupları ve lobilerin yıllardır politika kararlarına karşı oluşturduğu (az da olsa) kamusal duruşun burada olmadığı ve bürokrasiye meydan okuyan kesimin yine bürokrasi ve diğer elit gruplar olduğu görülmektedir. Bunun öncelikli sebebi toplumun liberal ekonomide yeni olması, halk adına çıkar grubu oluşturması gereken kesimlerin ise Kagarlitsky'nin deyişiyle ilkel klanlar olmasıdır.

Askeri bürokrasiye bakıldığında ise ABD'deki devlet içindeki çıkar çatışması Rusya'da da görülmektedir. Örneğin 1991'de Moldova'daki darbe girişimi sonrasında Moskova, Moldova hükümetinin yanında kalırken, buradaki Sovyet askerleri ayrılıkçı grupların yanında olmuş ve hükümet tarafından resmen kınanmıştır (Yapıcı, 2010:321). Duma'daki dış politika tartışmalarında benzer görüş ayrılıkları çoğunlukla eski Sovyet devletleri üzerinde hegemonya kurmak isteyen "otoriterler" ile Batı destekçisi "reformistler" arasında yaşanmıştır.

Son olarak, Sönmezoğlu'nun ABD Başkanı için halkın temsilcilerinin bulunduğu Kongre tarafından sorgulanamaz ve azledilemez vurgusu önemlidir (Sönmezoğlu, 2013, s.794). Kagarlitsky'nin Rus siyasal sisteminin temelini "güçlü Başkanlığın gücü" olarak yorumladığı sisteme de bakıldığında ise ABD'den bile daha güçlü bir Başkanlık konumu görülmektedir (Kagarlitsky, 2002:93). Öyleyse iç-dış politika etkileşimindeki "otonom aktör" vurgusu Başkanlık koltuğuna oldukça uygun görünmektedir. Çünkü liberal demokrasi sisteminde çoğunluk oyunu alan Başkan'ın istediği oklokratik uygulamayı yapmaması için pek fazla sebep yoktur. Berberoğlu'nun çözümlemesinde toplumdaki en büyük üstyapısal kurumun devlet olarak gösterilmesi ve devletin de doğasının toplumdaki en baskın/en geçerli birimlerle ilişkisi düşünüldüğünde, Başkanlık makamının önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Berberoğlu, 2014:3). Burada Başkan'ı durduran ya da yönlendiren diğer otonom birimlerin, yine Başkan'ın getirdiği yürütme ekibi ya da seçimi kazanmak için uyguladığı imaj/algı yönetimi sürecindeki diğer elitler, medya güçleri, ÇUŞ'ler vb. birimler olduğu anlaşılmaktadır. Bürokrasi içine bakıldığında ise bürokatlara meydan okuyan iki temel sorun görülmektedir; birincisi kişisel ve kurumsal konumlarını öne çıkaracak politikaları kabul ettirebilmek, ikincisi ise doğru elit gruplarla başarılı ilişkiler kurabilmektedir. Anlaşılmaktadır ki, iki sistemde de iç-dış politika oluşumu ve etkileşimi siyasal, bürokratik ve ekonomik elitler temelinde oluşmakta, medya gibi unsurlar da yardımcı aktör olarak sürecin şekillendirilmesine yardımcı olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ-SOVYET DÖNEMİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN İLK YILLARINDA İÇ VE DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU

Tarihçi Tonybee, toplumların tarihini, zaman içerisinde karşılaştıkları içsel ve dışsal etkilere verdikleri tepki ile açıklamıştır. Hegel'in tarihsel devinimine benzeyen bu yaklaşımdan hareketle, RF'yi ve onu oluşturan iç ve dış tepkileri anlayabilmek için, yani iç ve dış etkilerden oluşan sarmalı çözümleyebilmek için biraz daha geriye, yani geç-Sovyet dönemine gitmek gerekecektir (Pinkard, 2012:564-565; Sönmezoğlu, 2013:627). Böylelikle bu tezin birinci bölümünde iç-dış politikayı oluşturan unsurlar olarak incelenen elitler, sosyo-kültürel yapı, medya-iletişim alanı, imaj-algı oluşumu ve dış çevre unsurlarının bu dönemde nasıl hareket ettiği ortaya konularak RF'nin iç-dış politika oluşum sürecinin anlaşılması hedeflenmektedir. Bu unsurlardan hangisinin RF'ye geçiş döneminde aynı kaldığı, hangisinin değişim/dönüşüm geçirdiğini anlamak, iç-dış politika oluşumunu anlamak açısından oldukça önemlidir. Söz gelimi "medya" unsuru, Sovyet döneminde tek taraflı bir propaganda aygıtı olarak yeterince kötü işliyorken, liberal düzene geçildiğinde sınıf farkını artıran ve sömürüyü meşrulaştıran yardımcı bir organ olarak kullanıldığından çok daha kötü sonuçlara yol açmıştır. Benzer şekilde elit unsurlar, geç-Sovyet döneminde Parti Üyeleri, Nomenklatura ve KGB gibi birimlerden oluşmakta ve iç-dış politika üretiminde yeterince negatif bir performans sergilemekteyken, elitizmin neoliberal kalıpla buluşması toplumu kökünden sarsmıştır. Özetle, tüm unsurlara ve unsurların dönüşümüne bakıldığında, neo-liberalizme geçişin Sovyet toplumunu nasıl etkilediği/dönüştürdüğü ortaya konulacaktır. Dolayısıyla bu dönemi "Sovyet İnsanın Neoliberalizmle İmtihanı" çerçevesinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Keskin bir çizgi çekmek zor olsa da Weir ve Kotz, Hoffman, Evtuhov, Kagarlitsky, Lo gibi Sovyet araştırmacılarının çalışmalarından anlaşılmaktadır ki 1970'li yıllar Sovyetler için dönüm noktası olan yıllardır. Arap-İsrail savaşları, Vietnam Savaşı, petrol krizleri gibi sorunların yükselttiği enerji fiyatlarının cazibesine kapılan Sovyet yöneticileri, Batı'ya enerji ürünleri satarak hazır ürün

almaya başlamışlardır. Zaten askeri teknoloji alanına muazzam ölçüde yatırım yapıp diğer alanları arka planda bırakmış olan yönetim, hazır tüketim ürünlerini üretmeden tüketme anlayışını ülkeye soktuktan sonra büyük bütçe açıklarının ardı arkası kesilmeden devam edegelmiştir. Kagarlitsky'nin "Çevrenin İmparatorluğu" kitabında ısrarla üzerinde durduğu son 400 yılın "çevre ülkesi Rusya", Bolşevik devriminden sonra çevre ülkesi konumuna kısa bir ara vermiş ve yine Kagarlitsky'nin "Russia Under Yeltsin and Putin: Neoliberal Autocracy" kitabında belirttiği gibi 1970'lerden sonra üretim toplumundan tüketim toplumuna geçerek yeniden çevre ülkesi haline gelmiştir. Benzer şekilde Tellal, 1986 yılındaki petrol fiyatlarındaki düşüşün Sovyet ekonomisi için son darbe olduğunu vurgulamaktadır (Tellal, 2010:201). Üretim toplumundan tüketim toplumuna geçmek, birinci bölümdeki "sosyo-kültürel yapı" başlığının belki de en önemli ögesidir. Çünkü (teorik de olsa) sınıfsız olan ve üreten bir sosyal yapının; eğitim, iş hayatı, üretim, bölüşüm sistemlerinin kökünden değişmesi anlamına gelmektedir. İç politikadaki bu değişiklikleri yakalayamayan yöneticiler, dış politikada da sadece güç dengesi, sınırların korunması, büyüklük yarışı gibi realist bakış açısından ileri gidememişlerdir. Bu durum, Hoffman'ın "Oligarklar" kitabının birçok yerinde görülmektedir (Hoffmann, 2011). Smolensky'nin Yahudi olduğu için iş bulamaması ve enerjisini kaçak sektörlerle yöneltmesi; Luzhkov'un "ideolojiden uzak" teknik eğitim aldıktan sonra serbest piyasa savunuculuğuna yönelmesi; Chubais'in ekonomi eğitimi gördükten sonra kapitalizmi benimsemesi; Kohodorkovsky'nin kimya eğitiminden sonra yenilikleri uygulamasına izin verilmediği için özel girişime yönelmesi ve benzeri tüm hikayeler iç siyasetteki durumu ortaya koymaktadır (Hoffman, 2011:173-24). Sovyet yöneticileri iç politikada ayrımcılık, gericilik, baskı gibi sosyalizm kavramıyla uyuşmayan en temel değerleri bile düzeltemezken ve dış politikada realist paradigmadan ileriye göremezken yıkım kaçınılmaz olmuştur (Hoffman, 2011:45; Evtuhov, 2018:507-8). Ancak önemli nokta, bu yıkım sürecinin Sovyet elitleri açısından bakıldığında edilgen değil etken bir yıkım olduğunun tespitidir. Yani Sovyetler'in yıkılıp RF'nin kurulmasını sosyalizmin başarısızlığı ya da Sovyet sisteminin kapitalizme geçiş mecburiyeti şeklinde değil, Sovyet elitlerinin bilerek ve isteyerek geçmeyi istediği bir rejim olarak okumak gerekmektedir. Zira Gorbaçov'un başlattığı "glasnost", "perestroika" ve "demokratsia" girişimlerinin

Sovyet elitindeki yansıması, ayrıcalıkların azalması ya da sonsuz ayrıcalık (kapitalizm) arasında bir seçim olarak okunmuş ve nomenklatura ekibi ikinci seçeneği tercih etmiştir (Weir ve Kotz, 2012:234).

Bahsedilen SSCB-RF dönüşümü, RF'nin ilk yıllarına bakıldığında, sistemin neden halk tarafından seçilmiş bir sistem değil de "yukarıdan devrim" şeklinde adlandırıldığını ortaya koyacaktır. Bilindiği gibi Batı'daki kapitalizm geçişinde bir tüccarlar grubu, sermaye birikimi, girişimciler ve halihazırda işleyen ama resmi olmayan bir piyasa varolmuştur. Fakat devasa nüfusu ve üretim araçları serbest ticarete değil, kolektif üretim ve tüketime göre oluşturulmuş bir yapının serbest ticarete geçmesi tahmin edileceği üzere felaketle sonuçlanmıştır. Tellal'dan özetle: intiharlar iki kat, alkol nedeniyle ölümler üç kat artmış; II Dünya Savaşı'nda %23 düşen GSMH 1991-1995 arası %46 oranında düşmüş; yaş ortalaması 100 yıl önceki seviyelerin altına inmiş; devlet konut, sağlık, eğitim, çocuk bakımı gibi alanlardan elini çekmiş; II Dünya Savaşı'ndakinden daha fazla sayıda çocuk kimsesiz kalmış vb. liste uzayıp gitmektedir (Tellal, 2010: 199-200). Sosyal ve ekonomik yapı bu durumda iken, politika belirleyiciler IMF, Harvard Institute of International Development, JP Morgan gibi kuruluşların yol haritasıyla "ulusal burjuvazi" üretmeye öncelik vermişlerdir.

Söz konusu dönemle ilgili literatür geneline bakıldığında; geç Sovyet döneminin, sistemdeki yöneticilerin iddia ettiği gibi Marx ve Lenin'in kaynak alındığı bir "sosyalist" rejim olmadığı; RF döneminin ise yine iddia edildiği gibi Batılı değerleri benimsemiş liberal-kapitalist bir ülke olmadığı anlaşılmaktadır. Tam tersine, geç-Sovyet dönemi dış politikasında militarizm, güç dengesi, yayılmacılık ve uydu devletlere baskı/ödül politika dayatması görülmekteyken; iç politikada ise yenilik, üretim, eşitlik, çoğulculuk gibi sosyalist değerlerin tam tersi görülmektedir. RF'ye geçildiğinde ise Kagarlitsky'nin deyimiyle ilkel-klanların birikimine benzeyen ve hiçbir şekilde yatırıma dönmeyen sermaye; Hoffman'ın proto-kapitalizm olarak adlandırdığı; Tellal'ın ise demokratsız demokrat olarak adlandırdığı garip bir ülke tablosu ortaya çıkmıştır (Kagarlitsky, 2002:83; Hoffman, 2011:12; Tellal, 2010:209).

Sistemin, yöneticilerin, üretim ilişkilerinin, medya yapısının ve benzeri tüm unsurların değiştiği ve yüzlerce önemli olayın yaşandığı söz konusu dönemdeki önemli ayırım noktalarını bulmak gerçekten de zorlayıcı olmaktadır. Bu tezdeki Rusya Federasyonu incelemesi, ilk bölümdeki tespitlerinin sonucu olarak ikinci ve üçüncü bölümlerde incelenmek üzere ikiye ayrılmıştır. Birinci bölümde belirtildiği gibi iç-dış politika oluşumunun büyük bölümü siyasal, bürokratik, askeri-güvenlik ve ekonomi elitlerinin çıkarlarının temsil edildiği bir alan olarak ortaya konulmuştur. Bu tespitin RF'deki karşılığı ise Yeltsin dönemindeki iç ve dış elitlerin yapısı ile Putin dönemindeki elit yapının farklılığını ortaya koymak olacaktır. Geç-Sovyet ve Post-Sovyet dönemin 1985-1999 arasını kapsayan yıllarında RF'nin iç ve dış politikasına hâkim elit kitle siyasi ve ekonomik elitler (nomenklatura/oligarklar) iken, askeri-güvenlik elitleri arka planda kalmışlardır. 1999 sonrası, yani Putin dönemi ile birlikte devlet merkezli askeri-bürokrasi-güvenlik elitleri (Rusların deyimiyle "Siloviki") seçkinleri ön plana çıkmıştır. Bu iki dönem arasındaki fark devletin örgütleniş biçimi, üretim ve iletişim araçları sahipliği, çok kutuplu dünya görüşüne dayanan dış politika, enerji fiyatlarından kaynaklanan ekonomik sıçrama ve benzeri birçok alanda da görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı ikinci bölüm (bu bölüm) geç-Sovyet dönemi ve Yeltsin dönemiyle sınırlı tutulmuş; üçüncü bölüm ise Putin dönemiyle birlikte ön plana çıkan "Siloviki", çok kutuplu pragmatizm anlayışı, devlet-özel ortaklı neoliberalizm uygulaması gibi farklı bir döneme ayrılmıştır.

2.1. 1970-1999 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Elitler ve Çıkar Grupları

2.1.1. 1970-1989 Dönemi

Sovyetler ve RF çalışan tüm yazarların (Hoffman, Kagarlitsky, Evtuhov, Sakwa vb.) büyük değişim/dönüşümün başlangıcı olarak vurguladığı tarihler 1970'lerin başları olmuştur. Zaten dünya siyasi tarihi açısından da 1970'ler; Vietnam Savaşı, Arap-İsrail Savaşları, enerji krizleri, İran Devrim'i gibi önemli olayları içermektedir. Sovyet elitlerinin bu dönemle başlayan değişimde nerede durduklarını,

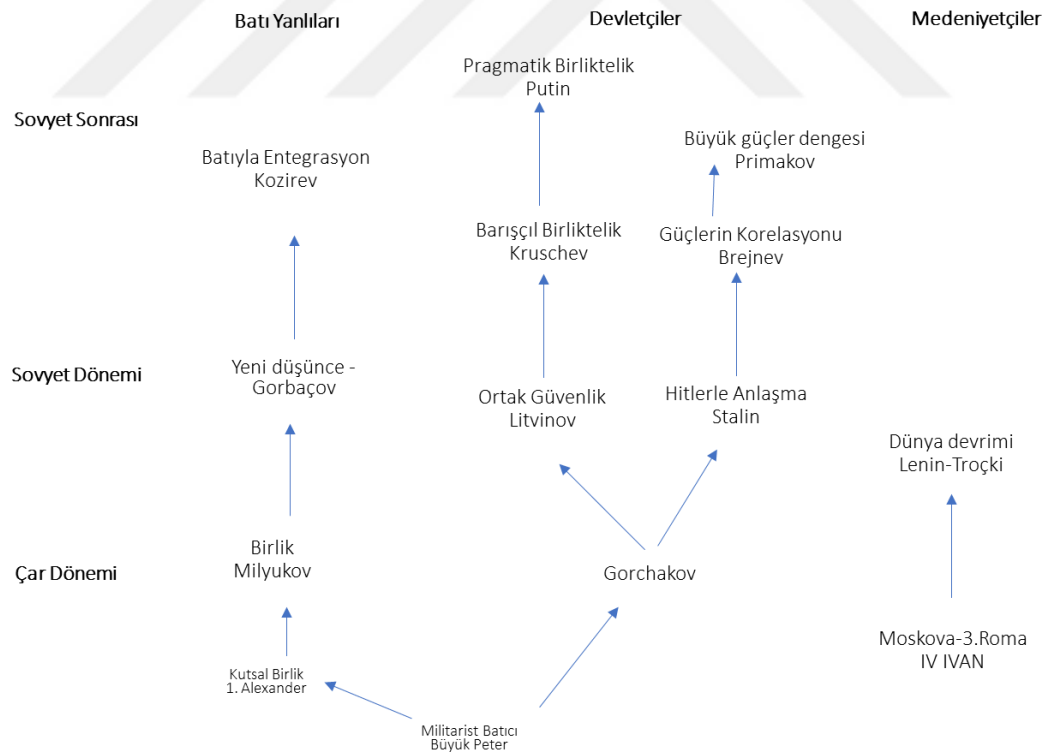
nasıl tepki verdiklerini (ya da vermediklerini) anlayabilmek için Sovyetlerin bu dönemden itibaren yaşadıklarını özet geçmek faydalı olacaktır.

Kagarlitsky'e göre Rusya, 1917'den geriye doğru bakıldığında, iki yüzyıl boyunca sınırsız bir şekilde Avrupa'dan borç almış, sermaye ve ürün ithal etmiş ve karşılığında hammadde ihraç etmiş bir çevre ülkesi durumundadır (Kagarlitsky, 2007: 439). Bolşevik devrimiyle birlikte 1970'lerin ortalarına kadar bu duruma ara verilmiş ve 1970-75 döneminde Sovyet dış ticaret hacminin 2,3 kat artış göstermesinden anlaşılabileceği üzere yine hammadde ihracatına dayalı sisteme başlamıştır. Bu sistemin sonucu olarak; 1970'lerde makine ihracatı %21,5 iken 1987'de %15'e gerilemiş; yine makine ve ekipman ithalatı benzer oranlarda artmıştır. Üstelik "halkın tümünün okuma yazma öğrenmesi sağlanmış ve tartışmalı da olsa dünyanın en iyi eğitim sistemi ve ileri düzeyde bilim" yerleştirilmiştir (Kagarlitsky, 2007: 451). Yani sorun makine üretmedeki teknik yetersizlik değil, Sovyet yönetiminin kendi buluşlarını üretmedeki başarısızlığı (isteksizliği) olmuştur. Aleksiyeviç'in de belirttiği gibi 1970'lerde SSCB, ABD'den 20 kat fazla sayıda tank üretmiştir (Aleksiyeviç, 2018:129). Öyleyse hem teknik beceri hem de sermaye/kaynak bulunuyor olmasına rağmen, Merkez Komite ve Politbüro'nun tekelinde olan üretim-ihracat-ithalat izinleri farklı alanlara verilmiş ve yenilikçi üretime geçilmemiştir. Askeri üretim mekanizmasının durmadan devam etmesi, ancak yenilikçi makine ve tüketim mallarının üretilmek yerine ithal edilmesi dışarıdan bir gücün değil, tamamen Sovyet devlet elitlerinin tercihiyledir. Batı literatürüne göre merkezi planlama hatası olarak görülen bu durum (askeri üretim komplekslerin büyüklüğü ve fabrikanın durmasının mümkün olmaması) SSCB için geçerli değildir. Çünkü aynı dönemde ülkenin gelirlerine bakıldığında enerji ve petrol gelirlerinin ekonomiyi taşıdığı, askeri ekipmanın ise üçüncü dünya ülkeleriyle bağımlılık ilişkisini sağlamak amacı taşıdığı görülmektedir. Öte yandan askeri komplekse (ve buradaki elitlere) müdahale etmenin zorluğu, baskın diktatör olarak bilinen Stalin döneminde bile tamamıyla mümkün olmamıştır. Daha 1952 yılında Almanya'nın tarafsızlaştırılması söz konusu olduğunda askeri-endüstriyel kompleksin gücünü Kagarlitsky şöyle vurgulamıştır: "Sovyet Dış İşleri Bakanlığı askeri çevrelerin görece açık direnişleriyle uğraşmak zorunda kaldı... İşler, Stalin ile

daha sonra askeri-sınai kompleks adını alacak olan oluşumun temsilcileri arasında çok sert tartışmalara kadar vardı” (Kagarlitsky, 2007: 443). Yani bu sorun merkezileşmiş sistem veya fabrikanın büyüklüğünün değil, elitler arası iletişimin/rekabetin bir ürünü durumundadır. Evtuhov’un aktardığına göre 1973’de ABD’yi ziyaret eden Brejnev “barış, ticaret ve teknoloji transferi istedi... ABD, SSCB’ye kredi açıp teknoloji transfer etti ve ona gümrük anlaşmalarında en çok kayırlan ülke statüsü verdi!” (Evtuhov, 2018: 525). Bunun yanında Batı Avrupa ülkeleriyle yapılan enerji takas anlaşmalarıyla birlikte (Avusturya, Almanya, Fransa vs.) enerji karşılığında teknoloji ve tüketim ürünleri transferi, SSCB devlet elitlerinin siyasi ve ekonomik yönetim ve yönelim tercihlerini ortaya koymuştur. Kagarlitsky’ye göre çevre ülkesi olmaya ara vermiş olan Rusya, üstelik 200 yıl önceki aynı ortaklarıyla (Fransa ve Almanya), hammadde verip tüketim ürünleri ithal etme konumuna geri dönmüştür. Hoffman, tüketim ürünlerindeki sosyal durumu şöyle özetlemiştir: “Sovyetler Birliğinde tüketiciler zevkler geliştirdi. Batı hakkında öğrenip duyabileceklerinden etkilendiler... Ancak Sovyetler Birliği bunları tatmin etmek için çağdaş tüketim malları üretmedi ve kot pantolon (jeans), sahip olmadıkları her şeyin simgesiydi. Sovyet planlamacıları kot pantolon için pay ayırmamışlardı...” (Hoffman, 2011:35). Yine Hoffman’ın oligarkların geçmişlerini tek tek incelediği kitabından özetle: kimisi Yahudi olduğu için, kimisi Politbüro ya da Komsomol’a yakın olmadığı için, kimisi de devlet elitlerinin politikasına aykırı olduğu için yenilikçi ve ilerici tüm fikirleri reddedilmiştir. Batı literatürü penceresinden bakıldığında, bu durumda bir sakınca görülmeyebilir; çünkü liberal teoriye göre bir ülke her şeyi üretmektense, iş bölümü teorisine uygun şekilde belirli ürünleri üretmeli ve diğerlerini ithal etmelidir ki bunun yaratacağı karşılıklı bağımlılık barış ve refah ortamını artıracaktır. Ancak SSCB örneğinde durum çok daha farklıdır. Dış piyasalara yöneliş, Sovyet sisteminin demokratikleşmesi değil, tam tersine demokratikleşme çabalarının ertelenmesi anlamına gelmiştir. Kagarlitsky’nin belirttiği gibi “Batı ile iş birliği, eski otorite ve idare sistemini sürdürmenin bir yoluydu; dolayısıyla bu iş birliği, bürokrasi elitleri tarafından engellenen ekonomik reformların yerine geçiyordu. Uluslararası iş birliğinin sonucu, Sovyet ekonomisini ve toplumunu teşvik etmekten çok parçalanmasını hızlandırmak oldu” (Kagarlitsky, 2007: 452-453). Yani içerideki problemleri dış bağlantılar

yoluyla dengelemeye çalışmak SSCB için seçenekleri daraltmıştır. Peki Kagarlisky'nin belirttiği gibi ekonominin girdiği bu yanlış yol; Hoffman'ın belirttiği gibi tüketim mallarına ilgi duyan, üretime yönelmeyen ve üstelik ırkçılığa varan ayrımların yapıldığı sosyo-kültürel yapının girdiği yanlış yol ve Evtuhov'un belirttiği gibi Brejnev'in kızının "elmas spekülasyonunda yakalanması", Rakhmanova'nın belirttiği gibi KGB Başkanı Andropov'un gelişile "vatandaşların izlenmesinde yüzleşen", "tacizleri ve kirli oyunları artan" siyasetin girdiği yanlış yol sürecinde devlet elitleri ne yapmıştır? Ülkenin iç ve dış politika yapıcıları bu dönemde realistlerin belirttiği gibi güç dengesi için mi yoksa liberallerin belirttiği gibi refah ve barış toplumu için mi mücadele etmişlerdir? Devlet çıkarları, elit çıkarları ve toplum çıkarlarının şekillendiği bu süreçte, elitlerin etkisini anlayabilmek için Sovyet-Rus elitinin tarihsel duruşunu gösteren aşağıdaki tablodan başlamak faydalı olacaktır.

Tablo 3. Rus Elitlerinin Yıllara Göre Siyasi Düşünce Eğilimi

Kaynak: Tsygankov, 2016: 8

Tsygankov, Rus dış politikasını ‘ulusal kimlik’ üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Tsygankov, 2016: 14). Lo ise ‘bölgeselcilik’ ve ‘kişilik siyaseti’ üzerinden (kısmen) neo-klasik realist bakış açısıyla tanımlamaya çalışmıştır (Lo, 2002:11). Kagarlitsky, Marksist felsefeden hareketle ‘neoliberal otokrasi’ üzerinden (Kagarlitsky, 2002); Weir ve Kotz ise devlet sosyalizminden devlet kapitalizmine geçiş sürecinin yansıması olarak açıklamaya çalışmıştır (Weir ve Kotz, 2012). Tüm yazarların ortak noktasına bakıldığında gerek neo-klasik realizm gerek konstruktivizm gerekse de Marksizm felsefesi üzerinden olsun, incelemeler, iç-dış politika kararlarını alan ve halkın baskısını neredeyse hiç hissetmeyen elit grupları işaret etmektedir. Bu elit gruplar (ve çıkar grupları), tarih içerisinde yukarıdaki şekilde görüleceği üzere Batıcı, Devletçi, Medeniyetçi ve/veya bunların kombinasyonu şeklindeki görüşlere sahip olmuşlar, bu görüşlere sahip elit gruplar arasından başarılı olanlar (halkı, bölgesel liderleri, Kremli vs. ikna edebilenler) politika kararlarını almış/aldırmışlardır. Yani bir bakıma Rusya’yı yönetmek, elit koalisyonunu sağlamak olmuştur. Herhangi bir elit koalisyonunun aldığı iç ya da dış politika kararı doğal olarak ülkenin güvenliği, başarısı ve halkın refahını sağladığı/sağlayacağı varsayımından hareket etmiş olsa da bu tezin iddiasında olduğu gibi aslında birincil olarak elitlerin konumunu, hedefini ve gücünü incelemektedir. Bu durum, tezin bir diğer iddiası olan Rus devlet elitizminin (ve dolayısıyla dış politika oluşum sistematığının) devamlılığını sağlamış ve aşağıda inceleneceği gibi 1990-2000 arası devlet/güvenlik elitleri sarsılmış olsa da önce Primakov daha sonra da Putin’in gelişiyile devamlılık ortaya konulmuştur.

Bilindiği gibi Sovyet sisteminin siyasi yapısı devlet ve parti olmak üzere iki paralel bürokrasi üzerinden yürütülmüştür. Parti üyeleri delegeleri, delegeler parti politikasını onaylayan Merkez Komiteyi, Merkez Komite de Politbüroyu ve Genel Sekreteri seçmiştir. Partinin bu üst düzey yöneticileri (elitleri) hükümeti farklı şekillerde denetlemiş, örneğin Gosplan ve Bakanlıklar, çalışmalarını direkt olarak Parti’ye rapor etmişlerdir. Parti kongreleri pek sık toplanmazken (toplansa bile hiçbir otoriteleri yoktur), nomenklatura (merkez komite, politbüro ve KGB yetkililerinden oluşan partinin tepe noktası); hükümet, ordu, güvenlik birimleri, sendikalar, mesleki örgütler gibi tüm kurumların atamalarını gerçekleştirmiştir. Yani hükümet veya

bakanlar ile ilgili (halk) seçimi diye bir olgu bulunmazken, Weir ve Kotz'un deyimiyle "bakanlar kurulu ve başbakanın kim olacağına Komünist Parti karar vermiştir" (Weir ve Kotz, 2012:49-50). Özetlemek gerekirse, anayasasında Marksist felsefeyi benimsemiş bir ülke değil, yine egemen olan sınıfın işçi sınıfı ya da Sovyet halkının olmadığı, sadece belli bir grup elitin egemen olduğu bir ülke tablosu ortaya çıkmıştır. Yine Weir ve Kotz'un deyimiyle "siyasette ve iktisadi yaşamda halk edilgen alıcılardı, aktif katılımcılar değil" (Weir ve Kotz, 2012:59). Öyleyse anlaşılmaktadır ki çoğulcu, katılımcı, halkı merkeze alan bir iktidar yapısından ziyade devletçi ve devlet elitlerinin kontrolü altında olan bir rejim söz konusudur. Peki bu durum (Sovyet uzmanlarının bahsettiği gibi) düşüşün başladığı 1970'lere mi özgüdür; yoksa bu tezin iddia ettiği gibi devletçilik ve devlet elitizmi RF'nin tarihsel bir olgusu mudur? Özdemir'e göre RF coğrafyasının siyasi tarihinde gerek Moğollar dönemi olsun gerek Ruslar, merkezi devlet ihtiyacı altında devletçi (devlet elitlerinin yönettiği) sistem süregelmiştir (Özdemir, 2019:89). Carr ise "Russian Revolution from Lenin to Putin" çalışmasında Çar döneminde Rus burjuvasının Batı'ya göre zayıf ve geri kalmışlığını tespit etmiş ve 1917 devriminin burjuva devrimi değil işçi ve köylülerin ağırlıkta olduğu bir devrim olduğunu ortaya koymuştur (Carr, 1979:185). Dolayısıyla Carr, söz konusu dönemde sınıf bilinci olsa da örgütsüz, ezilmiş ve burjuvası olmayan bu toplumun devrimi ilerletemediğini, Sovyet tarım ve endüstri devrimlerinin parti ve devlet (elitleri) tarafından yapılan bir yukarıdan devrim olduğunu tespit etmiştir (Carr, 1979:187). Shekarloo ise "Russian Nationalism in the Soviet Union, 1917-1991" isimli çalışmasında devlet, halk, elitler arası iktidar ilişkilerini ve politika oluşum sürecini inceleyen uzmanların görüşlerini derlemiştir. Shekarloo'dan özetle: Pipes'a göre Sovyetlerin kuruluş formasyonunda, federalizm maskesi altında (mask of federalism) de facto olan şey, katı kurallara göre merkezileşmiş devlet (ve elitlerin) yönetimi olmuştur. Smith ise Bolşeviklerin sistemini kültürel, eğitimsel, dil gibi alanlarda çoğulcu bulmasına rağmen 1923 sonrası Stalin'in politik gücü ele geçirmesinden sonra ortaya çıkan merkezi devletçiliği kabul etmiştir. Martin de benzer şekilde, Rus nasyonalizmi altında "insanların dostluğu" şeklinde açıkladığı süreci; komşu uluslar arasındaki yumuşak sınırların (soft lines), konu endüstrileşme, devlet inşası, uluslararasılık ve komünizm gibi meselelere gelince nasıl da sert sınırlara (hard lines) dönüştüğünü

tespit etmiştir. Branderberger ise Bolşevizmin Maksist felsefeyi oturtmadaki başarısızlığına dikkat çekerek, Stalin'in Rus kimliğini tüm toplumun birleştiricisi/paydası (denominator) olarak kullanışını ve devletçiliğin ve devletçi elitlerin yapısını ortaya koymuştur. Ayrıca, Rus kimliğindeki olaylar ve kahraman figürlerin Sovyet devlet inşası çıkarlarına (Soviet state-building interests) nasıl uyduğunu; Ulusal Bolşevizmin aslında Marksizm-Leninizm'in düşük bir retoriğine nasıl dönüştüğünü; komünist ideallerin nasıl Çarlık Rusyası'nın büyük güç ideallerine dönüştüğünü açıklamıştır. Son olarak Brundy, daha ileri tarihleri içeren incelemesinde, Krushev'in Stalin politikalarını reddederek Sovyet entelektüellerini (ve elitlerini) düşman edindiğini, Brejnev'le birlikte bu kitlelerin daha devletçi ve Rus merkezli (russocentric) döndüğünü ortaya koymuştur (Shekarloo, 2009: <https://www.grin.com/document/144892>). Anlaşılmaktadır ki Rus devletçiliğinin (ve devlet elitizminin) varlığı; Çarlık kültürü, Batı tipi burjuvazinin eksikliği, sınıf bilinci, geri kalmışlık, jeopolitik güvenlik ihtiyacı ve benzeri birçok farklı şekillerde ve farklı yazarlar tarafından dillendirilmiştir. Bu tezin iddia ettiği gibi RF iç-dış politika oluşumunda devlet elitizminin devamlılığı gerek Çarlık dönemi gerek Sovyet dönemi ve gerekse de (aşağıda inceleneceği üzere) post-Sovyet dönemde oldukça etkilidir.

Bu bilgiler ışığında, 1970'li ve 1980'li yıllarda, yani siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel kötü gidişat döneminde söz konusu elitlerin konumu/durumu/motivasyonu nasıl olmuştur sorusunu tekrarlamak gerekir. Parti-devlet elitleri; SBKP genel sekreteri, politbüro, sekreterlik, Bakanlar Kurulu ve merkez komite olmak üzere (birkaç yüz kişi) en üst tabaka elitleri oluşturmuştur. Genel olarak ise ordu ve güvenlik güçleri, bilimsel, eğitimsel, kültürel ve medya organlarının başında bulunanlar dahil olmak üzere 100.000 kişilik bir "üst sınıf" tespit edilmiştir. Kotz'a göre SSCB nüfusunun çok küçük bir azınlığı olan bu grup "üyeleri iyi eğitilmiş, azimli, fırsatçı ve maddi çıkarına düşkün üyelerden oluşan bir egemenler grubu yarattı" (Weir ve Kotz, 2012: 60). Burada, Sovyet elitlerindeki bu karakteristik yapının diğer ülkelerdeki elitlerle benzerlik gösterdiği, ancak arada çok bariz bir yapısal fark olduğunun tespiti önemlidir ki bu fark "mülkiyet" ve dolayısıyla "miras"tır. Bilindiği gibi tarih boyunca egemen gruplar, genellikle

mülkiyet sahiplerinden oluşmuşlardır. Mülkiyeti korumak için elitler arasında öne çıkma eğilimi, sistemin kendisine bağlılık eğilimini artırmıştır. Oysa ki Sovyetler Birliğinde, özellikle 1970'ler sonrasında (ABD ve Batı dünyası ile açılım, kaynaşma, ticaret dönemlerinde) Sovyet elitlerinin kendi sistemlerine olan bağlılığının azaldığı görülmüştür (Evtuhov, 2018:525). Sovyet sisteminde mülkiyet devlettir ve miras bırakmak olanaksızdır ki hem tarih boyunca elit/soylu grupların hem de günümüzdeki kapitalist sınıfın sisteme bağlılığını sağlayan bu iki unsur oldukça önemlidir. Literatürdeki farklı görüşler, Sovyet elitlerinin ayrıcalıklı evler ve arabalar kullandığı ve çocuklarının iyi eğitimler aldıklarını ortaya koymuş olmalarına rağmen, örneğin ABD'li rakiplerinden yüzlerce kat daha düşük gelire sahip oldukları gerçeği önemli bir detaydır. ABD'li elitlerin malikaneleri ve Sovyet elitlerinin evleri kıyaslaması yapan Kotz'un; Gorbaçov'un kendisi, Schevartnadze ailesi ve bir General'in Lenin Hill's denilen yerde ve 4 katlı bir apartmanda yaşıyor olduğunun tespiti önemlidir. Ayrıca yapılan bir başka araştırma elit çocuklarının iyi eğitim aldıklarını doğrulamasına rağmen yine bu çocukların elit olma eşiğinin dışında kalabildiğini göstermiştir. Elit çocuklarının en çok girebildiği alanlar ise akademi, gazetecilik, diplomasi ve dış ticaret alanları olmuştur. Yani köklü Sovyet elitlerinin bulunması, işçi ya da taşradan gelenlerin eğitim yoluyla elit düzene girebilmesi ya da sistemi yenileyebilme potansiyelini engelleyememiştir.

Sovyet yöneticilerini önce "perestroika"ya ve daha sonra sistem değişikliğine iten sebeplerden birisi elitlerin sisteme tam bağlı olmayan durumları iken, bir diğer sebep de iktisadi durgunluktur. Bergson'ın ABD Birleşik İktisat Komitesi raporuna göre 1928-1975 yılları arasında ABD'nin GSMH'sı ortalama %3,1 iken SSCB'ninki %4,5'tir. Aradaki %50'ye yakın fark korkunç büyüklükteki bir üretim farkına işaret etmektedir. CIA ise 1975 yılında Sovyetler'in GSMH'sını ABD'den %60 oranında büyük olarak hesaplamıştır (Evtuhov, 2018:537; Weir ve Kotz, 2012:69). Evtuhov'un Sovyet GSMH'sının %25'inin askeri harcamalara gittiği tespiti; Kotz'un her Sovyet ailesinde bir radyo bir televizyon, bir buzdolabı ve toplumun tamamının tam istihdamda oluşunun tespiti ve yine Kotz'un 1950-1975 arasında ABD'deki kişi başına tüketim %2 artarken Sovyetler'dekinin %3,8 olarak artışının tespiti önemlidir (Evtuhov, 2007: 521; Kotz, 2012: 71). Zira olağanüstü hızlı

bir büyüme ve tam istihdama kavuşan Sovyet toplumu tüketim harcamalarını aynı hızda artırmış ancak üretim kısmı askeri alanla (ve biraz da tarımsal alanla) sabit kalmıştır. Böylece söz konusu dönemdeki egemen sınıfın realist perspektifle hareket ettiği “Silahlar, uçaklar, roketler, yakıt pilleri ve kimyasalların kalitesi üst düzeydeyken, tüketim mallarının kalitesi oldukça düşüktü” tesptinden anlaşılmaktadır. Bu devletçi bakış ekonomiyi geriye iten nedenlerden birisi olmuştur. Bir diğeri ise kasıtlı olarak 1975 sonrası ekonomik büyümeyi düşürme planlarıdır ki buradaki amacın etkinliği artırmak ve işletme yöneticileri üzerindeki baskıyı azaltmak olduğu belirtilmiştir. Yatırımdaki düşüşe, ürün kalitesi yerine ürün adedini artırma hedefleri eklenince sistem darboğaza girmiş ve yenilikçi/ilerici karakterini kaybetmiştir. Yine bir diğer eksik nokta ise karar alıcıların 1970’ler sonrasında demiryolları yatırımlarına önem vermemesi olmuştur (Weir ve Kotz, 2012: 89). Anlaşılmaktadır ki zaten ekonomiyi uzak bölgelerden çıkartılan hammaddeye bağımlı kılan elitler, hammadde ulaşımına askeri ürünlerin sevkiyatı kadar önem vermemişlerdir.

1985 yılında Gorbaçov başa geçene kadar yukarıda anlatıldığı şekilde sürdürülen yönetim anlayışı; genele yayılmış bir yolsuzluk ortamı, kendini yenileyemeyen siyasi ve ekonomik ortam, sosyalist ideallerine oldukça uzak bir sosyo-kültürel yapıyla birlikte gelmiştir. Bilindiği gibi, Pareto’ya göre devrimler, her şeyden önce elit değişimi anlamına gelmektedir. Bu tezin iddialarından biri de “Sovyetler’in yıkılışı bir zorunluluk değil yukarıdan yapılan bir devrimdir” olduğuna göre, bu devrim, Pareto’nun belirttiği gibi elit değişiminden ziyade, elitlerin yerini sağlamlaştırmak, kendilerinin ve ailelerinin geleceklerini garantilemek ve özel mülkiyete erişmek için ortaya konulan bir devrimdir (dolayısıyla devrim olduğu bile tartışmalıdır). Gorbaçov’dan Yeltsin’e devredilen elit kitlenin %75’inin aynı olduğu gerçeği de bunu kanıtlamakta, yapılan yukarıdan devrimle elitlerin değil “elitizm” rejiminin değiştiği görülebilmektedir (Kryshtanovskaya, 2005: 729). Yani aynı elitler (aşağıda detaylıca görüleceği gibi) Sovyet sisteminden kapitalist sisteme geçişi desteklemişlerdir. Birçok yazarın, Gorbaçov’u eleştirmesine rağmen, onun yapmak istediği şeyin sosyalizmi rehabilite etmek ve Batı’ya açılım yaparak (Lenin’in birlikte yaşama/coexistence yaklaşımıyla) birlikte hayatta kalmayı

sağlamak olduğu konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Fakat devlet içerisindeki elit gruplar zincirlerin gevşetilmesini fırsat bilmiş ve özellikle Batı ile kapitalist ilişkilerin provasının yapıldığı özel ticaret alanlarının tadına varduktan sonra ‘‘Sovyet Sosyalizmi’’ni reforme etmeyi değil, onu kapitalizm ile değiştirecek koalisyonu oluşturmuşlardır. Ayrıca hem Evtuhov hem de Kryshtanovskaya, Gorbaçov dönemindeki elit kitlenin yönetimini gerontokrasiye benzetmişlerdir. Evtuhov’a göre bu yaşlı elitler öğrenme kabiliyetinden yoksun bir şekilde ‘‘nomenklaturanın belirlediği listelere göre mevkileri dağıtıyor, kendini besliyor ve kolluyordu ancak (ülke için) gerekenleri yapmıyordu’’ (Evtuhov, 2018: 531; Kryshtanovskaya, 2005: 724). Kryshtanovskaya, yaptığı araştırmada Brejnev, Gorbaçov, Yeltsin ve Putin dönemi elitlerinin yaş ortalamasını sırasıyla 55.9, 51.6, 50.2 ve 50.9 olarak tespit etmiştir (Kryshtanovskaya, 2005: 725). Günümüzde de Vladimir Putin’in, Dış İşleri Bakanı Lavrov’un, Savunma Bakanı Şoygu’nun, Putin’in en yakın danışmanları İllarionov ve Dugin’in 60 yaşının üzerinde oluşu, devlet elitinin devamlılığı açısından görece fikir vermektedir. Karşılaştırmak gerekirse, siyasi ve ekonomik olarak sıkışmış sistemlerde, örneğin ABD’de demokratların Biden’dan, diğer muhalif kesimin ise Sanders’dan başka (genç ve yeni) aday çıkaramaması benzer tartışmalara neden olmaktadır.

Sovyet sistemine reform getirmeye çalışan Gorbaçov, genç olduğu için gerontokrasi yönetiminin çoğunun isteksiz olmasına rağmen (Sırasıyla Brejnev, Andropov ve Çernenko kısa sürede hayatını kaybetmişler ve yaşlılar yönetimi içinden hazır bir lider bulunamamıştır) bölge parti sekreterleri ve diğer merkez komite üyelerinin zorlamaları sonucu seçilmiştir (Weir ve Kotz, 2012: 94). Gorbaçov’un hem seçilmesinde etkili olan hem de seçildikten sonra anahtar görevlere atadığı isimlerden bazıları: Ligaçev (Batı Sibirya’nın yaşlı sekreteriydi ve geleneksel partiydi, şimdi politbüroya atanmıştı), Rızhkov (önceki dönemde merkez komite sanayi sekreterliği yapmıştı, şimdi başbakan olarak atanmıştı), Shevardnadze (bölgeelerde üst düzey görevler yapmış ve şimdi dış işleri bakanı olmuştu) ve en yakını Yakovlev (medya başta olmak üzere ideolojik sorunlardan sorumlu merkez komite sekreteriydi ve merkez komite propaganda bölümünün başıydı) olmuştur. Weir ve Kotz’un deyimiyle ‘‘özellikle Yakovlev entelektüel

biriydi ve Marksist teoriyi geliştirmeyi ve yenilemeyi düşünüyordu... dolayısıyla Batılı uzmanlar Sovyet ekonomisinden önceki dönemlerdeki gibi reform hareketleri uygulayan ılımlı bir dönem beklemekteydi”. Fakat 1985 yılındaki durumun önceki ılımlı reformlarla çözülmesi mümkün olmamıştır. Önceki reform girişimleri uzun vadeli ekonomik ve siyasi refaha yönelik iken, 1985 yılındaki durum, 10 yıldan bu yana gelen bir durgunluğu ve sıkışmış siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel bozukluğu düzeltmeye yönelik bir reform gerekliliğı olmuştur. Şimdi, hem iyi eğitim görmüş ve tüketim alışkanlıkları yükselmiş bir halk hem de Batılı mevkidaşlarının altında olduğunu hisseden ve çocuklarının geleceğini garantiye alamamış bir elit grup söz konusu olmuştur. Gorbaçov, reform hareketine başlamadan önce iki çatlak tespit etmiştir: birincisi, iktisadi sistemin aşırı merkezileşmesi; ikincisi ise iş disiplinsizliğı. Gorbaçov’un çözümü ise Sovyet ekonomisinin kurumlarını demokratikleştirmek ve piyasa ekonomisini sisteme dahil etmek olmuştur. Söz gelimi işyerlerinde tek bir kişinin kontrolü değil, işçilerin kendi kendilerini yönetebilecekleri bir sistemi anlatmış ve “Biz planlama sistemini demokratikleştiriyoruz ve çağdaşlaştırıyoruz” sözünü vermiştir (Weir ve Kotz, 2012: 98). Evtuhov, Tsygankov, Kotz ve hatta Gorbaçov’u en sert eleştirenlerden Kagarlitsky’nin anlattıklarından yola çıkarak, Gorbaçov’un aslında daha yumuşak bir sosyalizme geçişi hedeflediğı böylelikle anlaşılmaktadır (Evtuhov, 2018:533; Kagarlitsky, 2007:462; Weir ve Kotz, 2012:101).

Gorbaçov’un yapmak istediğı reformu (perestroika), Kagarlitsky; demokratik sosyalizm kurmak, ayrıcalıklarla mücadele etmek, ekonomik merkezileşmeye son vermek ve emeğin öz yönetimi gibi unsurlar olarak tanımlamıştır (Kagarlitsky, 2007:462). Ancak ona göre bunları uygulayacak elitler, bahsedilen ilkeleri kapitalizmin gelmesiyle sonuçlanacak yumuşak bir geçiş olarak algılamışlardır. “Batı seçkinlerinin de destekledikleri şey, işte buydu” diye eklemektedir (Kagarlitsky, 2007:462). Söz konusu dönemde Batı’dan gelen 50 milyar usd’lik yardım ve artan Batı bağımlılığı göz önüne alındığında sürecin yönetiminde Batı ve Rus karar vericiler arasında sorun olmadığı görülmektedir. Tsygankov; Gorbaçov ve reform ekibinin Perestroika ile asla Batı’ya benzemek değil, aslında İskandinav modellerinde olduğu gibi güçlü eşitlik ilkeleri barındıran sistem getirmeye

çalıştıklarını belirtmiştir (Tsygankov, 2016:36). Gorbaçov dönemini, Evtuhov; akademik düşünce kuruluşları ve Merkez Komite'deki reformcuların öne çıktığı dönem olarak tanımlayarak; bu kişilerin merkezi ekonomideki "gizli işleyen karşı sistemler"i tespit ettiklerini belirtmiştir. Ona göre Gorbaçov; kültürel ifade, siyasi katılım, ekonomide esneklik ve detente gibi reform unsurlarıyla bu sorunları çözebileceğini düşünmüştür (Evtuhov, 2018:533). Bu ilkeler Gorbaçov'un meşhur "perestroika"sını ifade ederken, "glasnost" ise bu ilkelerin uygulanışının şeffaflık ve açıklıkla yapılması anlamına gelmektedir. Literatüre bakıldığında, örneğin 1987'de tüm Sovyet medyasında açık ve şeffaf bir fikirler yelpazesi görülmüş; muhalif bilim insanı Saharov serbest bırakılmış ve (Gorbaçov tarafından) Moskova'ya davet edilmiş; yasak kitaplar yayınlanmış (örneğin 1984); film yönetmenleri kendilerini aşmıştır. Evtuhov'a göre glasnost, Sovyet insanına, devletin dışında, "sivil bir kimlik" getirmiştir. Sadece iç politikada değil, dış politikada da örneğin; Küba'dan 11 bin Sovyet askeri çekilmiş, eski düşmanlarla iletişim ve dostluklar kurulmuş, Sovyet diplomasi literatüründe ilk defa "evrensel insan hakları" gibi kavramlara yer verilmiştir. Uluslararası bilimsel iş birliği, nükleer kontrolü gibi konular üzerine fazlasıyla giden Gorbaçov, İsrail ve Pekin ile ilişkileri geliştirmiş, Afrika ve Latin Amerika'daki devrimcilere desteği kesmiş ve Afganistan'daki savaşı bitirmiştir. Öyleyse anlaşılmaktadır ki Gorbaçov döneminin iç-dış politika etkileşimi son derece belirgin, iç politika ile dış politika arasındaki fark son derece muğlak olmuştur. Son olarak Kotz ve Weir, Gorbaçov'un tüm reform programlarının temelini "demokratikleşme" olarak açıklamışlardır. Gorbaçov ve reform ekibi işletmelerde, bakanlıklarda, ekonomide ve hayatın birçok alanında demokrasiyi yaymaya kararlı olmuşlardır (Weir ve Kotz, 2012:99). Örneğin Gorbaçov, işletmeleri kendi kar-zarar hesaplarını yapmaları ve kendi finanslarını yaratmaları konusunda teşvik etmeye çalışmıştır. Böylelikle işletmeleri ve diğer birimleri olabildiğince merkezden kurtarıp kendi başına ve yerelden yönetim temelinde örgütlemeye çalışmıştır. Genel olarak bakıldığında, işçilerin kendi müdürlerini seçecekleri sistemin gelmesi, yasama meclisi kurulması, Komünist Parti'nin (tekeli) yönetme hakkına son verilmesi gibi birçok demokratik girişimde başarılı olunmuştur. Peki, işçilerin, halkın, ekonomik sistemin faydasına olan,

ekonomik ve siyasi gidişatı iyileştirmesi planlanan bu reform programlarının, tam tersine, Sovyetleri yıkıma götürmesinin sebebi nedir?

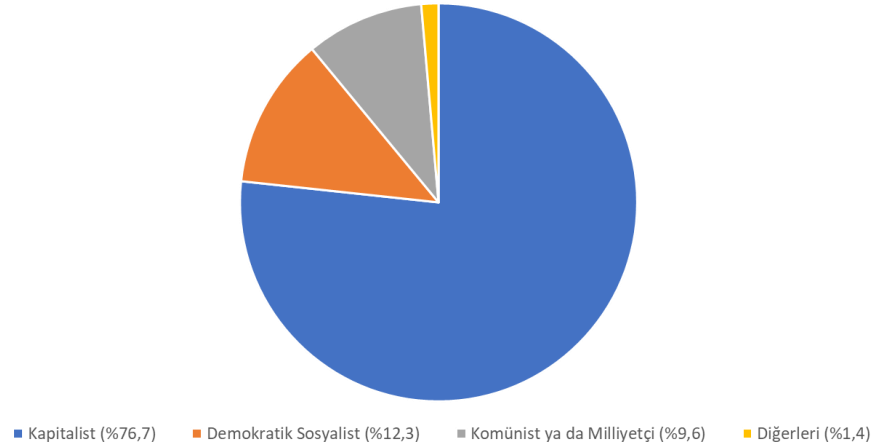
Gorbaçov'un reformlarına ilk tepki parti ve devlet içerisindeki muhafazakarlardan ve radikal liberallerden gelmiştir. Muhafazakârlar (Merkez Komite, Politbüro vs.), Sovyet çıkarlarını sattığı argümanı ile; liberaller ise tarihi geçmiş Sovyet düzenini düzeltmeye çalıştığı argümanı ile (yani kapitalizme yeterince hızlı geçmediği için) eleştirmişlerdir (Tsygankov, 2016:40). Üstelik iç politikadaki anlaşmazlığın üstüne, Tsygankov'un belirttiği gibi dış politikada da (Şahin kanadın baskısıyla) bir duruş yakalamak zor olmuştur. Dolayısıyla endüstriyel gruplar, askeri gruplar, parti organları ve akademik gruplar ile Gorbaçov ve ekibinin hem iç hem de dış politikadaki çatışmaları kısa sürede başlamıştır. Söz konusu dönemdeki kavga, Kotz'un da belirttiği gibi sadece parti üzerinden değil, kitle iletişim araçlarının sahipliği üzerinden de yürütülmüştür (Weir ve Kotz, 2012:101). Ancak önemli bir nokta vardır ki tüm reformlar (tarımda, sanayide, basında vs.) muhalif elit grubu besleyecek sonuçlar yaratmış ya da (Kotz'un belirttiği gibi) muhalif gruplar demokratik sosyalizmin işlemlerini engellemişlerdir. Örneğin tarımda köylülere küçük toprak parçaları verilmesi, kimsesiz ve yaşlı köylülerin ellerinden topraklarının alınmasıyla sonuçlanmış; öğrenci ve yaşlılar için küçük ve özel girişimlere izin verilmesi, serbest piyasayı ve dolayısıyla sınıf ayrımını artırmış; basın özgürlüğü ise neredeyse tüm gazete ve televizyonlara liberal editörlerin atanmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla Kagarlitsky, Tsygankov ve Kotz'un hemfikir olduğu üzere muhalif elitler, bu süreçte ayrıcalıklarını artırmak için en kolay yol olan "kapitalizm yoluna giden seçenekleri" tercih etmişlerdir. Gorbaçov'un önce küçük işletmelere, daha sonra 1988'de Devlet İşletme Yasası ile orta ve büyük işletmelere özerkliğin (dolayısıyla ticaretin) yolunu açması, kişisel zenginliklerin önünü açmıştır. Partinin gençlik kolları olan Komsomol başta olmak üzere Merkez Komite, Politbüro, İşletme Yöneticileri gruplarından birçok kişi ya kooperatif kurarak ticarete atılmış ya da ticarete atılanlara ortak/destek olarak zenginleşme yoluna gitmişlerdir. Gorbaçov'un sürecin demokratik sosyalizme evirebileceğine yönelik varsayımlarındaki hataların yanında, Tsygankov'a göre milliyetçi duyguları hafife almak ve Batı'ya fazla güvenmiş olmak gibi hataları da

olmuştur (Tsygankov, 2016:47-49). Sonuçta ortaya Gorbaçov reformlarının aleyhine, daha fazla özel girişim serbestisi ve serbest piyasa lehine işleyen bir kamuoyu (elit grup) ortaya çıkmıştır. Ogonyok, Sovetskaya Kultura, Moskow News, Zmany, Novy Mir gibi medya kuruluşlarının tamamına hâkim olan liberal editörlerin tartışmaları: Bolşevik devrimi öncesi Rusya'nın aslında Batı tarzı demokrasiye evrilecekken Komünist deneyinden dolayı gidemediğini düşünen Ortodoks bir anlayış etrafında oluşmuştur. Bu propagandanın en iyi yansıması 1991 yılında yapılan bir ankette görülmektedir: “piyasa, iktisadi hayatı düzenlemek için en iyi mekanizma mıdır” sorusuna İngiliz iktisatçılar %65 evet derken, Rus iktisatçılar %95 oranında evet demişlerdir (Weir ve Kotz, 2012:106-112-117; Kagarlitsky, 2002:6).

Gorbaçov'un reform yılları olan 1986-1990 yılları arasına genel olarak bakıldığında, örneğin hane halkı tüketimi %3,9'dan %5,3'e yükselmiştir. Fakat özel girişimlerden dolayı bireysel gelirler arttığından devlet üretimi artmasına rağmen ürünler yeterli olmamıştır. Ayrıca elitlerle bağlantılı olan yeni girişimler bir şekilde vergi ödememe yolunu bulduğundan devlet gelirleri azalmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi basında “özgürce” konuşma ve saatler süren her fikre açık tartışmalar gösterilmiş, muhalif tutuklular serbest bırakılmış, dış dünya ile barış içeren süreç yaşanmıştır. Kotz'un da belirttiği gibi “aydınlar, kapitalizm lehine konuştuklarında parti devlet elitleri tarafından alaşağı edilebilirlerdi” (Weir ve Kotz, 2012:118). Peki neden parti-devlet elitleri demokratik sosyalizm yerine kapitalizme geçmeyi tercih etmişlerdir? Batılı entelektüel kesim arasında Moskova aydınlarının yakınmaları şöyle geçmektedir: “Villamın yanında bir kamyon şoförünün villası var ve benimki ondan daha iyi değil!”. Ayrıca, elitlerin en büyük sorunlarından biri, Sovyet sisteminde ilerlemenin tek yolunun Komünist Parti'den geçiyor olmasıdır. Partiye gençlikten, yani Komsomol biriminden giriş yapıp yıllarca bekledikten sonra hiyerarşi basamakları tırmanılması mümkün olmuş ve Evtuhov'un gerontokrasi yaklaşımına bakıldığında da bunun ne kadar süreceği bilinmez olmuştur. Üstelik bir şekilde Merkez Komite, Politbüro, Bakanlıklar vs. elit kitleye girilse bile kariyer sonlandıktan sonra herhangi bir ekonomik, sosyal, siyasi imkân/garanti hayat (Batı'dakine kıyasla) mümkün olmamıştır. Batıyla ilişkiler geliştikten sonra

villasında kamyon şoförüne komşu olmak, tüketim ürünlerine Batı'ya nazaran daha az çeşitte ulaşabilmek, çocuklarına (Komünist Parti'ye girmek haricinde) hiçbir garanti gelecek bırakmamak, işçilerden sadece 4 kat fazla maaş almak (ABD'de 150 kat iken) gibi durumlar elitlerin serzenişlerine neden olmuş, bunun üstüne 1980'lerin ekonomik krizi oluşunca ve kriz içerisinde kapitalizm fırsatı görülünce de doğrudan bu yol cazip gelmiştir. Çünkü diğer yol, yani Gorbaçov'un demokratik sosyalizmi, kapitalizmin ayrıcalıkları bir yana şu anki elit ayrıcalıklarının bile törpülenmesi anlamına gelmiştir (Kagarlitsky, 2002:7; Evtuhov, 2018:541). Özetle, Kotz'un tespit ettiği gibi "kapitalizme geçmek, onlara sadece üretim araçlarını yönetme hakkı değil, sahip olma hakkı verecekti" (Weir ve Kotz, 2012:176). Dolayısıyla parti-devlet elitleri ve dışarıdan birtakım aydınlar ve girişimciler, çeşitli işletmeleri gizlice kontrollerine almışlar veya ortak olmuşlar veya istifa ederek doğrudan işletme kurmuşlardır. Hoffman'ın da belirttiği gibi 1988'de yasalaşan kanunun, birçok kooperatife özel işletme yolu açması (dolayısıyla parti-devlet elitlerinin yolunu açması) bu dönemin en önemli eşiği olarak kabul edilebilir (Kagarlitsky, 2002:27; Hoffman, 2011:58). Çünkü bu yasayla artık işletmeler kendi kararlarını verebilecek ve kazanımlarını koruyabileceklerdir. Anlaşılmaktadır ki tam adı konulmasa da üretim araçlarının özel sahipliği ve sermaye birikim süreci resmi olarak başlamıştır. Hoffman'ın bu kooperatiflerin devletten el atından malzeme alışlarını, Kotz'un da vergi ve diğer prosedürlerden nasıl kaçtıklarını ortaya koymaları, parti-devlet elitlerinin kapitalist sürece nasıl kucak açtıklarını kanıtlamaktadır (Hoffman, 2011:59; Weir ve Kotz, 2012:124). Tüm anlatılanların yanı sıra, Kullberg'in yaptığı araştırmaya göre Moskova elitlerinin ideolojik görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Muhtemelen askeri (muhafazakâr) kanattan olan %12 demokratik sosyalist haricinde, elitlerin %76,7'si kendilerini kapitalist ideolojiye yakın olarak tanımlamışlardır. Yine tespiti doğrular nitelikte, 1992'de Rusya'nın en zengin 100 iş adamının analizi şöyledir: %62'si Komsomol, Sanayiciler, Bankacılar, Elit aileler gruplarından gelirken, %15'i bilimle uğraşan ve arkalarına bu gruplardan birini alan iş insanlarından oluşmaktadır. Sadece %23'lük kesimin eski-elit kesimden olup olmadığı tespit edilememiştir. Siyasi seçkinlere bakıldığında ise Yeltsin ve yöneticilerinin %75'inin eski Sovyet yöneticileri olduğu tespit edilmiştir (Kryshtanovskaya, 2005: 729; Weir ve Kotz, 2012:183).

Moskova Elitlerinin Bir Örneği Olarak İdeolojik Duruşları

Şekil 4. Moskova Elitlerinin İdeolojik Duruşları (1991)

Kaynak: Weir ve Kotz, 2012:177

Son olarak, iç-dış politika etkileşiminin çok güçlü yaşandığı bu dönem, tezin iki iddiasını desteklemesi açısından önemlidir. Birincisi, güçlü ve dar karar alma mekanizmasının olduğu Sovyetler gibi yönetimlerde iç-dış politika etkileşiminin yoğunluğu; ikincisi ise iç-dış politika oluşum sürecinin halkın isteklerinden bağımsız olarak elitlerin karar alanı olmasıdır. İç politikada demokratikleşme girişimleri dış politikaya da yansımış (Küba ve Latin Amerika politikaları); iç politikadaki basın özgürlüğü girişimleri dış politikada Sovyet diplomasi dilini dönüştürmüş; iç politikadaki şeffaflık ve merkeziyetten uzaklaşma girişimleri dış politikada Baltıklar, Detente ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkileri etkilemiştir. Kararlar alınırken ise halkın değil elitler arası çekişmelerin sonucu belirlediği görülmüştür.

2.1.2. 1990-1993 Dönemi

Bu kısa dönem, ayrı başlık altında incelenmeyi gerektirecek önemli değişim, dönüşüm ve olayları içermektedir. Öncelikle artık Sovyet coğrafyası değil, (bugünkü) Rus coğrafyası adına siyasi, ekonomik ve sosyal girişimler, tartışmalar, sonuçlar ortaya çıkmıştır. İkinci olarak bu dönemde Beyaz Ev'e iki kere askeri müdahale (darbe) yapılmıştır. Birinci darbe (Ağustos 1991) Sovyet dönemini, dolayısıyla eski Sovyet elitlerinin işleyişini resmi olarak değiştirmiştir; ikinci darbe ise

(Eylül 1993) Rusya Federasyonu'nun otoriter başkanlık sistemine geçmesine, oligarkların yükselişine, yüzlerce yıllık Rus devlet elitizminden (birkaç yıllığına da olsa) pro-kapitalist elitlerin ülkeyi yönetmesine zemin oluşturmuştur. Üçüncüsü, bu dönem içerisinde RF'de "şok terapi" denilen ve serbest ticaret, kamu harcamalarının kısılması, hızlı özelleştirme, sermaye transferi serbestisi gibi birtakım neo-liberal uygulamaları içeren ekonomik-siyasi modele geçilmiştir ki bunun dış politikadaki yansıması da (doğal olarak) Batı yanlısı Rus seçkinlerinin baskın oluşuyla kendini göstermiştir.

Kagarlitsky bu dönemi şöyle özetlemektedir: Rus gazeteci ve televizyoncular, Rusya toprağı altında Mendelev periyodik tablosundaki tüm elementlerin bulunduğundan sürekli gurur duyarken, gün yüzüne çıkarılar bir tane bile yeni madde/ürün/girişim bulunamamıştır-eski olanın üstüne hiçbir şey katılamamıştır. Üretimdeki düşüş ve sanayideki daralma, Bolşevik Devrimi, Birinci Dünya Savaşı ve hatta İkinci Dünya Savaşındaki oranları geçmiştir (Kagarlitsky, 2007:471). Yeni işletme sahiplerinin "gözde etkinliği" olan sermaye çıkışı tarihi rekorunu kırmış, iç pazar daraldığı için "dış pazarın" önemi artmıştır. Yani topluma yönelik üretim yapan (ve toplumsal üretim yapan) sistem, artık üretim düştüğünden, dış toplumlara hammadde verip hazır tüketim alan, içeride bireysel ve kısmi tüzel üretimle iç-dış ekonomiyi dengelemeye çalışan bir ekonomi-politik sisteme dönüştürülmüştür. Buna bağlı olarak, Hoffman'ın örnek verdiği gibi özel kuaförle devlet kuaförü arasındaki fark açılmakta, sınıflar belirginleşmekte ve yeni elitlerin düzeni (ya da düzensizliği) yerine oturmaktadır (Hoffman, 2011:119). Başkan yardımcısı Gaidar, kendilerini politikacılar olarak değil, ekonomi profesyonelleri olarak gördüklerini (Hoffman, 2011:205) ve programlarının Batılı uzmanların önerileriyle tam olarak örtüştüğünü (Kagarlitsky, 2007:473) adeta itiraf etmiştir. 1990-93 arasında yağmalanan ulusal varlıkların ve ele geçirilen mülkiyetin yasalar tarafından tanınması ve yeni sahiplerin meşrulaştırılması için Batılı mali kurumlarla iş birliği yapmak zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla, özellikle başarısız darbe girişiminden sonra rahatlayan Yeltsin, Gaidar ve ekibin kalanlarının önceliği sadece iç politik destek değil, dış maddi ve siyasi destek sağlamak olmuştur. Çünkü eski elit sistemin destekçileri (eski korumacılar, muhafazakârlar) başarısız darbe girişiminden sonra geçici de olsa yenilmiş, halk

Yeltsin ve ekibine (ve gelecek vaatlerine) ikna olmuş, artık ‘‘serbest’’ piyasa aksiyonları beklenir olmuştur.

Weir ve Kotz, 1990 yılının Sovyet dönemi için kritik yıl olduğunu vurgulamışlardır. Tüketim piyasalarındaki keşmekeş, yatırımların düşmesi, GSMH düşüşü, iktisadi reform tartışmalarının alevli bir şekilde tüm kamuoyunu sarması vb. gelişmeler yeni elitleri (Yeltsin ve ekibi) cesaretlendirmiştir (Weir ve Kotz, 2012:133). Artık rahat bir şekilde Japonya, Almanya örnekleri ve kapitalizme geçişin nasıl olabileceği tartışılmaya başlanmış, 1986’dan bu yana sürdürülen kooperatif şeklindeki özel girişimlerin aslında ‘‘anonim şirketlere’’ dönüştürülmesinin yararlı olacağı ve son olarak da asıl sorunun işletmelerin ‘‘mülkiyetinin’’ devletin elinde olmasına bağlandığı söylemler, propaganda ve inanç artmıştır. Örneğin 30 yıllık Politbüro üyeleri, Andropov’a bağlı eski çalışanlar, hatta (eski) Dünya Sosyalist Sistem Ekonomisi Enstitü Başkanı vs. birçok komünist sistem savunucusu, artık serbest piyasa savunucusu haline gelmişlerdir. Çünkü tepe noktadan sistemin gidişatını en iyi gören onlar olmuş; gördükleri içerisinde de Gorbaçov’un demokratik sosyalizmi ile Yeltsin’in serbest piyasa ve özelleştirme sistemi arasında yapacakları tercihte pek zorlanmadıkları anlaşılmıştır. Yine 1990 başlarında Gorbaçov ve (Başbakan) Rızhkov, televizyonda saatlerce tartışmalara katılmışlar, özel mülkiyetin tehlikesi hakkında konuşmuşlar, Gorbaçov ‘‘kumar oynamamızı istiyorlar. Bırakalım her şey açılsın. Bırakalım her yere piyasa koşulları egemen olsun istiyorlar’’ şeklinde serzenişte bulunmuştur (Kagarlitsky, 2002:31-32; Weir ve Kotz, 2012:138). Sonuçta, Sovyet tarihinde ilk kez olmak üzere, GSMH 1990’da %2,4 ve 1991’de %13 ard arda düşmüş ve siyasi baskılara dayanamayan Gorbaçov, Dünya Bankası ve IMF’ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Giderek özel kooperatif ve bireysel girişimlere bırakılan üretim alanı ise devasa Gosplan ve Gosnab planlama kurumlarını etkisiz hale getirmiştir. Peki kapitalist sisteme geçilmesini ısrarla isteyen (Gorbaçov’un deyimiyle kumar oynanmasını isteyen) gruplar kimlerdir? Kotz’a göre Parti-devlet elitleri, başından beri kapitalist sınıfın en büyük destekçileri olmuşlardır (Lo, 2002:56; Weir ve Kotz, 2012:148; Kagarlitsky, 2002:90). Weir ve Kotz, bu elit grupları şöyle sınıflandırmışlardır:

- Komsomol Bağlantılılar: Meşhur Oligark Khodorkovsky'nin kurduğu Menatep Bank, Komsomol'un (partinin gençlik kolları) bilimsel gelişim, öğrenci girişimi ya da kamu yararı gözetilen üretimler yapmak üzere devletten aldığı ödeneklerle kurulmuştur. Hatta halk arasında "Komsomol Bank" diye anılmıştır. Kurulduktan sonra, 1990'ın sonlarında anonim şirkete dönüştürülmüş ve 1994 yılında kasasındaki rakam 1 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Moskova Belediye Başkanı Luzhkov ve diğer Oligark Gusinsky'nin ortak kurduğu Most Bank da Komsomol bağlantılı bir başka bankadır. Khodorkovsky'nin belirttiği gibi "iş hayatında başarılı olanların %90'ı eski nomenklatura üyeleridir" sözünden de anlaşılacağı üzere bu iki banka örneğinin yanında yüzlerce işletme ve finans kuruluşu bu kökenden gelmektedir.
- Sanayiciler: Fabrika yöneticileri (kızıl yöneticiler/devletçiler), 1990'daki Sovyet sisteminin zayıflığından faydalanarak işletmeleri bakanlıklardan koparıp, sözde "işçilerin" sahip olduğu işletmelere çevirmeye başlamışlardır. Daha sonra ise büyük hisse payı kendilerine ait olmak üzere (devlete ait olanları da devlet adına yöneticiler yönetmiştir) anonim şirketlere çevirmişlerdir. Örneğin Edelman, Sovyet Makine Üretim Bölümünde yöneticiyken, sanayinin en büyük makine kuruluşlarının başına geçmiş; Alegperov, Sovyet Petrol Bakanı iken petrol ve gaz sanayisindeki kuruluşların başına geçmiş; Kaddanikov, otomobil endüstrisinde Sovyet yöneticisiyken (Avtovaz), hem şirketin başına geçmiş hem de meşhur Oligark Berezovski ile ortak bir şirket kurarak dış ticareti bu şirket üzerinden yapmış; Sovyet Mesleki Eğitim yöneticisi Vladimir benzer şekilde sonradan ülke çapında eğitim veren bir şirketin başına geçmiştir vb. liste uzamaktadır...
- Bankacılar: Sovyet Bankacılık Sistemi ve Maliye Bakanlığından da yeni kapitalist elitler çıkmıştır. Maliye Bakanlığı yöneticisi Rodinov, İmperial Bank'ı kurmuş ve Rusya'nın en zengin 9. ismi olmuş; Sovyet Bankacılık yönetiminden Perkevich, Stankinbank Genel Müdürü olmuş; yine Vasyukov, SSCB Leningrad Bankasında yöneticiyken St Petersburg Astrobank Genel Müdürü olmuştur. Çoğu devlet bankası (diğer işletmeler gibi) yöneticilerinin kontrolü altında (dolayısıyla onları atayan nomenklaturanın kontrolü altında)

özelleştirilmiştir. Dolayısıyla bu Sovyet yöneticileri, bürokrasideki görevlerinden istifa ederek bankaların başına geçmişlerdir.

- Diğerleri: Dış İşleri Bakanlığı yöneticileri ise gazete, dergi, televizyon gibi medya organları kurmuşlar ya da Sovyet medya organlarını ele geçirmişlerdir. Finans kaynakları ise Sovyet Devlet Yayınevi olmuş, yani diğer sektörlerde olduğu gibi kaynak ‘‘devlet hazinesi’’ olmuştur.

Kısacası, 1990-1991 döneminde Merkez Komite, Politbüro, Yüksek Sovyet, Komsomol ve bağlı birçok elit kesimden yöneticiler, onların çocukları, akrabaları ya da dostlarının hemen hepsi özel sektöre geçmiş ya da bulundukları devlet pozisyonunda özel sektörü desteklemişlerdir. Dolayısıyla Kryshtanovskaya, Kotz ve Kagarlitsky’nin vardığı sonuç, 1987’den başlayarak parti-devlet elitlerinin, yeni kapitalist sınıfı ve eski devlet sosyalizminin içinde yetişen kapitalist kurumları oluşturdukları şeklindedir (Kagarlitsky, 2002: 8; Weir ve Kotz, 2012: 196). Ekonomi yönetimi, devlet işletmeleri ve banka yöneticileri, olağanüstü fırsatları görüp geçiş yapmışlar; diğerleri ise (devlette kalanlar) yeni kapitalist grupla iş birliği yapma yoluna gitmişlerdir. Sovyet ekonomi sistemi yukarıdaki gibi şekil değiştirirken, siyasi kavgada dört önemli gelişme döneme damgasını vurmuştur: Rusya Federasyonu’nda Yeltsin ve yandaşlarının yükselişi, 1989-91’de kapitalizm yanlısı koalisyonun güçlenmesini sağlayan madenci grev dalgaları, Yeltsin grubunun avantaja dönüştürdüğü milliyetçilik dalgaları (ki zaten kapitalizm-milliyetçilik ikilisinin uyumu başlı başına en büyük avantajdır) ve son olarak Ağustos 1991’deki başarısız darbe girişimi. Dönemin siyasi ortamına genel olarak bakıldığında, 1990 yılında, işletme yöneticisi ve politik kesimden olan herkesin komünist parti üyesi olduğu görülmektedir. Ancak Kotz, Tsygankov ve Kagarlitsky’nin hemfikir olduğu üzere, örgütlü bir siyasi güç, Yeltsin’in tırmanmasında önemli rol almıştır. Bu siyasi güç o dönemlerde kurulan Demokratik Rusya hareketi içinde aleni bir şekilde ortaya dökülmüştür. Bu gruptakiler; Yeltsin, ekibi, eski nomenklatura üyeleri ve yukarıda bahsedilen işletme yöneticileri ile diğer elit kesimlerden oluşmaktadır. Sadece merkez değil bölgesel liderler de Yeltsin’e destek olmuşlardır. Çünkü hem yukarıda da belirtildiği gibi bölgesel partili elitler kendi bölgelerinde yeni ‘‘kapitalist’’ olmayı beklemektedirler hem de Sovyet ekonomisi israfı önlemek için birçok ürünü sadece

bir bölgede ürettiğinden, örneğin derin su pompası üretimi sadece Bakü’de olduğundan, Bakü’nün fabrika yöneticileri ve diğer elitleri bu bölgedeki tekelin başına geçeceklerini bilmektedirler (Kagarlitsky, 2002:79; Lo, 2002:63; Weir ve Kotz, 2012:146).

Ekonomi ve siyaset bu şekilde yön bulurken, geniş halk kitleleri büyük şaşkınlık içerisinde olanları anlamaya çalışmaktadırlar. 17 Mart 1991’de yapılan referandumda 147 milyon Sovyet vatandaşı oy kullanmış ve %76,4’ü Sovyetler Birliği’nde kalınması yönünde oy kullanmıştır. Aynı şekilde özelleştirme ile ilgili yapılan anketlerde toplumun %81’i yiyecek ve barınma garantisinin devlet kontrolünde kalması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Sovyet sisteminin kurumlarının etkisiz hale getirilmesi, ekonomik sorunlar, medyanın liberal kesimin elinde olması ve (tüm bunların ana sebebi) parti-devlet elitlerinin Yeltsin ekibini desteklemesi sonucunda, Rusya içerisindeki seçimleri %57,3 oyla Yeltsin’in başını çektiği Demokratik Rusya Hareketi kazanmıştır. Bundan sonra yeni Birlik Antlaşması’nın tarihi olarak belirlenen 20 Ağustos’a bir gün kala kalkışılan başarısız darbe girişimi, Yeltsin ve parti-devlet elitlerinin işine yaramış ve aynı gün teorik olarak, yıl sonunda ise pratik olarak SSCB’nin sonunu getirmiştir.

1992’nin başındaki tablo şöyle özetlenebilir: halk net bir şekilde karşı olmasına rağmen SSCB yıkılmış; parti-devlet elitlerinin çoğunluğu işletmelerde, bankalarda, sanayi alanında önemli yerleri tutmuş; halkın tercihiyle orantılı olarak RF Meclisinde komünistler, milliyetçiler, merkeziler çoğunlukta, azınlık olarak Batıcılar yer almış; ve tüm bu taraflar yeni Rusya Federasyonu yönetiminin liberal düzende alacağı kararları beklemişlerdir. RF siyasi tarihi açısından bu dönemin en önemli olgusu muhtemelen “şok terapi” uygulamasının başlaması olmuştur. Şok terapi fikri Harvard’lı akademisyenlerden çıkmış ve Gaidar ile ekibi tarafından kabul edilmiştir. IMF ise bir yandan neyin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili destek olmuştur. Daha işin başında, 2 Ocak 1992’de fiyatların serbest bırakılması teklifine karşı gelen Ekonomi Bakanı Nechaev dinlenmemiş, IMF’nin en fazla %70 artar dediği tüketici fiyatları 3,5 kat, üretici fiyatları ise 5 kat artmıştır. Üstelik serbest piyasanın etkisiyle üretimde artış bekleyen Harvard’lılar, IMF ve Yeltsin ekibi

yanılmış, tam tersine üretim düşmüş ve ithalat artmıştır. Elitlerin sahibi olduğu yeni işletmelerden vergiler toplanamamış, GSMH düşmüş, kamu harcamaları (IMF direktifleriyle zaten kısıldığı için) yapılamaz olmuş, bankacılık sistemi dışarıdaki danışmanlarına bağımlı bir şekilde gelişmeleri bekler olmuştur. Serbest piyasa krizinin ertesi gününde ABD Başkanı Bush ve Alman Şansölye Kohl apar topar 24 milyar usd'lik yardım paketi açıklamışlardır. Özelleştirme konusunda da benzer şekilde; küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için 148 milyon adet özelleştirme senedi halka dağıtılmasına rağmen, bunların sadece %18'i resmi piyasada el değiştirmiş, kalan %82'si ise doğrudan veya dolaylı olarak yönetici elitlerin eline geçmiştir (çünkü çaresiz kalan işçi kesimi ellerindeki senetleri hızlıca ve el altından satmak zorunda kalmışlardır). Sonuç olarak, devlet dışı işletmeler üretimin %78,5'ini, sanayi istihdamının ise %69,9'unu ele geçirmiş; 1980'lerde %2'lerde olan Sovyet enflasyonu, 1990'da %6,5, 1991'de %160, 1992'de %2500 şeklinde oluşmuş; en zenginler listesinin yarıdan fazlası bankacılar olmuş (üreticiler değil); son olarak Yeltsin'e gelen raporda ülkedeki tüm işletme gelirlerinin %10-20'sinin organize suç örgütlerine verilmek zorunda olduğu bir sosyo-ekonomik durum oluşmuştur. Bu sistemin RF'ye uymamasının (oligarşi dışında) sebepleri ise; tekel üretim üzerine kurulmuş bir ekonomiyi rekabete açmaya çalışmak; tüm toplumun tüketim, üretim, barınma, sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılamaya alışmış bir sistemde kamu harcamalarını kesmeye çalışmak; zaten işgücü disiplini sorunu yaşayan ve söz konusu hakları alınan işçilerden daha yüksek üretim beklemek gibi nedenler olmuştur (Lo, 2002:56; Kagarlitsky, 2002:24; Weir ve Kotz, 282-3).

RF siyasetinde parti-devlet elitleri Yeltsin'in yanında olmasına rağmen, söz konusu gelişmelerden ve aşırı Batı yanlısı yaklaşımlardan sonra Kotz'un 'merkezciler', Tsygankov'un 'devletçiler', Bobo Lo'nun 'pragmatistler' olarak adlandırdığı muhalif bloka geçmişlerdir. Muhalif blokta zaten var olan ve sayıları giderek artan komünistler ve milliyetçiler ile birlikte, Rus parlamentosu, bu tarihten sonra Yeltsin ekibi ile ciddi çatışmalara girmişlerdir. Kullberg'in de yaptığı benzer araştırmaya göre parti-devlet elitleri kapitalizmi istiyor olmalarına rağmen, şok terapi uygulamasına yüksek oranda karşı çıkmışlardır. Yeltsin, muhalif baskıya dayanamayarak Gaidar'ı ve ekibinden Batı yanlısı grubu görevden almış, muhalif

blokun benimsediği Chernomırdın'ı Başbakan olarak ve Gerashenko'yu Merkez Bankası Başkanı olarak atamıştır. Fakat (medya ve algı yönetimi bölümünde detaylıca inceleneceği üzere) ne Chernomırdın'ın gelmesi ne de Gaidar'ın gitmesi şok terapiyi ve onun uzantısı olan özelleştirme, sıkı para politikası gibi unsurları durdurmamıştır. Peki, örneğin Çin'in uyguladığı gibi devlet merkezli yönetim ya da daha yavaş kapitalizm geçişi mümkünken, Yeltsin, kendine oy ve destek kaybettiren bu uygulamaya neden devam etmiştir? Kotz'a göre Rus halkının çoğunluğunun negatif etkilendiği şok terapi uygulamasından, küçük ama çok etkili bir grubun yüksek çıkarları bulunmaktadır (Kagarlitsky, 2002:176; Weir ve Kotz, 2012: 308). Bankerler, hammadde ihracatı yapanlar, işletmeciler vb. olan bu grup, eğer RF daha aşamalı ve kontrollü bir geçiş yaparsa gelirlerinden olacağından ve parlamentoda zaten güçlü olan komünistlerin kontrolü tekrar ele alacağından korkmuşlardır. Dahası, büyük Batılı güçler, özellikle ABD bu süreçte Rusya'nın bütün kusurlarını görmezden gelerek ve hatta destek olarak sürecin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Aslında bu süreçte de elit koalisyonunun farklı oluştuğu görülebilmektedir. Çünkü merkezilerin etkisi, Komünist ve milliyetçilerde olduğu gibi arkalarında halkın olmasından değil, işletme ve sanayi endüstrisinin yöneticileri olmalarından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla Yeltsin, elit koalisyonunu sağlayabilmek için Gazprom'dan Chernomırdın'ı, çelik endüstrisinden de (birinci yardımcısı olan) Soskovets'i yanına almıştır. Devlet/güvenlik/parti elitleri koalisyonu sağlandığı içindir ki, hiçbir uzlaşma sağlayamadan Aralık 1993'te Anayasa referandumunu yapacağını bildirildiğinde mecliste protestolar olmuş ve Yeltsin tanklarla meclisi bombalamış, vekilleri tutuklatabilmiştir. Rus tarihi açısından bir dönüm noktası olan Aralık 1993 referandumu, RF çalışan tüm yazarların hemfikir olduğu üzere aşırı güçlü başkanlık, otoriter başkanlık, hatta diktatörlük olarak anılmaktadır. Nitekim referandumu kazanır kazanmaz, darbede kendisine destek olan elit grupları adeta ödüllendirmek için eski General Rustkoi'i ve yakın zaman önce kovduğu Gaidar'ı (yeniden) ekibine katmıştır (Kagarlitsky, 2002:9; Weir ve Kotz, 2012:320).

Batı literatüründeki yaygın anlayışa göre elitler, bu dönemde, kapitalizmin geliyor olduğunu gördüklerinden dolayı yer değiştirmişlerdir. Oysa ki Sovyet kurumlarının nasıl evirildiğine, ekonomiyi yönetenlerin aldıkları kararlara, işletme-

banka-sanayi yöneticilerinin (erken dönem) aksiyonlarına ve en önemlisi nomenklaturanın (erken dönemdeki) konum alışlarına bakıldığında, kapitalizme geçişin bizzat bilerek ve istenerek tercih edildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı dönemde geleneksel Rus devlet elitizminin oligarşik kapitalizme (geçici de olsa) mağlup olduğu görülmektedir. Özellikle Rus devletçi-güvenlikçi-avrasyacı elitlerinin bu dönemdeki etkisinin (1995 seçimlerinde komünistlerin ve milliyetçilerin zaferine kadar) azaldığı görülmektedir. O tarihe kadar (çoğunlukla) oligarşik kapitalizm grubuyla iç-dış politikayı şekillendiren Yeltsin, komünistlerin zaferi sonrasında yeni elit koalisyonunu sağlamaya çalışacaktır.

Bu dönemdeki iç-dış politika etkileşimi ve bunun dış politikaya yansımına bakıldığında, içerideki ekonomik ve siyasal ortamın doğrudan belirleyici olduğu görülmektedir. RF dış politikasına ilişkin Kagarlitsky'nin görüşü (her şeyden önce) "Batı'ya bağımlılık, tüm yurtsever söylemlere rağmen kaçınılmazdır" şeklindedir. Çünkü ona göre dış borç, yöneticilerin de yönelimiyle IMF diktatörlüğüne yol açmış; Doğu Avrupa'nın Batı ile borç ilişkileri nasıl ki Latin Amerika benzeri ilerliyorsa, "RF ve Batı ilişkileri de (hammaddesi olan) Afrika ülkelerinkine" benzemektedir (Kagarlitsky, 2002:11-90). Dış politikanın siyasi çerçevesini çizen Lo'ya göre Yeltsin dönemi dış politikasının en belirgin özelliği, bölümlere ayrılmış karakteridir (Lo, 2002:16). Gelişmelere bakıldığında ise RF'nin kimliği ve dünyadaki yeri konusunda temel anlaşmazlıklar, Soğuk Savaş sonrası küresel ortama ilişkin (elitlerin) farklı algılamaları, iç politikanın dış politikaya yoğun müdahalesi (Lo) ve güçlü bir Başkanlık peşinde böl/yönet taktikleriyle (Kagarlitsky) ilerleyen yönetimin varlığı, dış ilişkilerde rızaya dayalı bir yaklaşımın gelişmesini engellemiştir. ABD ile ortaklık, BDT ülkeleri ile ilgili konular ve bakanlıklar arası sürekli kriz oluşması (Dış İşleri-MFA ve Savunma-MOD arası sürekli anlaşmazlık); Nato genişlemesi, Kosova Çatışması, Ulusal Füze Savunma sistemi ve benzeri en genel dış politika konularında bile ortak dava oluşmasını engellemiştir. Ülger, Lo, Tsygankov gibi RF yazarlarının hemfikir olduğu üzere; liberal grup, Batı ile entegrasyonu ve dış politikanın ekonomiye bağlı olmasını istemiş; imparatorluk yanlısı (eski elitler) BDT ülkeleriyle ilişkilerin dış politikanın merkezine alınmasını istemiş; büyük güç ideolojisi yanlıları (merkezci/devletçi elitler) Rus dış politikasının jeopolitik bir dünya gücü olarak ele

alınmasını istemiş; son olarak çeşitlendirme yanlısı olanlar (Avrasyacı elitler) BDT, Çin, İran, Hindistan ile ilişkilerin güçlendirilmesini ve aynı zamanda Batı ile pragmatik ilişkilerin devamı niteliğinde dış politika çeşitliliğinden yana olmuşlardır (Lo, 2002:26; Kagarlitsky, 2002:181). Grupların söylemsel olarak (ya da teorik olarak) dış politikaya bakışları bu şekildeyken, pratikteki durumun farklılığı o anki elit koalisyonunun önceliğiyle ilgili olmuştur. Bu dönemdeki koalisyon Yeltsin ve kapitalizm yanlısı parti-devlet elitleri ile bir kısım işletme yöneticisi (Kızıl yönetici) elitlerin koalisyonu olduğuna ve bu koalisyonda Batı yanlısı kapitalizm yanlıları baskın olduklarına göre dış politikanın pratikteki şekillenmesi bu yönde olmuştur. Örneğin dış politikada Slav kimliğine yapılan vurgu, pratikte dışarıdaki “Rus”larla ilgili hiçbir aksiyon almadan geçirtilmiş; Avrasyacılığa yapılan vurgu teoride Slav bireyciliğinden öte kapsayıcı ve “herkese ait olan Rusya”yı temsil ederken pratikte Tacikistan, Dağıstan ve Çeçenistan’a askeri müdahale ve askeri üs kurmadan ileri gitmemiş; Batı ile entegrasyon teoride anayasa, hukuk ve insan haklarına dayalı evrensellik saçarken pratikte IMF, Harvard’lı uzmanlar, DTÖ ve teknoloji transferi yapan ABD ve AB ile neoliberal ilişkilerden öteye gitmemiştir (Lo, 2002:26; Kagarlitsky, 2002:181). Son olarak Lo’nun belirttiği gibi Çin ilişkilerinde de aynı belirsizlik, “beceriksizlik”, ilkesizlik ve (elitlerin) ekonomik çıkar öncelikli politikaları ortaya çıkmıştır (Lo, 2002:32). Öyleyse bu kısa dönemin dış politikası için; iç politikadaki parti-devlet elitlerinin kararsız uygulamalarının dışarıya da yansıdığı, iç ve dış politika arasındaki geçirgenliğin oldukça muğlak olduğu, özellikle şok terapi ve seçimlerin içerideki gerginliğinin dışarıda Batı’ya aşırı bağımlılık ve (içerinin konsolidasyonu için) Çeçenistan savaşına sürüklediği görülmektedir. Dışarıya bakıldığında ise Batı’nın, RF’nin açık anayasa ve hukuk ihlallerine, Özbekistan ve Kazakistan Cumhurbaşkanları’nın hiçbir yetkiye dayanmadan görev sürelerini uzatmalarına gözlerini kapattığı, hatta bu anayasa ihlallerine rağmen RF’ye seçimler öncesi maaşların ödenmesi için 10.2 milyar usd ödediği; özetle Batı politikalarına bakıldığında, Yeltsin grubu ile uyumlu oldukları anlaşılmaktadır (Kagarlitsky, 2002:94).

2.1.3. 1994-1999 Dönemi

Önceki bölümlerde bahsedilen dönemler için kimi uzmanlar şiddetli ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların değişim/dönüşüm şokunu atlatıp normale dönmesini beklemişlerdir. Fakat hem Hoffman'ın hem de Kotz'un belirttiği gibi neoliberalizm (ya da Washington Konsensüsü) olarak bilinen bu sistemin Batı'daki işleyişiyle ihraç edildiği yerlerdeki işleyişi arasında fark olacağı birden fazla tecrübeyle bilinmektedir (Hoffman, 2011:269; Weir ve Kotz, 2012: 327). Halk ve burjuvanın ortak bir şekilde sistemi değiştirip kapitalizm getirmediği, sınıfların (teorik de olsa) yıllardır olmadığı, halkının edilgen bir yapıda olduğu bu ülkede neoliberal sorunlar, (oligarşik elitlerin etkisiyle) ancak daha sert neoliberal sorunlar olarak ilerlemiştir. Dolayısıyla 1994-1999 döneminde de sosyal, siyasal ve iktisadi sorunlar devam etmiş, orta boyutlu özelleştirmelerden kalan "en büyük işletmeler" de kamudan çıkarılmış ve oligarklar olarak bilinen kesim ile onların siyaset, bürokrasi, finans, sanayi grupları ve diğer elit grupların iç-dış politikadaki hakimiyeti giderek belirginleşmiştir.

Başta da belirtildiği gibi serbest piyasa, mülkiyet ve özelleştirme adımları küçük ve bireysel girişim ile kooperatiflere izin verilmesiyle başlamış, daha sonra küçük ve ortak büyüklükteki işletmelerle devam etmiş, son olarak en büyük şirketlere sıra gelmiştir. Dolayısıyla Kotz'un tespit ettiği gibi "Sovyetler'in en değerli mirasları 1995-1996 döneminde özelleştirilmiştir". Özelleştirmeler Yeltsin ve oligarkların gözde bürokratı Chubais'in başkanlığında, "aile"nin (Yeltsin, onun kızı, damadı ve Berezovsky'nin başını çektiği küçük oligark grubuna verilen ad) kontrolünde gerçekleşen büyük özelleştirmeler sonrasında (yani 1996'nın sonunda) artık sanayinin %90,8'i özel ellere geçmiştir (Kagarlitsky, 2002:84; Hoffman, 2011:308). Yeltsin, Chubais ve ekibin kalanları, her sorulduğunda, bu hızlı hareketlerin nedeninin komünistlerin gelişini engellemek ve ülkenin bir an önce liberal ve "özgür" ortama kavuşmasını sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. Büyük (ve medyatik) özelleştirmelerin yanı sıra, paralel taraftan, kızıl yöneticiler olarak adlandırılan grup ise (ki bu grup eski nomenklaturadan ayrılıp işletmelerin başına geçen veya halihazırda işletmelerin başında olup devletçi/güvenlikçi/Avrasyacı olarak bilinen elitlerdir) kendi özelleştirmelerini perde arkasından yürütmüşlerdir.

Gazprom örneğindeki gibi; kamuya ait olan şirketin hisseleri önce “işçilere dağıtma” argümanı ile kamudan çıkarılıp yönetici ve “işçilere” pay edilmiş, devlete kalan payı “Genel Müdür” (Kızıl Yönetici) devlet adına yönetirken, bir yandan da enflasyondan boğulan işçilerin hisseleri ucuz fiyatlardan toplanmıştır. Gazprom örneğinde şirket 250 milyon dolar hesap edilerek özelleştirilmesine karşın 1997’deki değeri 40 milyar dolar olarak belirlenmiştir. CIA raporuna göre 1997’den sonra Chernomırdın’ın mal varlığı 5 milyar dolar iken Gazpromun başındaki Vyakhiev’in mal varlığı 1,2 milyar dolardır. Fakat tüm özelleştirmeler bu rahatlıkta gitmemiş; halk, kamuoyu ve Batı’dan bir tepki gelmese de elitlerin kendi içlerinde anlaşmazlıklar yaşanmıştır (Kagarlitsky, 2002:102; Lo, 2002:157). İlk başlarda oligarkların ayrı kızıl yöneticilerin ayrı olarak paylaştığı işletmeler, oligarklar büyüyüp birçoğunu yutmaya başladığında iki grubu karşı karşıya getirmiştir. Herhangi bir işletmenin başındaki yönetici, eski nomenklatura ekibi ile işlerini yürütüp devlet adına işletmeyi işletirken, bir oligarkın gelip buraya anonim şirket özelleştirmesi yoluyla sahip çıkması, “oligarşik kapitalist grup” ile “devletçi/güvenlikçi/geleneksel elit grup” arasında çatışma oluşturmuştur (ki bu çatışma Putin’in gelişine kadar sürmüştür). İktisadi alanda bahsedilen çekişmeler, doğal olarak siyasi alanda da kendini göstermiş, Yeltsin yönetimi ve oligarklar grubu bir yanda, eski nomenklatura üyelerinin oluşturduğu devletçi-geleneksel elit gruplar ise diğer yanda olmak üzere, siyasi ve iktisadi çekişmeler tüm dünyayı etkileyen 1998 mali krizine kadar sürmüştür. Bir başka deyişle, 1996-1999 dönemi için RF içerisindeki vahşi kapitalizm yanlısı elitler ile devlet kapitalizmi yanlısı (statists) elitler arası çekişme dönemi olarak adlandırmak doğru olacaktır.

1996’nın siyasi ortamına genel olarak bakıldığında; Çeçenler Dağıstan’da bir hastaneyi rehin almış, işçi isyanları her yerde görülmeye başlanmış, madenciler Kremlin’in önünde büyük protestolar yapmış, öğretmenler ülke genelinde greve gitmiş ve (doğal olarak) seçimlerde Duma’ya Komünist Parti egemen olmuştur (Kagarlitsky, 2002:116; Weir ve Kotz, 2012: 398). 1996 yılının başındaki Başkanlık seçimi anketlerinde Yeltsin %8 oy oranı ile adaylar arasında 5. sırada yer almıştır. Oligarklar grubunun abisi (khozyanın’i) Berezovsky, kavga halindeki oligarkları (ve dolayısıyla medya ve algı araçlarını) birleştirerek, seçimlerde Yeltsin’i desteklemek

üzere ittifak yapmalarını sağlamıştır. Anketlerde açık ara birinci olan Zyuganov'a Davos toplantısında Batılı gazetecilerin gösterdiği yoğun ilgi ve Yeltsin grubunun yargılanmaları gibi gündemler oluşunca, oligarkların Zyuganova karşı birleşme kararı, kamuoyunda "Davos Paktı" olarak anılmıştır (Lo, 2002:202). Toplam rakamı için 700 milyon usd ile 2 milyar usd arası tahmin edilen Yeltsin'in seçim kampanyasını; başta Batılı kurumlar olmak üzere oligarklar ve diğer sermaye grupları karşılamışlardır. Kotz'a göre IMF, komünistlerin zaferinden korktuğu için, ödenemeyen ücret ve maaşların karşılanması için Yeltsin hükümetine Şubat ayında 10,2 milyar usd ödeme yapmıştır (Weir ve Kotz, 2012: 402). Zaten Wall Street'in "Batılı uluslar, yeniden dirilen Komünist Parti'ye karşı Yeltsin'in yeniden seçilme şansını desteklemek umuduyla borç vermeyi sürdüreceklerdir" yazısı da bu tespiti kanıtlamaktadır. Dahası 1996 yılında kitle iletişim araçlarının tümü Oligarkların sahipliğinde olduğundan dolayı, çıkarlarına uygun şekilde propaganda desteği alabilmişlerdir (Kagarlitsky, 2002:115). Aşağıda, "İç-dış politika etkileşiminde medya ve algı yönetimi" kısmında detaylıca yer verileceği gibi Yeltsin'in aldığı oyların %8'den %58'e çıkışında olağanüstü bir propaganda çalışması yapılmıştır. Fakat sadece halkın ikna edilmesi; RF'yi yönetmek ya da iç ve dış politikasına tek başına yön vermek için yeterli değildir; çünkü başta da belirtildiği gibi RF'yi yönetmek, elit koalisyonunu sağlamak anlamına gelmektedir. Duma'nın muhalif komünist ve milliyetçi grupların bariz üstünlüğünde olduğu düşünüldüğünde, Dış İşleri Bakanı Kozirev'in yerine Primakov'un getirilmesi bu bakımdan anlamlıdır. Her ne kadar neoliberalizmden tamamen vazgeçilmemiş (en azından muhalefet edilmiş) ve kapitalist klanların savaşı iktisadi alanda devam etmiş olsa da Primakov'la birlikte Çin, Hindistan, İran ve eski Sovyet ülkelerine açılım ülkede önemli bir dış politika unsuru haline gelmiştir. (Lo, 2002:30; Weir ve Kotz, 2012:409).

Yeltsin'in hem siyasi hem de iktisadi olarak dengelemeye çalıştığı kapitalist elit grup ile devletçi-gelenekçi elit grup (ve her birinin kendi içlerinde çekişmeler) 1998 mali krizine kadar devam etmiş, petrol fiyatlarının düşmesi (ki RF'nin en büyük gelir kalemidir) ve orta sınıfın tüm varlığını kaybetmesiyle birlikte ise 1999 sonunda sistemi yıkıma götürmüştür. Bir tarafta 1996 Başkanlık seçimlerinden sonra

büyük özelleştirmeler için “bankerler savaşı” (ya da klanlar savaşı) olarak adlandırılan kavgaya tutuşan oligarklar ve onların siyasi, bürokratik, endüstriyel kompleks yapıları; diğer tarafta ise Batı’ya bu denli bağımlı olunmasına hala mesafeli olan (ama nimetlerinden faydalanan kızıl yöneticilerin olduğu) devletçi-geleneksel elit gruplar olmak üzere, sistem, Putin ile birlikte oligarşiden “devlet elitizmine” evrilene kadar devam etmiştir. Bu süreçte, devletçi grup içerisinde Primakov’a ayrı bir yer ayırmak gerecektir. Kotz’a göre onun Başbakanlık dönemi şu yönleriyle tectir; geçici de olsa neoliberal iktisadi modelden ayrılmış, yolsuzlukların ve devlet mallarının yağmalanmasına karşı savaş açmış, savcılar onun döneminde birçok yolsuzluk davası açabilmişlerdir (Wier ve Kotz, 2012: 409). Davalardan en önemlisi ve dünya genelinde en çok ses getireni, Başsavcı Skuratov’un en büyük oligark olan Berezovski’ye açtığı dava olmuş, bu davadan sonra Yeltsin savcıcı 2 kere görevden almaya çalışmış ve Duma’nın muhalefeti ile karşılaşmıştır. Primakov döneminin farkı, BİLGESAM’ın 1992-95 arasını liberal Atlantikçi dış politika dönemi ve 1996-99 arasını ise anti-atlantikçi dış politika dönemi olarak adlandırmasından anlaşılmaktadır (Bilgesam, 2017:12). Bu ayrım tam olarak doğru olmasa da Primakov dönemiyle birlikte şiddetli baskı kuran devletçi elitlerin etkisinin anlaşılması bağlamında önemlidir. Bu dönemin tam olarak anti-atlantikçi olarak adlandırılmasının yanlış olduğu, Yeltsin’in Primakov’u görevden almaya çalışmasından anlaşılmaktadır. Yeltsin’in Primakov’u görevden almak gibi sansasyonel bir işe girişmesi; birincisi, Yeltsin ve oligarklar arasındaki bağımlılık ilişkisini, ikinci olarak devlet-güvenlik elitleri ile oligarşik elitler arasındaki çekişmeyi kanıtlar niteliktedir (Kagarlitsky, 2002:183). BİLGESAM’ın “Devlet kurumları arasındaki koordinasyon eksikliği, Dış İşleri ve Savunma Bakanlıkları gibi devlet kurumları arasındaki görüş ayrılığı; Yukarı Karabağ, Güney Osetsya, Abhazya ve Transdinyester gibi bölgelere askeri müdahale ile sonuçlanmıştır” tespiti, aslında elit çekişmesinin farklı bir şekilde dile getirilmesidir (Bilgesam, 2017:12). Devam eden süreçte Yeltsin, (her zaman yaptığı gibi) durumu dengelemek için Ruslar’ın siloviki grubu adını verdiği devletçi-güvenlikçi elitler grubundan Stepaşin’i (sırasıyla Federal Güvenlik Servisi Başkanlığı, Adalet Bakanlığı ve İç İşleri Bakanlığı yapmıştır) Başbakan olarak atamışsa da Yeltsin ve çevresi ile ilgili soruşturmalar bir türlü durmamış ve Stepaşin de çok kısa bir süre sonra görevden alınmıştır. Son

olarak hem siloviki grubunun hem de oligarşinin arasında duracak doğru isim (köprü isim) Putin olarak ortaya çıkmıştır. Putin, 1999 yılında Federal Güvenlik Servisi Başkanı olarak bilirse de oligarklarla ilişkisi pek ortaya çıkmamış, hatta kamuoyunda oligark karşıtı devletçi kimliğiyle ön planda olmuştur. Kotz'un belirttiğine göre en büyük oligark olan Berezovski'nin eşinin doğum gününe katılan tek üst düzey görevli olan Putin (en azından o dönemde) iki grup arasında olabilecek en mantıklı köprü isim olarak Berezovski tarafından Yeltsin'e tavsiye edilmiştir (Weir ve Kotz, 2012: 412).

Rus dış politikasının asıl ayırt edici özelliği 1994-1999 döneminde daha belirgindir; çünkü Yeltsin ve kapitalizm yanlısı koalisyon bu dönemde gerçek gücüne ulaşmış (Yeltsin, olağanüstü güçlü başkanlığı almış, oligarklar ve diğer elitler ekonomiyi ele geçirmiştir), bundan sonraki hedef ise ulaşılan bu siyasi ve maddi gücü iç ve dış politikada meşru hale getirmeye çalışmak olmuştur. Yani bu dönemi zenginleştikten sonra bir çeşit statükoyu koruma dönemi olarak da okumak mümkündür. Zimmerman'ın Rus elitleri üzerinde yaptığı araştırma da bu tespiti desteklemektedir. Araştırmaya göre; "ABD, Rus güvenliğine tehdit midir?" sorusuna 1993, 95 ve 99 yıllarında verilen cevaplar sırasıyla %26, %53, %62 ile "evet" olmuştur. Elitlere "Askeri harcamalar artırılmalı mıdır?" diye sorulduğunda, yine sırasıyla %5, %46 ve %67 ile "evet artırılmalıdır" olmuştur (Zimmerman, 2002:91). Öyleyse Kagarlitsky'nin de vurguladığı gibi 1994 tarihinde artık DTÖ, GATT, OECD üyelikleriyle dış bankaların (dış sermayenin) RF'ye gelmesinin önü açılmış, bu durumda kendilerini "cüce hisseden imparatorlar" bu tarihte itibaren devletten koruma talep etmişlerdir (Kagarlitsky, 2002:41). Lo, bu dönemin dış politikasını bölümlere ayrılmış ve aşırı siyasallaşmış olarak tanımlarken, dış politikanın yanılsama ve imaj/algı/mit üretimine çok fazla değer verdiğini (vermek zorunda olduğunu) vurgulamıştır. Zimmerman, Abarinov ve Lo'nun hemfikir olduğu üzere (seçim zamanları da dahil olmak üzere) halkın dış politikaya aşırı ilgisizliği de eklenince, elit gruplar arasındaki görüşlerin/çıkarların tam olarak yansıtıldığı bir dış politika çizgisi ortaya çıkmıştır (Lo, 2002:16-17). Bu dönemdeki elitlerin de Batı yanlısı ve merkezci elitler ağırlıklı olduğu ve Yeltsin'in dengeyi sağlamak için ordu ve Avrasyacı elitlere özerklikler sağladığı düşünüldüğünde, dış politikada tutarlı bir

aksiyonlar dizisi oluşması mümkün olmamıştır. Örneğin Batı yanlısı Dış İşleri'nin (Kozirev) eski Sovyet Cumhuriyetlerini ihmal etmesi, burayı Savunma Bakanlığı'nın (MOD'un) çatışmacı yönetimine terk etmiş; Hazar Deniz'indeki enerji konusunda Dış İşleri'nin itirazları kabul görmemiş; Rusya-Beyaz Rusya entegrasyonunu imzalamak isteyen Dış İşleri Bakanlığı, Oligark-Bürokrasi-Başkanlık (Berezeovsky, Chubais, Yeltsin'in kızı) üçgeni tarafından durdurulmuş; meşhur silah üreticisi Rosoboroneksport MOD'a danışmadan kendi silah anlaşmalarını yapmış; Atom Enerjisi Kurumu (MINATOM) İran ile kendi gündemini (Dış işleri'nin itirazları pahasına) devam ettirmiştir (Kagarlitsky, 2002:42; Lo, 2002:41-44). Öyleyse, her ne kadar Batı yanlısı elitler ve merkezci elitler bu dönemde baskın olsa da Yeltsin'in iç politikada bölgesel elitler, siloviki grubu ve ordu grubuna verdiği özerkliğin dış politikaya yansıdığı görülmektedir. Ancak buna rağmen Lo ve Tsygankov'un da belirttiği gibi bu dönemdeki Rus dış politikasının ayurt edici özelliği hem kamu hem de özel sektördeki "ekonomik aktörlerin" artan önemi olmuştur (Lo, 2002: 43). Bunun nedeni hükümet ile ticari çıkar gruplarının yakın ilişkisi, başka bir deyişle Kagarlitsky, Evtuhov, Ülger ve diğerlerinin "Aile Grubu" olarak isimlendirdiği grubun etkisi ön plana çıkmıştır. Yani Yeltsin, bu ilişkilerden dolayı, dış politika alanında da (Lo'nun deyişiyle) "özel çıkarlara hayır diyemiyordu". Dolayısıyla, örneğin DTÖ'ye üyelik konusundaki gecikmeye dair eleştiriler yaygın olarak Batı'ya yöneltilmiş olsa da aslında oligarklar tarafından geciktirilmiş, çünkü tam serbestlik oligarkların işine gelmemiş, Kagarlitsky'nin deyişiyle "Batılı bankaların gelmesiyle başa çıkamazlardı..." Batılı devlerle rekabet edemeyeceklerini anlamışlardır. Diğer taraftan, öteki elit grup, yani Başbakan Chernomyrdin öncülüğündeki enerji lobisi (kırmızı yöneticiler), Hazar Denizindeki enerji konusunda Dış İşlerini (ve dolayısıyla Batı'yı) aşabilmişlerdir. Yeltsin, her krizde olduğu gibi dış politika alanındaki krizlerde de dengeyi korumak için görev değişikliği, elitler arası güç dengesini sağlamak şeklinde durumu kotarmaya çalışmıştır. Savunma ile ilgili krizlerde (gerektiğinde) "Savunma Konseyi" gibi adeta hakem heyetleri kurmuş; Dış İşleri ile ilgili durumlarda ise 1995 ve 1997'de olduğu gibi Dış İşleri Konseyleri oluşturmuştur (Lo, 2002:47). Son olarak, MOD'un talimatıyla Rus askerlerinin Priştine havalimanını ele geçirmesinden MFA'nın haberinin olmayışı ya da Moldova'daki ayrılıkçı harekette Dış İşleri ile ordu arasındaki bariz anlaşmazlık, Rus

dış politikasındaki iç etkileri gözler önüne sermiştir. Özetlemek gerekirse, halkın dış politikaya aşırı ilgisizliği ve güçlü ekonomik kriz ortamı, dış politika alanını elitlere bırakmış; ağırlıklı olarak Batı yanlısı ve merkezci elitlerin koalisyonuna dayanan konjonktürde dış politika buna göre şekillenmiş; yine Yeltsin'in dengeyi sağlamak için bölgesel elitler, ordu ve siloviki grubuna kısmi özerklik vermesi de dış politikaya aynı şekilde yansımıştır. Anlaşılmaktadır ki bu dönemdeki dış politika, iç politikayı öyle bir taklit etmiştir ki ikisini ayrıştıracak fark oldukça muğlaklaşmıştır. Öyleyse bu dönemde de Rus dış politikası için iç-dış politika etkileşiminin son derece belirgin olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Rusya-AB ortaklığı, GATT, Hazar denizi, IMF gibi tüm konulara olur veren Kozirev'in dış kamuoyunda "Bay Da" (bay evet) olarak adlandırılması; kendisine iç politikada biçilen "yanlış uygulamalar ve zikzakların yaralı halkın özgüvenini yumuşatacak şekilde sunulması" göreviyle tutarlı olmuştur. Çünkü içeride ve dışarıda (neredeyse hiç) farklı bir politika oluşturma süreci yokken, Dış İşleri'nin görevinin olanları yumuşak göstermek olması, anlamlı görünmektedir.

Son olarak, Yeltsin döneminin dış politikası, Primakov'un 1996'da Dış İşleri Bakanı olduğu dönemde (iç politikada olduğu gibi) değişim göstermiştir. Çünkü (her ne kadar başaramamış/izin verilmemiş olsa da) Batı'ya bağımlılığı ve neoliberal dayatmaları reddeden, eski Sovyet Cumhuriyetlerini merkeze alan "Avrasyacı" politikalar ilk defa bu dönemde önemli bir şekilde gündem olmuş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Bilindiği gibi bu döneme kadar süren "şok terapi" ile hem halk olağanüstü yoksullaşmış hem de elitler arası çekişmenin dozu artmıştır. Üstelik (Yeltsin'i Başkan seçtirmek için) kısa bir süre durulsa da hem oligarklar arası savaş sürmüştü hem de oligarşik yönetimin baskın olduğu sistemin yürütülemeyeceği, her krizde devlete başvuran oligarkların kendisi tarafından da kabul edilmiştir. Devleti bypass eden oligarşik sistemde, Kagarlitsky'nin belirttiği gibi özelleştirmeler her alanı o kadar etkisi altına almıştır ki düzeni koruma görevi bile özelleştirilerek mafyalara (organize suçlular, eski KGB'liler vs) verilmiştir (Kagarlitsky, 2002:169). Dolayısıyla artık o zamana kadar küçük değişikliklerle günü kurtaran Yeltsin, Primakov ile birlikte devletçi elitlere güçlü yetki verildiği dönemin ilk adımını atmıştır. Başka bir deyişle, Primakov'un gelişi, Yeltsin'in her zaman yaptığı gibi

dengeleri sağlamak için kurduğu öylesine bir plan değil, bir gereklilik olmuştur. Primakov'un "Rusya'nın kalıcı düşmanları yoktur; çıkarları vardır" deyimi ve Moskova-Pekin-Yeni Delhi "üçgenselliği" önerisinde olduğu gibi dış politikada çeşitlendirmeye gitmesi ve pragmatik davranması Putin'in dış politikasını hatırlatmaktadır (Lo, 2002:121). Zaten bu dönemden sonrası mali kriz, Çeçen Savaşı ve Yeltsin'in istifası ile sonuçlanıp devlet elitizminin başa gelişiyle birlikte düşünüldüğünde; oligarklar ve devletçi elitler arasındaki kırılmanın Primakov ile başladığı anlaşılmaktadır.

2.2. 1970-1999 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Sosyo-Kültürel Yapı ve Rejim

Sondermann'ın "kapalı kutu devletler" eleştirisiyle karar alıcılar ve onların sosyo-kültürel ortamlarının önemine atıfta bulunması gibi; Roberts'ın "Rusların dış ticaret ve yardım faaliyetleri incelenirken, Sovyet (elitlerinin) siyasi motivasyonlarının soyutlanmasını netlikten daha çok kafa karıştırıcı" olacağını vurgulaması ve güç politikası peşinde veya bilyardo topu gibi hareket eden devlet tabirini "basitleştirmeye gitmek" olarak nitelemesi önemlidir (Sondermann, 1967:15; Roberts, 1967:73). Öyleyse devlet içerisinde karar alıcı elit gruplar ve bunların içerisinde çıktıkları toplumun yapısı, iç-dış politika oluşumunda farklılaşma unsuru olacaktır. Bunlara, Michels'in seçilenlerin seçenlere tahakkümünü doğuran şeyin "teşkilat" olduğunu vurgulaması ve Weber'in bürokrasiyi "iktidar aracı" olarak nitelemesi eklendiğinde; içinde bulunulan "rejim" ve "sosyo-kültürel yapı"nın karar alıcılar üzerindeki etkisi, bu unsurların iç-dış politika oluşumunun önemli unsurları olduğunu göstermektedir (Berberoğlu, 2014:21).

Rus toplumuna bakıldığında, Sakwa'nın tespit ettiği gibi ezelden beri imparatorluk içinde varolmuş ve neredeyse tüm tarihinde merkezi ve baskıcı bir yönetime sahip olmuş bu toplumun sosyo-kültürel durumu ve rejim yapısının, ülkenin iç ve dış politika etkileşimini belirginleştirdiği görülmektedir (Sakwa, 2008:28). Özdemir, Rus kimliğinde önemli bir yeri olan "bezoposnost" kavramı üzerinde durmuş, örneğin Anglosakson dünyada "zekâ" (intelligence), Türkçe'de "istihbarat" anlamına gelen bu sözcüğün neden Rus toplumunda güvenlik ve

tehlikesizlik üreten kurum olarak algılandığı üzerinde durmuştur (Özdemir, 2019:88). Rus kimliğindeki devletçi ve merkezci yapıya, özellikle Sovyet deneyimi de katıldığında, 1990'lı yıllarda geçilen Batı tarzı kapitalist sistemin toplum üzerindeki ezici etkisi ve elitlerin sınıfsal farkı çok kısa bir sürede açması daha anlamlı görünmektedir. Batı tipi ulusçu bir örgütlenme kültürüne ve katılımcı siyaset anlayışına sahip olmayan RF'de halkın örgütsüz ve elitler üzerindeki baskısının son derece düşük olması, Kotz'un "Sovyet insanı edilgen olmaya alıştırıldı" tespiti de eklendiğinde anlamlı hale gelmektedir. Üstelik, Kagarlitsky başta olmak üzere birçok yazarın da üzerinde durduğu gibi 1970'lerde başlayan tüketim ürünlerinin üretilmesinin kısmen durdurulması ve hammadde karşılığında tüketim ürünleri ve teknoloji transfer edilmesi, Sovyet insanını üretici kimlikten tüketici kimliğine götüren önemli bir adım olmuştur. Kagarlitsky'nin "parazit tüketim ideolojisi ile bozulan kitleler, bağımsız bir güç gibi davranamazdı" vurgusu, halkın politika oluşumundaki konumunu göstermektedir (Kagarlitsky, 2002:27).

Sovyetlerin 1970'li yılları, Kagarlitsky'nin özetlediği gibi: "sanayi gerçekleştirilmiş, savaş kazanılmış, ABD ile nükleer denge kurulmuş, halkın tümünün okuma yazma öğrenmesi sağlanmış ve tartışmalı da olsa dünyanın en iyi eğitim sistemi ve ileri düzeyde bilim yerleştirilmişti" şeklindedir (Kagarlitsky, 2007:445). Sonrasında ise Sakharin, Sovyetler'in eksikliğini, 1973 yılında, "Ne yapmalı? Toplumumuzdaki ideolojik monizm tasfiye edilmelidir. O, özünde bir trajedidir... ülkenin iç yaşamında son derece zararlı bir etki yapmaktadır" şeklinde özetlemiştir (Evtuhov, 2018:507). Bu alıntıyı yapan Evtuhov'a göre Sovyet sorunlarının başlangıcı şöyledir: "SSCB gölge ülke olmuştu. Etrafa sosyalizmi ikinci ekonomiyle, toplumu alt kültürlerle, yurtseverliği yükselen etnik kimliklerle, resmi sanatı gayriresmi sanatla ve yönetimi muhalif bir yeraltı korosuyla yan yana getiren çarpık imajlar saçıyordu... (Dolayısıyla) nüfusun temel unsurlarının Sovyet (sosyalist) ahlaki değerlerine aktif bağlılıktan uzaklaşmaları, rejimin yapısal zayıflığını daha da artırdı" (Evtuhov, 2018:507). Son olarak Weir ve Kotz'un da belirttiği gibi, sistem o kadar merkezileşmişti ki ben diye bir şey (kişiler) yok gibiydi ve var olan (sıkışmış) sistem ilerleyemiyordu. Ayrıca sistemin (sosyalist unsurları içermesine rağmen) en temel eksikliği ekonomide ve devlette halkın egemenliğinin

yokluğu olmuştur (Weir ve Kotz, 2012:23-59). Bahsedilen sistem; devlet ve komünist parti olmak üzere iki paralel süreç üzerinden yürüyen ve reforma yanaşmayan elitlerin elinde yenilikçiliği yakalayamayan, monizmi tasfiye edemeyen bir sistem olmuştur. Toplumun geniş kesiminde büyük tasarımlarla uğraşmak artık anlamsız hale gelmiş, entelijensiya mensupları artık geri çekilmiş ve kendilerini özel yaşama, kültürel çalışmaya, nostaljiye ve (hatta) dine adanmışlardır (Evtuhov, 2018:510). Hoffman, Evtuhov, Kagarlitsky ve birçok yazarın belirttiği gibi Batı ile ilişkilerin gelişmesi, elit kesimin sıkışmış sistemi reforme etmesine neden olmamış ancak halk üzerinde etkili olmuş, özellikle gençler üzerinde yabancı müzik, “bluejean” gibi tüketim malları ve beraberinde Batı kültürünü getirmiştir. 1980’ler, detentle birlikte, Sovyetler için Batılı festivaller, konserler, Batılı ürünlere ulaşma arzusunu getirmiştir. Geniş halk kesimlerinin sosyo-kültürel yapısındaki bu değişiklik, elitlere aynı şekilde yansımamış, bir çeşit sınıfsal anakronizm ortaya çıkmıştır. Elitler (karar alıcılar) tarafındaki tek değişiklik, hammadde vererek tüketim ürünlerine ve teknoloji transferine izin vermek ve iç dengeyi dış politikayla sağlamaya çalışmak olmuştur. Kagarlitsky’nin çok iyi tespit ettiği gibi, dış piyasalara yönelim, Sovyetler Birliği’ndeki demokratikleşme sürecinin ürünü olarak başlamamış, tam tersine, demokratikleşmeyi geciktirmek için topluma hazır tüketim ürünleri ulaştırmanın kolay yolu bulunmuştur (Kagarlitsky, 2007:452).

Gorbaçov öncesini gerontokrasiye benzeten Evtuhov ve Kryshtanovskaya’ya göre hantallaşmış, yaşlanmış ve kararsızlaşmış yönetim ve muhafazakâr nomenklatura yapısında, Gorbaçov’la birlikte akademik düşünce kuruluşları ve Merkez Komite’deki reformcuların ön plana çıkmasıyla bir değişim ateşi başlamıştır (Evtuhov, 2018:532). Ancak Kagarlitsky’nin de belirttiği gibi Gorbaçov’un reformlarının yavaş, tutarsız ve kesinlikten uzak olması ve Kotz’un belirttiği gibi halkın siyasi sistemde edilgen alıcılar olup aktif katılımcı niteliğinin olmaması, değişim denilen süreci tamamen elitlerin kontrolüne bırakmıştır (Kagarlitsky, 2007:463; Weir ve Kotz, 2012:59). Dolayısıyla glasnost, perestroika ve demokratsia açılımlarıyla süren son 5 yıllık dönem; edilgen ve (madenciler dışında) örgütsüz halkı medyada yer alan haber ve propagandalara mahkûm etmişken, süreç, ayrı bir sınıf olarak çok daha tecrübeli ve son yıllarda Batı ile girdiği ilişkilerde geleceği

(kapitalizmi) iyi görebilen örgütlü elit grupların iç ve dış politika hakimiyetiyle sonuçlanmıştır. Düşüncelerin açık olarak tartışılması, Halk Temsilcileri Meclisinin kurulması ve seçimlerinin yapılması; özel girişim kooperatiflerin kurulup ticarete başlanması; sağlık, elektrik, hizmet, barınma gibi hizmetlerin kolektif olmaktan çıkarılıp bireysel kazanıma bağlanması gibi Batılı kapitalist uygulamalar, burjuvası olmayan ve zaten “edilgen” yapıda olan bu toplumun örgütsüz ve (sınıf) bilinçsiz bir şekilde politika oluşumundan uzaklaşmasına neden olmuştur. Ancak Baltık aktivistleri gibi (az sayıda da olsa) örgütlü davranma bilinci olan grupların olduğu Sosyalist Cumhuriyetler istisna oluşturmuş, örneğin Letonya ya da Litvanya (Sajudis Hareketi) gibi (eski) elitlerin liderliğinden sıyrılıp toplumsal birliği sağlayan bölgeler başarılı olmuşlardır (Evtuhov, 2018:546). Benzer şekilde 1989’da örgütlenen madenciler, Sovyet yetkililerin isteklerini kabul etmelerini sağlamışlardır (Weir ve Kotz, 2012:215).

1990’ların başındaki sosyo-kültürel yapıya bakıldığında, Kotz’un özetlediği gibi “eskiden vurgu, katılım ve toplumsal hedefler iken; bunun yerini bireysel kayıp ve kazanımlar almıştır” tanımında olduğu gibi bireyselleşmeye yönelmiştir (Weir ve Kotz, 2012:99). Bu dönemde yeni rejimi oluşturmak isteyen elit grupların halk üzerindeki propaganda başlıkları (Kotz’un deyimiyle bilgi bombardımanı): Rusya’nın hammadde kaynaklarını ucuz fiyattan diğer cumhuriyetlere verdiği ve dolayısıyla sömürüldüğü; Bolşevik devriminin tam da Rusya Batı tarzı refah devleti seviyesine yükselecekken buna 70 yıl boyunca engel olduğu; Yeltsin ve ekibinin madencilere özerklik garantisi vermesi; eski tarihli arşivlerin açılıp Çarlık Rejimi’nin aslında ne kadar başarılı olduğunun anlatılması ve benzeri “tarihin yeniden yazıldığı” gazete ve televizyon programlarının sürekli ekranlarda olduğu bir iletişim sistemiyle yönetilmiştir. Eski elitlerin daha iyi evde oturmaları ve alışveriş yaptıkları özel dükkanların bulunmasına öfkeli olan halka “piyasa ekonomisinin” herkesin aynı dükkândan alışveriş yapması anlamına geleceği söylenmiş, Kotz’un belirttiği gibi halk bu “eşitlik” idealine sarılmıştır. Üstelik kooperatif ve özel girişim yasasıyla giderek daha fazla sayıda ürün özel sektöre geçmiş ve artık Gosplan ile Gosnab’ın ürettiği ürünler (1987’den 1990’a) 14 kat azalmış, halk ürün kuyruklarına daha fazla girer olmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi kapitalizme geçiş ve Sovyet

kurumlarının etkisizleştirilmesi her ne kadar kapitalizm yanlısı (elit) koalisyon sayesinde olsa da ‘‘aydınların’’ ve ‘‘iktisatçıların’’ tartıştığı programlarda genel halkın edindiği izlenim böyle olmamış, halk Sovyet kurumlarının kendiliğinden çöktüğüne ve kapitalist koalisyonun (Yeltsin grubu) durumu iyileştireceğine inanmıştır. Üstelik Kotz’un deyimiyle ‘‘kapitalizm saçan’’ bu aydınlar, 1992’de serbest piyasa başladığında bu işten en zararlı çıkan grup olmuşlardır. Yukarıda bahsedildiği gibi iç ve dış politika oluşumu artık Yeltsin ve ekibi ile oligarklar ve kızıl yönetici elitler arasındaki denklemlerle oluşacaktır (Weir ve Kotz, 2012:115).

1992’deki şok terapi süreci daha önce belirtildiği gibi enflasyonu %2500’lük rakamlara çıkartmış, hatta şok terapinin bırakıldığı 1995 yılında bile enflasyon (%63) artmaya devam etmiştir. GSYH’nın 1995’e kadar ‘‘serbest düşüş’’ geçmesini, Kagarlitsky, ‘‘bu sıradan bir üretim azalışı değildi. Sanayinin yıkımı ve yaşama standartları düşerken mülkiyetin yeniden dağılımı belirleniyor ve ekonomi yeniden yapılandırılıyordu’’ şeklinde açıklamış ve ‘‘iç’’ pazarın daralmasının sonucu olarak ‘‘dış’’ pazarın öneminin giderek artmasına vurgu yapmıştır (Kagarlitsky, 2007:471). Öyleyse iç siyasetteki etkileşimin doğrudan dış siyasete yansıdığı, dış siyasetin bu politikalara desteğinin ise iç siyasetteki karar alıcıları teşvik etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu sırada medyada ‘‘yeni Ruslar’’ olarak adlandırılan küçük ve neredeyse tamamen Rusya’nın iki büyük kentinde yoğunlaşan bir sınıf, ithal ürünlerin en büyük alıcıları olmuş ve ister istemez elitlerle genel halk arasında (1998’deki yıkıma kadar) küçük de olsa bir sınıf olarak yerini almıştır. Kotz’un Dünya çapındaki Rus bilim insanlarının geçimini sağlamak için ABD’li öğrencilere ders vermek ya da ABD’li şirketlere danışmanlık yapmak zorunda kalması tespitini, Kagarlitsky, yeni siyasetin ulusötesi şirketlerin ve finans sermayesinin çıkarları ile yani neoliberalizm ile açıklaması uyumlu görünmektedir. Çünkü yeni siyaset ve yeni ekonomik program herkes için aynı paketi öne atmaktadır: özelleştirme, kuralsızlaştırma, serbest fiyatlar ve sermaye ihracının serbest bırakılması (Kagarlitsky, 2007:472). RF açısından Kolganov’un tespit ettiği gibi alınan yüz milyarlarca dolar borçtan daha fazla sermaye çıkışı olması, sistemin Rus toplumunda hangi sınıfın lehine ve dış çevrede hangi grubun lehine olduğu ile ilgili açıklayıcı olmaktadır (Kagarlitsky, 2007:477). İçeride genel halkın durumunu

Evtuhov ve Kotz “genel sefalet” ile açıklarken, Kagarlitsky ayrıca sefaletin içerisinde de eşitsizliğe dikkat çekmiştir. Evtuhov ve Kotz doğum oranlarındaki düşüş, ölüm oranlarındaki artış, gelirlerlerdeki genel düşüş gibi durumları aktarmış; Kagarlitsky ise (iç-dış politikanın yansıması olarak) tüm ücretler düşmüş olmasına rağmen enerji piyasasındaki ücretlerin görece fazlalığı ya da Moskova ile St. Petersburg bölgelerinin diğer bölgelere görece üstünlüğünü de vurgulamıştır (Weir ve Kotz, 2012: 258; Kagarlitsky, 2007:476). Bu durumun (yani neoliberal politikanın) bahsedilen sınıfsal farkları ve sömürü düzenini artırması bekleniyor olsa da suç artışının olağanüstü boyutlarda olması hem RF hem de Batı medyasını suç konusunda doyurur olmuştur. Yeltsin’e gelen rapora göre RF’deki tüm banka kredilerinin %20’si mafya örgütlerine akmış, tüm özel şirketler (çoğu eski KGB görevlisi veya bağlantılı) organize suç örgütleri kiralamak zorunda kalmış, sadece 1993’te 120 banka görevlisi öldürülmüş, 1994-95’te ise (sadece bilinen) 2 milletvekili mafya örgütlerince öldürülmüştür (Weir ve Kotz, 2012:258-259). 1993’teki yeni anayasa ile kurulan yeni rejimin otoriter başkanlık sistemi olması da düşünüldüğünde, sosyo-kültürel olarak geniş halkın (massives) iç-dış politikaya etkisi yok denecek duruma gelmiştir. Yeni rejimde iç-dış politika süreci; Kotz’un doğru tespit ettiği gibi (ve yukarıda anlatıldığı gibi) oligarşik elitlerle devletçi elitler arasındaki çekişmeyle belirlenmiş; Kagarlitsky’nin de doğru tespit ettiği gibi seçim hilesine dayalı (1995 seçimlerinde parlamentoda %70 muhalefet olmasına rağmen Yeltsin’in Başkan olması kastediliyor) ve sözde basın “özgürlüğüne” dayalı aldatmacalı bir otoriteryanizm görülmüştür (Weir ve Kotz, 2012:317; Kagarlitsky, 2007:482).

Bahsedilen sosyo-kültürel yapı ve sistemin gidişatı, elit yapıya uygun olduğundan ve halk kitlelerinin (massives) edilgen/örgütsüz olmalarından dolayı bir sonraki şoka kadar, yani 1998 mali krizine ve onun siyasi-ekonomik çöküşe yol açmasına kadar oligarşik kapitalizme dayalı sistem devamlılığını korumuştur. Çünkü Kagarlitsky’nin belirttiği “en büyük ihracatçılar aynı zamanda büyük bankaların (ve tüm medyanın) sahipleriydi; bunlar mali operasyonlara para yatırıyorlar, sermaye ihraç ediyorlar ve mal ithal ediyorlardı. Dolayısıyla aşırı değerli ruble (ve onun yukarıdaki yansımaları) oligarşiye uygundu” bu sistem, sadece oligarşik elitleri ve

devlet elitleri arasındaki bir mesele haline gelmiştir (Kagarlitsky, 2007:482). Çünkü halk, o koşullarda yapabildiği tek ve en büyük şey olan oy verme işleminde “muhalafete” %76 oy vermesine rağmen iç ve dış politika oluşumu Avrasyacı, Milliyetçi, Batıcı ve devletçi/güvenlikçi elitlerin çıkarlarına uygun olarak şekillenmiştir (Weir ve Kotz, 2012:313). Bu elit gruplar içerisinde Primakov ve Stepaşin gibi neoliberal düzenden çıkma teşebbüsünde bulunanlar olsa da onların atamalarını sadece elitler arasındaki dengeyi kurmak için bir araç olarak kullanan Yeltsin ve ekibinin nihai kararları sonucu belirlemiştir. Nitekim 1990’lı yılların RF siyasetindeki en önemli isimleri olan Chubais’in 3 kez, Gaidar’ın 2 kez, Primakov’un 2 kez, Soskovets’in 2 kez (ve liste uzayıp gitmektedir) görevden alınıp sonrasında iade edilmeleri veya sürekli yer değiştirmeleri sadece konjonktürel siyasi ortamı dengelemeye yönelik olmuş, siyasi ve ekonomik sistem önce elit çıkarlarına, oradan da onu korumak için en iyi yol olan neoliberalizme bağlı kalmıştır.

2.3. 1970-1999 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Medya ve Algı/İmaj Yönetimi

“Algı yönetimi”, “imaj üretimi”, “propaganda üretimi” gibi başlıklar Halperin, Hill, Bobo Lo ve benzeri iç-dış politika çalışan yazarların neredeyse tümünün çalışmalarındaki en önemli başlıklardandır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi iç-dış politika üretiminde elitlerin rolüne bakıldığında ve alınan kararlardaki çıktılarının neredeyse tamamının elitler ve baskı gruplarının çıkarlarını yansıttığı görüldüğünde, ister istemez “genel halk-massives” bu işin neresinde ya da nasıl bu kararlara onay/oy vermektedir sorusu gündeme gelmektedir. Dolayısıyla Halperin’in ABD, Bobo Lo’nun RF, Hill’in ve diğer yazarların da dünya genelindeki iç-dış politika çalışmaları; seçim zamanlarında, büyük politika kararlarında, yeni siyasi ya da iktisadi girişim zamanlarında vb. medyanın nasıl kullanıldığını ve (onun üzerinden) imaj/algı üretiminin nasıl yapıldığını ortaya koymuştur. Tezin birinci bölümünde Foucault’un söylem-bilim çalışmalarında “söylemin” iktidarı meşrulaştırma ve pratikleri kabul ettirme analizi ve Derrida’nın söylemsel, metinsel ve görsel iletim yolları ile siyasi meşruiyet arayış analizlerinde bahsedildiği gibi; elitlerden genel halka gelen iletişim/iletim/etkileşim, kurumsal çıkarı ulusal çıkar

olarak, yerel bir sorunu küresel sorun olarak, hatta savaşa dair bir sorunu barış olarak kamuoyuna yansıtabilmektedir (Devetak, 2013:257; Heywood, 2014:5).

Yukarıda anlatılanlara bakıldığında SSCB'den RF'ye geçiş yıllarında (perestroika yılları) devlet arşivlerinin açılıp Çarlık Dönemi'nin "refah içindeki Büyük Rusyası"nın kamuoyuna sunulması, Kagarlitsky'nin belirttiği gibi içerideki elitlerle dışarıdaki ekonomik ve siyasi elitler ve IMF iş birliği ile parlak günlerin geleceği imajının oluşturulmasını anlamlı kılmaktadır. Söz gelimi Yeltsin'in kısa süre içinde iki biyografisi yayınlanmış ve birincisinde "Sovyet halkı ile sosyalizm inşa eden Yeltsin", ikinci biyografide "Kızılara karşı savaştan lider" şeklinde kamuoyuna sunulmuştur. Daha ileri giden Yeltsin "Büyük Rusyamız öyle büyüktür ki Sovyetlere rağmen hala ayakta" diyebilmiştir (Kagarlitsky, 2002:55-73). Bobo Lo ise RF için "çok az şey görüldüğü gibidir... illüzyon ve mit yapmak, gerçeğin kendisi kadar gerçektir" tespitini yapmış ve Batıcılık, Avrasyacılık, Merkez Rusya gibi kullanışlı kavramların iç politikayı nasıl konsolide etmek için kullanıldığını ve dış politikada NATO genişlemesi, Batı hegemonyası, Yugoslavya müdahalesi gibi aksiyonların nasıl iç-dış politikayı şekillendirdiğini aktarmıştır (Lo, 2002:80). Benzer şekilde 1993, 1995 ve 1999 seçimlerinin üçünde de Çeçenistan Savaşı'nın gündeme gelmesi; Putin'in merkezîyetçi politikalarının Beslan (bombalama) olaylarına rastlaması; kamuoyu tepkisini azaltmak için Yeltsin tarafından onlarca bakan, başbakan ve danışman değişikliklerinin yapılması; Putin'in daha vekil Cumhurbaşkanı iken ilk kararnamesinin medya kuruluşları ile ilgili olması gibi aksiyonlara bakıldığında kitle iletişim araçları ve imaj/algi üretiminin RF elitleri için önemi anlaşılmaktadır. Son olarak bugünün Rusyasına bakıldığında ülkenin üretim araçlarının ve üretim gücündeki formasyonun "enerji hammaddeleri" ve "askeri üretim" olması, ülkedeki elit kesimin sosyo-kültürel olarak ulus, demokratik katılım, sermaye artırımı, sanayi yatırımı gibi modern Batılı düşünceler değil, "jeopolitik" ve "pragmatik milliyetçilik" gibi geleneksel düşüncede oldukları, buradan hareketle RF'deki imaj yönetiminin bir çeşit çatışma ve güç siyaseti yönetimi şeklinde tezahür ettiği anlaşılmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin çöküş yılları olan 1985-1991 yıllarını değerlendiren Kotz'a göre şiddetli siyasi kavganın ilk ayağı komünist parti içindeki koltuk kavgasıyken, ikinci ayağı kitle iletişim araçları üzerinde olmuş ve bunu "nüfusu ele geçirme yarışı" olarak tanımlamıştır (Weir ve Kotz, 2012:101). Glasnost ve perestroika ile katı kontrol kaldırıldığında oluşan "ifade özgürlüğü" ortamı; yazarların, sanatçıların, gazetecilerin, doğal ve sosyal bilimcilerin, akademisyenlerin ve benzeri grupların gazete, radyo ve televizyonlarda saatlerce tartıştığı bir alan yaratmıştır. Fakat önemli bir detay vardır ki hemen hemen tüm medya kuruluşlarına (Ogonyok, Sovyetskaya Kultura, Moskow News, Zmnya, Novy Mir) atanan editörler liberal görüştedir. Genel kullanımda hoşgörölü, tarafsız, özgürlükçü bir anlamda kullanılsa da "liberal" kavramı ve "liberal" editörlerin "serbest" piyasa, "serbest" seçimler, "serbest" medya yanlısı olduklarından aslında yansız olmadıkları sonucu çıkmaktadır. Nitekim Komünist Parti'de Gorbaçov'dan sonraki kişi olan ve en yakını olan Ligaçev, kitle iletişim araçlarının yanlış ellere geçtiği konusunda Gorbaçov'u ısrarla uyarmış ve Yakovlev'i (Gorbaçov'un yardımcısı) düşman kişileri editör yaptığı gerekçesiyle şikâyet etmiş ancak Gorbaçov (Kotz'un deyimiyle) kulaklarını tıkamıştır. Kitle iletişim ve algı/ımaı oluşturmanın önemi ve Ligaçev'in haklı eleştirisinin kanıtı, 1991 tarihinde Yakovlev danışmanlıktan istifa edip sert bir sosyalizm eleştirmeni olduğunda ortaya çıkmıştır (Kagarlitsky, 2002:154; Weir ve Kotz, 2012:106-108). Bu durumu Yakovlev'in bireysel planı olarak değil Sovyet elitleri ve aydınları arasındaki yönelimin bir yansıması olarak görmek daha doğru olacaktır. Çünkü hem aydınlar sosyalizmi kendilerini baskı altında tutan bir aygıt olarak görmüş ve Batı tipi düşünceden ister istemez etkilenmişler hem de elitler yukarıda bahsedildiği gibi Gorbaçov'un reformlarından kapitalizm yanlısı koalisyonu daha uygun bulmuşlardır. RF çalışan yazarların neredeyse tümü Gorbaçov'un Sovyet sosyalizmini reforme etmeye çalıştığını vurgulamış, hatalarını da bir o kadar eleştirmişlerdir. Bu teze göre ise Gorbaçov'un en büyük hatalarından biri kitle iletişim araçlarının mülkiyeti ve işleyişi konusundaki eksikliğidir. Foucault, Derrida, Burchill ve benzeri diğer yazarların belirttiği gibi iktidardan aşağıya giden iletim/iletişim/etkileşim biçiminin modern zamandaki en büyük aygıtı olan yazılı ve görsel medyayı kapitalizm yanlısı koalisyonun inisiyatifine terk etmek, Kotz'un belirttiği gibi edilgen ve Marcuse'un belirttiği gibi

bilinci gelişmemiş halk üzerindeki etkisini öngörememek anlamına gelmektedir (Kearney, 2010:97-98). Öyleyse Gorbacov ve ekibi ya Sovyet halkının yeterince bilinçli olmasına güvenmiş ya da kitle iletişim araçlarının önemini hafife almıştır. Ayrıca kitle iletişim araçlarının niteliği ve sahipliği açısından da RF'nin Batı'dan farklı olması önemlidir. 1930'lu yıllarda radikalleşmiş Batı aydınlarından örnek veren Weir ve Kotz, kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduran kapitalist kitleden dolayı radikal aydınların sol yayınevlerine başvurma zorunluluğunu vurgulamışlardır (Weir ve Kotz, 2012:111). Oysa ki 1985 ve sonrası Sovyetlerinde yeni atanan editörler çok rahat bir şekilde ana medyanın ortasına oturabilmiş ve 'özgürce' yayın yapabilmışlardır. Bu medyada Sovyet halkına yüklenen imaj/algi ve mesajlar (Kagarlitsky, Evtuhov, Lo'dan özetle): Bolşeviklerin iktidarı ele geçirip sosyalizm deneyiyle büyük Rusya'nın yolunu kestiği; dolayısıyla komünizm alaşağı edilirse Rusya'nın yeniden Batı tarzı demokratik kapitalizm yolunda ilerleyebileceği; (Bilimler Akademisi 1989'da yapılan konuşmada) aslında kapitalizm ve sosyalizm diye iki sistem olmayıp olgunlaşmış kapitalizmin sosyalist unsurlar barındırdığı; 1980-85'teki düşüşten sonra 1985-89 ekonomik verilerin net bir şekilde iyiye gitmiş olmasına rağmen perestroikanın ekonomiyi kötü etkilediği; Komsomol'un birinci sekreteri ve Merkez Komite üyesi Mironenko'nun sosyalizm düşüncesini bile 'tartışmalı' ilan ettiği vb. binlerce görüş medyada kamuoyuna gece-gündüz sunulmuştur. Komünist Parti bölge sekreteri Savitsky, Ural Dağları'nın güney ucundaki Magnitogorsk'taki tüm TV kanallarında tüm aydınların ve işçilerin Batı tarzı bir yönetim için Yeltsin'in yanında olduklarına dair yayınların sürekli yapıldığını açıklamıştır. Kamuoyunu kapitalizm yanlısı elit koalisyonun istediği şekilde yönlendirmek bir yana, aydınların kendisi, serbest piyasaya geçildiğinde en çok zararı gören kesim olmuşlardır (Weir ve Kotz, 2012:115). Yukarıda bahsedildiği gibi 'piyasa, iktisadi hayatı düzenlemek için en doğru yöntem midir' sorusuna %65 evet diyen İngiliz iktisatçıların karşısında %95 evet diyen Rus iktisatçıları ve televizyonlarda saatlerce serbest piyasa öven akademisyeler ve diğer aydınlar, şok terapiyle serbest piyasaya geçildiğinde (Kotz'un deyişiyle) acımasız bir dünyanın içine düştüklerini farketmişlerdir.

Birinci bölümde Halperin'in ABD siyasi eliti üzerinden gösterdiği ve kamuoyuna yansıtılan ‘‘paylaşılan imgeler’’ (shared images), 1990 yılının RF’inde; demokrasi, Rus milliyetçiliği ve piyasa ekonomisi reformlarıyla harmanlanmış popülist mesajlarla donatılmıştır (Halperin, 2006:156; Weir ve Kotz, 2012:205). Bu popülist mesajların sahibi Yeltsin, kısa süre önce 19. Komünist Parti Konferansı’nda (Weir ve Kotz’un deyimiyle yüz kıvartıcı biçimde) partiye geri alınmak için kameralar önünde yalvarmış, geri çevrildikten sonra hızla muhalefet saflarına geçmiştir. Bu mesajlar o kadar güçlüdür ki halk, şu an eşit olmayan sistemin, piyasa reformuyla herkesin aynı marketten alışveriş yapacağına ve eşit olacağına, yani görece sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçilince eşitlik geleceğine inandırılmıştır. Bu mesajların içeriği; piyasa ekonomisine geçmenin gerekçesi olarak ekonomideki zorluğun ana sebebinin işletmelerin devlet mülkiyetinde olması; Rusya Cumhuriyeti’nin bağımsız olması gerektiğine gerekçe olarak Büyük Rusya’nın komünistler tarafından engellendiği ve önemli hammaddelerinin diğer cumhuriyetlerce sömürülmesi; sistem değişikliğinin gerekçesi ise ‘‘serbest’’ seçimlerle halkın demokrasiye kavuşacağı vurguları üzerinden yapılmıştır (Kagarlitsky, 2002:165; Lo, 2002:108; Weir ve Kotz, 2012:135). Oysa ki devlet mülkiyeti kaldırıldığında eşitlik gelmemiş; RF kurulduğunda ülkenin (Batı’ya) bağımlılığı artmış; demokrasiye geçildiğinde ‘‘halkın seçimi’’ olan Sovyetlerde kalınması (%76,4) kararına uyulmamış ve yine halkın seçtiği parlamento, kapitalist koalisyona direndiği için tanklarla bombalanmıştır. Dolayısıyla yine anlaşılmaktadır ki; elit bölümünde, sosyo-kültürel yapı bölümünde ve bu bölümdeki gelişmeler göz önüne alındığında; özellikle Batı kamuoyundaki yaygın görüş olan ‘‘SSCB’de demokratik çoğunluk, parti-devlet elitlerini yenilgiye uğratmıştır... bir tarafta eski konumlarını korumak isteyen elitler, diğer tarafta ise halk vardır’’ görüşü yanlıştır. Sistem değişikliğinde hiçbir elitin burnunun kanamaması bir yana, elitlerin gerek medya organlarıyla gerek kamu ve özeldeki gruplarıyla tam bir iş birliğinde oldukları görülmektedir. Kotz’un belirttiği gibi 1991 yılında bir Sovyet yetkilisinin ‘‘tabii ki komünist parti üyesiyim; ancak komünist değilim’’ söylemi elitlerin yönünü göstermektedir (Weir ve Kotz, 2012:169). Yani parti-devlet elitlerinin sistem çöktüğü için sistemi terk etmediği; onlar terk ettiği için sistemin çöktüğü, Krytanovskaya’nın tespit ettiği gibi Yeltsin’in çevresinin %75’inin eski Sovyet

elitinden gelmesi ve Cumhurbaşkanlığından ayrı olarak genel hükümet yetkililerinin %74'ünün eski Sovyet elitlerinden olması gerçeğinden anlaşılmaktadır (Krystanovskaya, 2007:729; Weir ve Kotz, 2012:193). Şok terapinin 16 hayır oyuna karşı 867 evet oyuyla kabul edilmesini vurgulayan Kotz, "bağımsız Rusya'nın en belirgin özelliği elit kesimin birlikteliğidir" şeklinde özetlemiştir (Weir ve Kotz, 2012:240-252). Her ne kadar şok terapi sonrasında elitler arasında (yukarıda belirtildiği gibi) devlet elitleri ve oligarşik elitler şeklinde bölünmeler çıkmışsa da SSCB sisteminden RF'ye geçişteki elit birliğinin önemi kaçırılmamalıdır.

Yeltsin ve kapitalizm yanlısı koalisyonun (parti-devlet elitleri) medya üzerinden algı/ımaaj oluşturma çabalarının bir ayağı da "milliyetçilik" üzerinden olmuştur. Bilindiği gibi Hobsbawn'ın bir çeşit kapitalizm ürünü olarak tanımladığı milliyetçilik ve Burchill'in (ilk bölümde bahsedilen) milliyetçilik üzerinden oluşturulan "ulusal çıkar" kavramları, Lo ve Kagarlitsky'nin de hemfikir olduğu üzere iç ve dış politikayı şekillendiren önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Kotz'a göre 1980'lerin sonunda Sovyet Rusya'da oluşan güçlü bir milliyetçi hareket, Pamyat denilen aşırı sağcı grubun Moskova'da gösteri yapmasından TV kanallarındaki "Büyük Rusya" propagandalarına kadar devam etmiş ve 1991 yılı sonunda RF başta olmak üzere SSCB'den 15 ayrı cumhuriyetin çıkmasına kadar sürmüştür. Fakat bu milliyetçilik dalgasının yapay olduğu hem oy kullanan 148 milyon vatandaşın %76,4'ünün Sovyetler Birliği'nde kalınması yönünde oy kullanması hem de Cumhuriyetlerin bağımsızlıktan sonra ilk iş olarak (asıl amaç olan) sosyo-ekonomik sistemi değiştirmiş olmalarından anlaşılmaktadır. Tarihçi Suny'nin de belirttiği gibi SSCB'yi daha önce var olan ve gelişmelerini tamamlamış uluslardan oluşan bir topluluk olarak görmek yanlışla götürecektir. Dolayısıyla milliyetçilik akımı denilen olgu Rus elitlerinin yukarıdan dayattıkları kapitalizm geçişinde araç olarak kullanılmış ve Kotz'un da belirttiği gibi 8 Haziran 1990'da Rusya Cumhuriyet Parlamentosunda egemenlik yasasının onaylanması, milliyetçilik akımını diğer cumhuriyetlere de yaymıştır (Weir ve Kotz, 2012:107-217-223-233). Eski Komünist Partisi lideri olan diğer cumhuriyetlerdeki elitler de kendi topraklarında KP'yi yasaklamış ve milliyetçi kimlikle Rusya'yı izlemişler, örneğin Özbekistan lideri Kerimov KP'ye alternatif olarak Halkçı Demokrat Parti'yi kurmuş

ve ikisinin de başına geçmiştir. Algı yönetiminin bir başka ayağı olarak, Yeltsin ve ekibinin hem iç hem dış kamuoyu ve hem de elit grupları etkilemek/dengelemek için kullandığı yöntemlerden birisi de (daha önce bahsedildiği gibi sık sık) ekip değişikliği yapmak olmuştur. Bu değişiklikler geniş kamuoyunu etkilemek için yapılırken (seçim zamanları, özelleştirme zamanları vs.) Rus kimliğinde ‘‘khozyanın’’ denilen (eskilerden olan, babacan, köy büyüğü anlamlarında) kişilerden seçimler yapılmış, örneğin Sovyet Rusya’nın başına geçer geçmez Afgan Savaş Gazisi ve ‘‘demokrasi için komünistler’’ grubu lideri Rutskoi’yi yanına almış, 1996’da Batı yanlısı Dış İşleri Bakanı Kozirev yerine Rus halkının Khozyanın olarak gördüğü Avrasyacı Primakov’u getirmiş, Moskova yerel seçimleri için ise kendini TV’de khozyanın olarak tanıtan Popov’u getirmiştir (liste uzamaktadır). Eğer değişiklikler elitler arası kriz durumundan kaynaklanıyorsa (ki Yeltsin’in durumunda bu çok daha önemlidir) o zaman merkezci/devletçi grupla Batıcı grup arasında stratejik seçimler yapmıştır. Örneğin 1992’de, şok terapinin de etkisiyle, işletme yöneticilerinin (Kızıl Yöneticiler) baskısına dayanamayarak Merkez Bankası Başkanı Gerashenko’nun yerine (merkezci) Matyushin’i getirmiş; 1993’teki yerel seçimlerde muhalefetin zaferinin ardından en yakını olan Gaidar’ı ve Maliye Bakanı Fyodorov’u gönderip yerine Eski Sovyet Metalurji Bakanı Soskovets’i getirmiş; seçimi kazandıktan sonra ise Gaidar’ı geri getirerek Rutskoi’yi (artık khozyanın’e ihtiyacı kalmadığından) göndermiş ve benzeri atamalar şeklindeki liste uzamıştır. Kagarlitsky, Kotz ve Lo’nun belirttiği gibi Yeltsin aslında iyi bir denge kurucu olmaya çalışmış, başka bir deyişle karşılaştığı her muhalefeti, elit dengelerini kurarak aşmaya çalışmıştır.

Bilindiği gibi kitle iletişim araçları üzerinden propaganda (imaj-algı) yapmanın en yoğun olduğu dönemler seçim dönemleridir. Rusya’da da 1993 seçimleri öncesi Çeçenistan müdahalesi, Beyaz Ev’in tanklarla bombalanması ve şok terapinin oluşturduğu kriz durumunun, aslında ‘‘meclisin Cumhurbaşkanlığı makamını engellemesinden kaynaklandığı’’ gibi imaj/algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle Beyaz Ev’in bombalanması ve Çeçenistan müdahalesinin merkezci, komünist, milliyetçi gruplar ve hatta en yakını Gaidar tarafından kınanması, Yeltsin’in her şeye rağmen medya ve algı-imaj yönetimini önemseydiğini

göstermektedir (bu karar iktidar bakanlıkları denilen iç güvenlik kurumu, dış ihtihbarat ve savunma bakanlığıyla alınmıştır) (Weir ve Kotz, 2012:323). Yeltsin tüm bunlara rağmen, 1993 seçimlerinde, %54,8 katılımı ile %58,4 almış, yani parlamento seçimlerinde kendisini destekleyen partilerin aldığı %27 oy civarında olarak (yani 1/3 oyla) neredeyse sınırsız güçte bir Başkanlık elde etmiştir. 1996 döneminde ise hem Yeltsin hem de destekçisi oligarklar çok daha güçlü olmalarına rağmen parlamento seçimlerinde komünistler ve milliyetçiler koltukların dörtte üçünden fazlasını almış, 1996 başında Yeltsin'in başkanlık anketlerinde %8 ile son sırada çıkması ve Davos toplantısında Batılı gözlemcilerin Zyuganov'a yeni başkan gözüyle bakmaları elit grupları ve onların algı/imaaj araçları olan medyaları ile top yekün hareket etmeye yönlendirmiştir. Büyük özelleştirmelerden dolayı kavga halinde olan oligarklar, (yukarıda bahsedildiği gibi) Davos günlerinde (Berezovski'nin hakemliğinde) aralarında Davos Paketi yapmışlardır. Öte yandan devletçi/güvenlikçi grup da Zyuganov'a karşı Yeltsin'i desteklemişler, Yeltsin ise bilindik stratejisini tekrarlamış ve Batıcı Chubais ile Genel Kurmay Başkanı Filatov'u görevden almıştır. Artık Yeltsin'in yakın çevresi KGB'den olduğu herkesçe bilinen Korzhakov, devletçi/güvenlikçi Soskovets ve Federal Güvenlik Başkanı Barsukov olmuş ve "gizemli" bir şekilde (yine seçim döneminde) Çeçen İsyanlılar harekete geçerek Dağıstan'da bir hastane ve doğumevini rehin almışlar ve savaş yeniden başlamıştır (Weir ve Kotz, 2012:398). Tüm medya propagandası, savaş ortamı ve elitlerin iş birliğine (hem devletçi hem oligarşik elitler) rağmen Yeltsin seçimlerden emin olamadığından iptal seçeneği düşünmüş ve sırasıyla İçişleri Bakanı, Genel Kurmay Başkanı ve danışmanları (siloviki grubu) ile görüşmüş ama Kotz'un deyimiyle "yolsuzluklarına yeşil ışık yaktığı üst düzey subaylara güvenemediğinden" seçimleri iptal etmemiş ve devam kararı almıştır. Sonuçta farklı kaynaklarda değişiklik görülse de 700 milyon usd ile 2 milyar usd arası tahmin edilen bir seçim harcaması (çoğunun Batı'dan geldiği bilinen), ya devletin ya da oligarkların elinde olan tüm kitle iletişim araçlarının propagandası ve oy sayımı hileleri bir arada olmak üzere seçim kazanılmıştır. Berezovski, Khodorkovski, Gusinsky, Fridman, Aven, Potanin ve Smolensky'den oluşan yedili, kamuoyundaki deyimle semibankisrhchina (Rusların yedi boyları olan semiboyarchina'dan esinlenilmiştir) seçimi kazanır kazanmaz devlet mülkünden kalanlara sahip olmak için aralarındaki medya ve algı

savaşlarına kaldıkları yerden devam etmişler; öte yandan devletçi/güvenlikçi elitler ile olan özelleştirmeye dair çekişmelerinde konjonktür devletçi elitler tarafına dönmüştür. Hem geniş halk hem de elit kamuoyunda oligarşiye antipati ve devletçi elitizme sempati duyulmasının sebepleri: oligarklar giderek büyüyen bir şekilde tüm devletin mülklerini elde ederken sadece sermaye ihracı yaparak hiç yatırım yapmamış ve dolayısıyla istihdama negatif etkileri olmuşken, kızıl yöneticiler her ne kadar işlettikleri fabrikaların mülkünü ele geçirselerde işletme ve istihdama katkıda bulunmuşlar; oligarklar neoliberal sisteme tam anlamıyla uyum sağlayarak işçi maaşlarından sosyal haklarına kadar acımasız davranmışken, kızıl yöneticiler (özellikle Primakov'un gelişiyle) neoliberalizmin (ve özellikle IMF'in) politikalarına direnmiş ve işçi çıkarma veya maaş ödenmemesi konularına direnmişler; oligarklar Nato genişlemesi, Yugoslavya müdahalesi, Çeçen Savaşları ve benzeri hassas noktalara duyarsız kalırken, Primakov başta olmak üzere devletçi/güvenlikçi elitler Avrasyacı ya da merkezci doktrinlerle sert açıklamalar yapmışlar; ve son olarak oligarkların hem kendi aralarındaki anlaşmazlığı hem de ekonomiye verdikleri zarar Yeltsin'i (ve kapitalizm yanlısı koalisyonu) zor durumda bırakırken, devletçi elitler hem Yeltsin'in yardımcıları olarak hem de kamuoyunun nabzını tutan taraf olarak RF'nin geleceğinde olması gereken taraf olarak ön plana çıkmışlardır.

Son olarak 1999 seçimleri, yukarıda bahsedildiği gibi gelişmelerle, Çeçen isyancıların (yine seçim öncesi) Rus askerlerinin kaldığı bir lojmana ve Moskova'daki bir apartmana bomba koymaları ve yeni bir savaş başlatmaları ile Kotz'un deyimiyle histeri atmosferi içinde geçmiştir. Bu dönemde (önce karşı olsa da) Moskova Belediye Başkanı Luzhkov ve Gusinsky grubu, Berezovski-Smolensky grubu, Fridman grubu, Kızıl Yöneticiler, Yeltsin grubu, (doğal olarak) devletçi-güvenlikçi grup ve benzerleri, yani kısmen geniş halkın tercihini yansıtan Komünist Grup haricindeki diğer gruplar (elitler) Putin'i desteklemişlerdir. Geniş halkın Putin'e desteğinin nedeni savaş ortamı, ekonomik kriz, medya propagandası vs. iken, elit grupların ortaklaşa desteklemesi farklı nedenlerden olmuştur. Birincisi, 1996'dan 1999'a kadar oligarklar ve devletçi elitler arasındaki kavga durmaksızın devam etmiş ve yukarıda belirtildiği gibi devletin müdahalesi olmadan (yani neoliberal yollarla) ekonominin düzelemeyeceği anlaşılmıştır. Bu da ister istemez devletçi grubun

(devletin) işbaşı yapması anlamına gelmiştir. İkincisi, Yeltsin'in sağlığı artık elverişsiz olduğu için ve her kriz durumunda (oligarkları dengelemek için) devletçi elitlerin atamaları üzerinden durum dengesi yaratma çabaları artık çıkmaza girmiştir. Üçüncüsü, oligarkların artık devlet içerisinde de olması, örneğin siyasi veya ekonomik bir kriz ortamında Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Yardımcısı olan Berezovsky'nin (doğal olarak) neoliberalizmden yana tavır alması hem devleti hem de ekonomiyi uçuruma sürüklemiş, üstelik devletin yönetilemez oluşu artık oligarklar tarafından da kabul görmüştür. Dördüncüsü, Tellal, Yapıcı, Kagarlitsky, Tsygankov gibi yazarların da belirttiği gibi Batı'nın RF üzerinde sadece tek taraflı politikalar üretmesi (NATO, Yugoslavya, İran vb.) "devlet" gücünün gerekliliği izlenimini ön plana çıkarmıştır ki; 1996'dan itibaren Primakov, Stepasın, Putin, Korzhakov, Soskovets gibi devletçi isimlerin ön plana çıkması ve özellikle 1999 yılında Başbakan olan dört kişinin dördünün de (Primakov, Kriyenko, Stepasın, Putin) devletçi gruptan olması kamuoyu algısını ortaya koymuştur. Bu konjonktürde en iyi adayın Putin olarak belirlenmesi ne halkta Putin'in karşılığı olmasından ne ekonomi bürokrasisi ne de siyasi bürokraside gücünün olmasından değil, oligarklar ve devletçi elitler arasında köprü isim olmasından kaynaklanmıştır. KGB, FSB ve St. Petersburg Belediye Başkanı Sobchak'ın yardımcılığı gibi çalışma geçmişi bilinen Putin, aynı zamanda oligarkların lideri Berezovski'nin eşinin 1999'daki doğum gününde bulunan tek üst düzey yetkili olarak da oligarşik elitlerin onayını almış, Kotz'un deyimiyle Yeltsin ve ekibinin (ve diğer elitlerin) artık tek yapmaları gereken Putin'in nasıl parlatılacağı konusu olmuştur.

Hem iç hem de dış politika kararlarının, lider değişimlerinin, seçimlerin ve diğer önemli olayların RF'de şekillenmesinde kitle iletişim araçlarının ve onların ürettiği imaj/algı ortamının önemi, yukarıda anlatılanlardan anlaşılmaktadır. İstisnasız her oligarkın en az 1 tane medya grubunun olması, Gorbaçov döneminin belki de en büyük hatasının (yardımcısı Ligaçev ve Başbakanı Rizhkov'un belirttiği gibi) kitle iletişim araçlarının kontrolünü sağlayamayışı olması, Putin'in göreve gelir gelmez "ilk kararnamesinin" medya yapılanması üzerine olması, her seçimde ortaya çıkan kaos ortamının seçim sonuçlarına etkisi ve benzeri olaylara bakıldığında bu durum görülmektedir. Sonuç olarak bu tezin iddia ettiği gibi; dış politikanın

toplumun refahını değil elitlerin önceliğini birincil kısma alması, Sovyetler'in yıkılmasıyla devlet elitizminden oligarşik elitizme geçiş ve sonrasında tekrar (Putin'le birlikte) devlet elitizmine geçilmesi, buna bağlı olarak Rus iç-dış politika oluşumunun devamlılığı gibi olayların gerçekleştirilmesinde kitle iletişimi ve imaj/algı üretimi önemli bir yer tutmuştur. Özellikle bir sonraki bölümde Putin'in hem devleti hem ekonomiyi hem de kitle iletişim araçlarını merkezileştirdiği kısım, tahmin edileceği üzere algı/imaj üretimi açısından çok daha net sonuçların görüleceği bir ortam oluşturmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇMİŞE DÖNÜŞ: RUSYA FEDERASYONU’NUN DEVLET/GÜVENLİK ELİTİZMİNE DÖNÜŞ YILLARINDA İÇ- DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU

3.1. 2000-2010 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Elitler ve Çıkar Grupları

Bilindiği gibi neoliberal sistem devletlere daha az rol biçmektedir. Kapitalist gelişimini tamamlamış ve sınıf siyasetini bir şekilde oturtmuş bir devlet için bu sistem zor da olsa işleyebiliyorken, Rusya gibi tarihinin çoğu devlet elitizmi ile geçmiş ve kapitalist oligarşinin tüm devlete hâkim olduğu bir sisteme alışık olmayan bir ülke için (bölüm 2’de belirtildiği gibi) çok daha karmaşık sonuçlar doğurmuştur. 1990’lardaki Rus elitlerinin kontrolündeki politika oluşumuna bakıldığında; önce şok terapi, ardından 1996’da Avrasyacı Primakov’un Dış İşlerine gelmesinden sonra devletçi elitler lehine dönen ibre, NATO’nun Yugoslavya müdahalesi, özelleştirmelerin kızıl yöneticilerin işletmelerine sıçraması, oligarkların kendi içlerindeki savaşı, Kremlin’in kapısına dayanan madenci grevleri, dış politikada Batıcı stratejiden Avrasyacı stratejiye sert dönüş gibi gelişmelerle birlikte devletçi/güvenlikçi/Avrasyacı düşüncenin giderek baskın hale geldiği görülmüştür. Rus devletçi/güvenlikçi elitlerin baskın oluşu; hem 1996 seçimlerinde Yeltsin’in yanında olan Soskovets, Korzhakov gibi siloviki grubunun etkisinden hem de 1999 yılındaki dört başbakan adayının dördünün de (Primakov, Stepasın, Kriyenko, Putin) KGB, Ulusal Güvenlik, Adalet Bakanlığı gibi devletçi kökenlerden gelmiş olmasından anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak oligarklara karşı başlatılan ve Yeltsin’in dahi durdurmayı başaramadığı soruşturmalar, Başkanlık seçiminde oligarkların aday çıkaramayıp devletçi elitlerden kendilerince en uygun olan Putin’i desteklemesi, Baumann’ın anketinde görüldüğü gibi elitlerin genelinin Batı karşıtı ve Avrasya yönündeki desteklerinin çok baskın olması gibi sosyo-kültürel değişimler de oligarşinin ömrünü tamamladığının işaretleri olmuşlardır. Bir diğer neden de gerek kızıl yöneticiler gerekse de oligarkların yeterince zenginleştiği ancak devlet aygıtının

bu zenginliği (sınıfsal ayrımı) koruyacak güçte olmayışıdır. Özellikle Rusya örneğinde (daha önce belirtildiği gibi) sermaye birikimi ve üretime dönük yatırım yapmayan gelişmemiş (proto) kapitalistler, Batıdaki gibi burjuva-işçi denklemini tamamlayamadığından (ve böyle bir amacı olmadığından) devlet elitlerinin var olan sistemi yıkıp başa gelmesini kolaylaştırmışlardır. Dolayısıyla Kotz'un sorduğu "Putin, direksiyonu çevirip devlet merkezli gelişim ve refah politikası yönünde (bir çeşit Çin modeli yönünde) yol alabilir miydi?" sorusunun cevabı bu teze göre "hayır" olacaktır. Çünkü, birincisi, Putin geniş kamuoyunun oluşturduğu ve yine geniş kamuoyunun onayını almış bir siyasetçi figürü değil, elit grupların arasında köprü niteliği bulunan (adeta derin devlet/silovikinin sözcüsü) konumundadır. Putin'in böyle bir yöne gitmesi için sadece oligarkları değil tüm zengin sınıfı (yani devleti) karşısına alması gerekecektir (Weir ve Kotz, 2012:435). İkincisi, Feifer'in vurguladığı "...yüzyıllardır ülkenin tarihini şekillendiren geleneksel siyasi kültürün oluşturduğu bir yığın arkadaş anlaşması" tanımından da anlaşılacağı üzere ülkenin iç-dış politikasını şekillendiren politik kültür tam tersi yöndedir (Feifer, 2015:16). Üçüncüsü, Onay'ın tanımladığı "görünen odur ki, eski Sovyet sistemi (güçlü devlet aygıtından bahsediliyor), günün koşullarına uygun bir hale getirilip yeniden uygulama alanına sokulmuştur" şekliyle devletin bir kurgusu ortaya konulmuş, Ülger'in dediği gibi spontan gelişen bir lider seçimi yapılmamıştır (Onay, 2015:23; Ülger, 2015:9). Soruyu tekrarlamak gerekirse, Putin, devletin güvenlikçi/merkeziyetçi/milliyetçi kanadı olan ve siloviki denilen elit grubun öne sürdüğu öylesine bir aday mıdır? Yoksa yaygın olarak Putin'e atfedilen kişisel karizması, beceri ve yetenekleriyle Rusya'yı ayağa kaldıran birisi midir? Çalışmanın bu bölümü, önceki iddialarını tekrarlayarak; Putin'e atfedilen "kişisel karizması ve ekibinin başarısıyla Rusya'yı ayağa kaldırdığı" görüşünün yanlış olduğunu; aslında Rusya'nın iç-dış politika oluşumunun geleneksel olarak devlet elitinin kontrolünde olduğunu ve 1990-1999 yılları arasındaki oligarşik deneyin geçici bir süreç olduğunu ve nihayetinde devlet elitinin (ve onun dış politikasının) devamlılık çizgisine döndüğünü iddia etmektedir.

1999 yılının sonundan itibaren günümüze kadar devletin yönetiminde olan Putin ve devlet elitleri grubu; Kagarlitsky'nin tespitine göre Yeltsin'in hatalarından

ders olarak medyanın kontrolünü, Tsygankov'un tespitine göre Primakov'un hatalarından ders olarak Avrasyacı-Batıcı politika dengesini, kapitalizm yanlısı oligarkların hatalarından ders olarak şirket yönetimlerinin (ekonominin) kontrolünü merkezde tutmak önceliğinde olmuştur (Kagarlitsky, 2002:203; Tsygankov, 2016:7-8). 1999 sonlarında, yani Putin gelir gelmez "Federal Hukuk-Rusya Federasyonu Yabancı Yatırımlara Dair" 160FZ kanunuyla birlikte hem "yabancı" yatırımcının korunması hem de devletin özelleştirme ve yabancı yatırım adı altında uğradığı zararların tazmini için yasal yolu açmıştır (Ülger, 2015:2008). Bir sonraki seçim dönemi öncesinde ise (2003 yılında) "Döviz Denetleme ve Düzenleme Kanununa Dair" yasasıyla kriz durumlarında ülkeden döviz çıkışını engellemek adına düzenleme yapılmıştır. Bu çelişkili kanunların yabancı yatırımcı çekmeyeceği ortadayken, Ülger'in belirttiği gibi "Rusya'nın yabancı sermaye çekme istekliliği halen tartışılmaktadır". Bu tezin oligarşik elitlerden devlet elitizmine geçiş iddiası da dikkate alındığında, çıkarılan kanunlar ve uygulamalar şu anlamda tutarlı görülmektedir; bir yandan oligarşinin elindeki sermayenin (yasalar vasıtasıyla) devlet elitlerine transferinin yolu açılmış, öte yandan devlet elitlerinin (Kızıl Yöneticiler, siloviki grubu, yeni bürokratlar, sadık oligarklar) yapacakları yeni yatırımlar garanti altına alınmıştır. 2003'teki yasada ise gerek devlet eliti olsun gerek devlete sadık oligarklar, para çıkışları devlet kontrolüne tabi tutulmuştur. Bu yasaların gerçekten yabancı yatırımcıya dönük olup olmadığı ise Ülger'in 2013 yılındaki yabancı yatırımcı tablosundan anlaşılmaktadır: bu tabloya göre RF'ye gelen yabancı yatırımda İsviçre birinci, Kıbrıs ikinci sıradayken Fransa, Almanya ve ABD gibi yatırımcı ülkeler altıncı, yedinci, sekizinci sıralarda olmuşlardır. Lo, Kagarlitsky, Rakhmanova gibi RF uzmanlarının 1990'lardan verdikleri örneklerden de hatırlanacağı gibi bu transferler yabancı yatırım değil Rus elitlerinin yabancı yatırımcı adı altında transfer ettikleri kendi sermayeleridir (Ülger, 2015:209; Kagarlitsky, 2002:182).

Putin'in ekonomi alanında yaptığı değişiklikler siyasi alanda da paralel yürütülmüş; Çeçenistan sorunu, Beslan patlamaları, Moskova'daki patlamalar gibi olayların sonrasında başlatılan "reformlar", Ülger ve Kotz'un vurguladığı gibi federasyonun tüm birimlerini merkeze bağlamaya yönelik adımlar olmuştur (Ülger,

2015:17; Kotz, 2012:427). 2000 yılının Mayıs ayında (seçimin ertesi ayı) 178 valinin görevden alınması ve yerlerine 89 bölgede daha alt birimden memurlar getirilmesine dair yasa meclise sunulmuştur. 4 yıl sonra, Eylül 2004'te ise valilerin federasyon seçimleriyle gelmesine dair yasa değiştirilip, bölge atamaları doğrudan Cumhurbaşkanlığı inisiyatifine bırakılmıştır (Feifer, 2015:287; Weir ve Kotz, 2012:425). Yine siyasi alanda, iktidar partisi olan Birleşik Rusya Parti'sinin 2003 Duma seçimlerindeki aday formasyonuna bakıldığında; Moscow Times gazetesinin belirttiği gibi petrol, alüminyum ve çelik sektörlerinden adayların görülmesinden anlaşılacağı üzere, eski kızıl yöneticilerin (şimdiki devletçi/güvenlikçi elitler) oligarklarla nasıl yer değiştirdiği ve siyasetin tepesine çıktığı rahatlıkla görülmektedir. Yine görülmektedir ki Yeltsin'in oyları karşılığında bolca özerklik garantisi verdiği bölgesel elitler konusunda Putin tam tersi politika izlemiş, bölgeleri de merkeze bağımlı hale getirerek doğrudan devlet-merkezli sistemi oturtmuştur (Weir ve Kotz, 2012:424). Kremlin'in partisi olan Birleşik Rusya'nın siyasi parti programına bakıldığında; "Yönetime İlişkin Tutum: İç politika, insanların yaşam standartlarının yükseltilmesi ve onların güvenliğinin garantisine yoğunlaşmalıdır" şeklinde tanımlanmışken, aynı bölümünde "adalet", "özgürlük", "eşitlik" gibi kavramlar hiç yer almamış ve benzer şekilde "ekonomik program" bölümünde de asgari ücret kavramı hiç yer almamıştır (Ülger, 2015:139). Özellikle partinin iç politika yönetimini "güvenikleştirme"ye indirgemesi, yukarıda bahsedildiği gibi Rus kültürünün "bezoposnost" kavramı etrafındaki örgütlenişiyile doğrudan bağlantılıdır. Ülkedeki post-Sovyet dönemde yapılan tüm seçimler öncesi çatışma/savaş durumunun olması, Moskova apartmanına bomba bırakan FSB çalışanlarının suçüstü yakalanması ve polis raporunda patlayıcı (heksojen) denmesine rağmen Ulusal Güvenlik Başkanı'nın TV'de bunun "şeker" olduğunu söyleyip komik duruma düşmesi, "güvenlik" kavramının Rus eliti için ne kadar önemli bir araç/amaç olduğunu göstermektedir. Putin'in Sibirya'daki hukuk öğrencilerine konuşmasında "Rusya merkezi bir devlet olarak oluşturuldu ve tam da bu çizgide varlığını sürdürdü. Böylelikle biz Çarlık Rejimi ve Komünizmi yaşadık; şimdi de Cumhurbaşkanlığı kurumu..." söylemi hem merkezi devleti hem Rus devlet yapısının devamlılığını hem de Çarlık ve Sovyet sistemlerinin Putin tarafından (pragmatik) onayını göstermektedir. Bu söylediklerini pratikte uygularken, Putin

yönetimi, Çarlık rejiminin hammadde ihracatına bağlı ekonomik sistemle yaşayan devlet elitizmini ödünç almış; Sovyet (Stalin) Marşını ve Stalin'in "Sosyalist Emek Kahramanı" ödülünün adını "Emek Kahramanı" olarak ufak bir değişikliklerle kullanmış; yine Sovyetlerin "Yedi Stalin Gökdeleni"ni ödünç alarak (Feifer'in tespit ettiği üzere) Komünistlerin totaliter ihtişamını Moskova'da pre-kapitalist klanların ihtişamlı gökdelenleriyle benzeştirmiştir (Feifer, 2015:332; Kagarlitsky, 2007:487). Siyasi alanda yapılan değişikliklere bakıldığında, devlet elitizmi ve merkeziyetçiliğin tüm unsurları rahatlıkla görülmektedir. Feifer, Kotz ve Ülger'in hemfikir olduğu üzere, Putin ve oligarklar arasında yapılan bir dizi toplantının ana mesajı "popüler siyaset ve devlet işlerinden uzak durduğunuz takdirde size karışılmayacaktır" şeklindedir.

Putin ve ekibinin yaptıkları tüm düzenlemeler, yanlarında/arkalarında devlet bürokrasisi olmadan yapılamayacak işlerdir. Hem zayıf kalmış devlet bürokrasisini güçlendirmişler hem de (kendilerine bağlı) bürokrasi güçlendikçe devlet/güvenlik elitleri daha da güçlenmiştir. Dolayısıyla bu kümülatif ilerleyiş, kronolojik olarak da anlamlı bir tablo oluşturmuştur. Valilerin 2000 yılında önce zayıflatılıp sonra 2004'te doğrudan merkeze bağlanmasında olduğu gibi; devlet memurlarının yetkileri ve sayıları 2001'den 2005'e kadar artmış ve Devlet İstatistik Kurumu Goskomstad'a göre sayıları 1,46 milyonu bulmuştur (Weir ve Kotz, 2012:426). Feifer; Putin ve arkasındaki bürokrasisini (memurlar topluluğunu) kamu görevlilerinden çok mafyaya benzeterek "artık Moskova şehrinde siyah Audi ve Mercedeslerle dolaşan Rus devlet çalışanları vardı" şeklinde çözümlemiştir (Feifer, 2015:35). Rus devlet elitizmindeki bu bürokrasi ve makamların değeri, tıpkı değerli bir emtia gibi (2006 Kompaniya'nın haberine göre) satışa sunulmuş: buna göre bakanlık pozisyonları on milyon, valilik sekiz milyon, gümrük memurluğu bir milyon Amerikan doları piyasa fiyatına pazarlanmıştır (Weir ve Kotz, 2012:426). Kryshtanovskaya, devlet elitizmi ile iç içe olan bürokrasinin analizini yapmış, "siloviki" grubunu istihbarat görevlileri olarak tanımlayarak Putin'in yakınında yer alanların %60'ının, bölge temsilciliklerinin %70'inin, genel olarak devlet memurlarının ise %33'ünün siloviki grubundan olduğunu tespit etmiştir (Weir ve Kotz, 2012:427). Feifer ise "Putin'in siloviki

grubundan arkadaşlarının yönettiği devlet endüstrisi’’ tanımlamasını yaparak devletin gelir kalemlerini oluşturan en büyük iki kurumu örnek göstermiştir:

- Chemezov (devlet güvenlik biriminden), Rusya Teknoloji Şirketleri Başkanı. Rosoboronexport (Rus silahlarını üreten firma), Avtovaz (Rus otomotiv şirketi), Karadeniz Barınakları gibi şirketlerin başındaki isim. BİLGESAM raporuna göre 1998’de küresel silah ticaretin RF’nin payı %3 iken Putin’den sonra ABD’den sonra dünya ikincisi olarak %26’ya çıkışına bakıldığında, devlet elitlerinin yönetim ve yönelim biçimleri daha iyi anlaşılmaktadır (Bilgesam, 2017:2).
- Sech (devlet güvenlik biriminden), Rosneft’in Ceo’su ve bürokraside silovikiden sorumlu isimdir. Ayrıca Khodorkovski tutuklanır tutuklanmaz Yukos Oil’in başına geçmiş ve şirketi Rosneft’e bağlamıştır (Feifer, 2015:35).

Putin ve ekibinin hem ekonomi hem de iç ve dış siyasi alanda yaptıkları değişiklikler ve devlet bürokrasisi ile paralel yönetim biçimleri, her ne kadar Batı kapitalizminden ayrılrsa da sınıfsal anlamda geniş halkın ikna edilmesindeki yöntemlerde benzerlik görülmektedir. Bu dönemde özellikle artan milliyetçilik vurgusu ve kitle iletişim araçlarının katı kontrol altına alınması, devlet elitizmi ile uyum gösteren diğer unsurlar olmuşlardır. Kotz’un vurguladığı gibi Putin daha vekil Cumhurbaşkanı iken çıkardığı ilk kararnamenin medya kuruluşları üzerine olması; Çarlık dönemi ve Sovyet döneminin ihtişamlı yıllarına atıflarla birlikte eski Sovyet ülkelerine nüfuz kurma girişimleriyle milliyetçiliğin yükseltilmesi gözle görülür sonuçlar doğurmuştur. Buna göre hükümet yanlısı partiler 1993 yılında %15 alırken, 1995’te %14 almış, 1999 yılında ise %23,3 almış ve devlet elitlerinin ‘güvenilir’ sağcısı Jirinovski’nin oyu ilk kez %46,7 olmuştur (Ülger, 2015:157; Weir ve Kotz, 2012:416). Kotz’a göre artık merkezci partiler eski oyları alamazken aşırı sağ güçlenmiş; Ülger de benzer şekilde devlet elitizminin yükselttiği milliyetçilik dalgasına ve Jirinovski oylarına dikkat çekmiştir. Feifer ise aynı yıllarda ‘Rusya’da yaygın nefret suçları ve sınırların dışındakileri tehdit olarak gören milliyetçilerin çokluğuna’’ dikkat çekmiştir (Feifer, 2015:84).

Sonuç olarak ekonomi, siyaset, bürokrasi, kitle iletişim ve benzeri her alanda, yeni dönemdeki merkezileşme ve devlet elitizminin etkilerini görmek mümkün olmuştur. Kagarlitsky, Feifer, Ülger, Kotz ve diğer yazarların hemfikir olduğu üzere bu dönemde Rus devleti (ve elitleri) askeri üretim ve enerji satışı konularını kendi tekeline alarak, örneğin bankacılık, gıda üretimi ve benzeri diğer alanların devlet kapitalizmi ya da neoliberalizm çerçevesinde ilerlemesine kısmen izin vermişlerdir (Feifer, 2015:35; Kotz, 2012:430; Ülger, 2015:218). Ülger ve Kotz'un isabetli bir şekilde tespit ettikleri gibi bir yandan gelir vergileri neoliberalizme uygun bir şekilde düşürülmüş (2001'de %35'ten %24'e düşer; 2009'da %24'ten %20'ye düşer), diğer yandan AB görüşmesinde diğer şirketler ile ilgili yabancı yatırımlar kabul edilirken, Putin "Gazprom'a hiçbir şekilde izin verilmeyecektir" şeklinde hedefini açıkça vurgulamıştır (Ülger, 2015:218-9; Weir ve Kotz, 2012:431). Dolayısıyla ekonomik alanda hem neoliberal politika hem de hammadde ihracatına bağlı devlet kapitalizmi sürdürülmüş; siyasi alanda merkezileşme, katı kontrol ve bürokrasi üzerinden yönetim devam etmiştir (Medvedev döneminde bile yolsuzluk araştırması yapan küçük gruplar açığa alınmış, silovikin devamlılığı garantiye alınmıştır).

Putin döneminin dış politikasına bakıldığında, Lo'nun "Rus çıkarları... kanıtların nicelleştirilmesi genellikle zordur ve sonuçlar mutlaka izlenimcidir" tespiti önemlidir (Lo, 2002:136). Benzer şekilde Tsygankov ve Ülger'in belirttiği gibi Rus dış politikasında öncelikler dengesi ve öncelikler yöntemi, çoğunlukla karşıt gruplar tarafından farklı dünya görüşleriyle yapılmaktadır (Tsygankov, 2016:103). Yine Lo'dan özetle; yönetim, güvenlik, ekonomik refah, toprak bütünlüğü, uluslararası iş birliği ve benzeri kavramlar elitler tarafından (araç olarak) kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak Dış Politika Belgeleri genelde tüm görüşleri içerecek şekilde hazırlanır; örneğin 1993 ve 2000 Dış Politika Konsept Belgelerini inceleyen Lo'ya göre ikisinin de öncelikler listesi uzun ve karışık bir şekilde anlatılır ve bu yönüyle oldukça benzerlerdir (Lo, 2002:136-139). Lo'nun kastettiği şey bu karmaşıklığın teoride her kesime hitap ederken pratikte (ve sonuç olarak) elit çıkarlarını önceleyen bir çıktıya dönüşmesidir. Literatür geneline bakıldığında, Putin dönemi dış politikası ile ilgili ortak kabul, dış politikanın "Büyük Güç", "pragmatizm" ve "güvenlikleştirme" üzerine kurulu olduğu yönündedir. Bu tezin iddiasına göre devlet/güvenlik elitlerinin

bu dönemde iç-dış politikayı oluşturuyor oluşu, bu ortak kabule oldukça uygundur. Çünkü devlet elitizminin muhtemelen en rahat hareket edebileceği alan güvenlik kavramı üzerine kurulmuş alandır ve bu alanda iç-dış politika oluşumunun en kolay yolu ilkeler yoluyla değil pragmatizm yoluyla uygulanmasıdır. Dolayısıyla Putin'in bir yandan Rusya'yı Batı Avrupa kültürünün bir parçası (Gorbaçov'un ortak evi gibi) tanımlayıp aynı zamanda Kuzey Kore, Küba ile ilişkileri geliştirmesi; Lo'nun belirttiği gibi Avrupa ziyaretlerinde modern entegrasyon dilini kullanırken eski Sovyet Cumhuriyetleri ziyaretinde geleneksel kültür ve ortak miras dilinden konuşması; Çin ziyaretlerinde "çok kutuplu" dünya düzeni konuşurken, İslam dünyası ile ortak dava arama çabaları ve benzeri politikalar hem büyük güç hem de pragmatik dış politika unsurlarını ortaya koymaktadır (Kagarlitsky, 2002:225; Tsygankov, 2016:137; Lo, 2002:171). Unutulmamalıdır ki Putin'in Yeltsin'den devraldığı dış politika, post-sovyet dönemin en dip seviyesindeki durumda olmuştur. Dolayısıyla Putin içeride bütünlüğü sağladıktan sonra "büyük güç" (derzhavnik) kavramından hareket etmiş ve ekonominin de etkisiyle her baskın hamlesini kamuoyuna "Rusya güçlü günlerine dönüyor" imajıyla sunmuştur. Lo'ya göre Putin, konsolidasyon ve kurumsal istikrar yerine "o anki seçenekler nelerdir" motivasyonu ile hareket etmiştir ki bu da devlet elitlerinin çıkarını önceleyen bir yapıyla gayet uyumludur (Lo, 2002:169).

Her ne kadar oligarşik elitizmden devlet elitizmine geçilmiş olsa da iç-dış politika arasındaki etkileşim bu dönemde de belirginliğini korumuştur. Putin'in içeride valilerin bölgelere atanmasından tüm bürokrasinin kontrolünün ele geçirilmesine, kitle iletişim alanından sanayi-endüstri yönetimlerinin kontrolüne, milliyetçilik vurgusundan özgürlüklerin "hukuk ve düzen" lehine azaltılmasına kadar tüm politikalarının dış politikada da karşılık bulduğu görülmektedir. Söz gelimi artık Hazar Denizi enerji politikaları konusunda anlaşmazlık yaşayan iki bakanlık olmadığından (MOD ve MFA) bu bölgedeki enerji ürünlerinin çıkarımı ve taşınması kontrol altına alınmış; Kırım konusu ya da Slav birliği konusunda kimlik çatışması yaşayan elitler olmadığından Ukrayna ve Gürcistan enerji borçlarının tahsilatı yapılabilmiş; bölgesel elitlerin rolü azaltıldığından ve oligarşik elitlere bağımlılık kalmadığından dolayı Kafkasya ve Orta Asya'da jeostartejik varlık

artırılmış ve son olarak yıllardır çözülemeyen Rus diasporası sorunuyla ilgili “devlet elitizminin doğası” gereği daha yakın ilişkiler kurulabilmiştir (Lo, 2002:179; Tsygankov, 2016:64). Dış ekonomik alanda ise Kotz’un Rus neoliberalizminin hız kesmeden devam ediyor olduğu tespitine, Lo da katkı yaparak “dış ekonomik önceliklere vurgu” yapan Putin’in neoliberal yoldan (pragmatizmine uyduğu sürece) çıkmadığını vurgulamıştır. Özetle anlaşılmaktadır ki oligarşik elitizmin ağırlıklı olduğu 90’lı yıllardan, devlet elitizmine geçildiği 2000’li yıllarda iç-dış politika etkileşiminin yoğunluğunda pek bir fark görülmemiş, değişen şey sadece içerideki elit yapı ve onların dünya görüşüne/çıkarlarına uygun dış politika üretilmesi olmuştur. Siyasi alanda pragmatik (Lo’nun deyiimiyle “bukalemuna” benzeyen), yani kimi zaman Avrasyacı kimi zaman Slav kimliğine dayalı kimi zaman da “insan hakları” ve “egemenlik” ilkelerine dayalı dış politika sürdürülmüş; ekonomik alanda ise oligarşik kapitalizmden devlet kapitalizmine geçilmiş ve neoliberal politikalarla bu sistem sürdürülmüştür. Kotz’un “Putin iç politikada direksiyonu çevirebilir miydi” sorusunun benzerini, Lo, Rus dış politikası geleneksel sınırlarının ötesine geçip Batılı anlamında “normalleşebilir” mi şeklinde tartışmıştır. Bu tezin iddiasıyla bağlantılı olarak bu görüş de pek mümkün görünmemektedir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi ekonomisini “silah ve enerji ihracatına dayalı” devlet elitizmi şeklinde kurmuş RF’nin, örneğin Hollanda ve İngiltere’deki kapitalist sınıf gibi herhangi bir ülkede çatışmanın sonlanması ve orta sınıfın gelişerek tüketim ürünleri almasında Batılı gruplar gibi bir çıkarı bulunmamaktadır. Tam tersine, çatışmalar petrol fiyatlarını artırdığından ve silah ticaretini yükselttiğinden dolayı Rus elitlerine daha uygun görünmektedir.

3.2. 2000-2010 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Sosyo-Kültürel Yapı ve Rejim

Özdemir, 2000 yılında Putin’in iktidara gelmesiyle yaşanan değişimi “Yeltsin etkiyse Putin tepkiydi” şeklinde tanımlamıştır (Özdemir, 2019:133). Tam da bu tezin iddia ettiği gibi, ulusal tarihi, devlet merkezli yönetim ve buna bağlı olarak devletçi elitlerin yönetiminde şekillenmiş RF’nin vahşi kapitalizm (ve elitlerine) verdiği tepki bu dönemde her açıdan görülmektedir. Devletin ekonomideki payının %30’dan %70’e çıkması, siyasetteki etkisinin ise oligarkları ve bölgesel

valileri (ki bir kısmı oligarşidendir) devletin tepesinden indirip siyasi iktidara bağlı hale getirmesi, devlet endüstrisinin en büyük iki alanı olan askeri ve enerji sektörlerinin kamuya bağlanması ve yukarıda anlatılan diğer gelişmeler bu iddiayı desteklemektedir (Weir ve Kotz, 2012:432; Özdemir, 2019:135). Fakat iç-dış politikanın elit çıkarları yönünde oluşturulabilmesi için (birinci bölümde bahsedildiği gibi) örgütsüz ve bilinçsiz toplum, kitle iletişim araçlarının sahipliği ve rejim gibi sosyo-kültürel ortam unsurları gerektiğinden, yeni devlet elitleri bu alanları da boş bırakmamışlardır. 2000’lerde RF’nin sosyo-kültürel ortamı özetlendiğinde: SSCB’ye karşı büyüyen nostaljinin varlığı; gelişmiş kapitalist ülkelerde “işçi aristokrasisi” olarak adlandırılan, RF’deki varlığı ise halkın bir kısmının (1.46 milyon kamu çalışanı) sömürü düzenine katılmasıyla kendini gösteren ortamın varlığı; Putin’in söylem analizinde tespit edilen ve en çok kullanılan kelimeler olan “vatan, “fedakarlık”, “sadakat”, “büyük Rusya”, “güç” gibi kelimelerle yükselen milliyetçiliğin varlığı; Rus Mujiklerin kültüründen Moskova’nın her köşesini saran Sushi mağazalarındaki “yeni orta-bürokratik sınıfın” kültürünün varlığına kadar, sömürü düzeninin devamı için kullanışlı tüm unsurlar devlet elitlerince atlanmamıştır (Feifer, 2015:15; Özdemir, 2019:22; Ülger, 2015:26).

Feifer, Rus kültüründeki kaderciliği ve patriyarşik kültürün kabulleniciliğini inceledikten sonra Putin dönemini “Rahatsız edici gerçek şudur ki çok sayıda Rus’un asıl işi kendisini korumak olan bu sömürü sistemine aktif bir şekilde katılması” şeklinde tanımlayarak yeni devlet elitizmiyle neoliberalizm karışımı sistemin zaten örgütlenme gücü zayıf Rus toplumu üzerindeki etkisini göstermeye çalışmıştır (Feifer, 2015:16). Özdemir ise “onlarca yıllık Sovyet pozitif bilimine rağmen, hurafelerle dolu Rus yaşamı insanı hayrete düşürüyor” diye belirterek halkın siyasetten uzak olduğunu vurgularken, Kotz, Sovyet yaşamının halk üzerindeki edilgenliği üzerinde durmuş, son olarak Feifer ise iklim ve coğrafyanın kültür üzerindeki etkisinden bahsetmiştir (Özdemir, 2019:41; Feifer, 2015:248). Geniş halkın sosyo-kültürel olarak örgütsüz yapısının nedeni kültür, kimlik, coğrafya, sınıf bilincinin eksikliği ve benzeri bir nedenden de kaynaklanıyor olabilir ancak Rus devlet elitizminin (seçkin) sınıf bilinciyle ve örgütlü bir şekilde bu yapıyı teşvik ettiğini görebilmek önemlidir. Özellikle Çarlık Rusya’nın baskıcı

zamanları ve Sovyet Rusya'nın totaliter yönetimine 2000'li yıllarla birlikte neoliberalizmin eklenmesi, görece daha örgütlü ve bilinçli Batı toplumlarının bile başa çıkmasının zor olacağı bir sınıfsal gücü ortaya koymuştur. Bu dönemde Rus devlet elitleri, federasyon valilerinden hukukçuların atamasına kadar tüm birimleri merkeze bağlamış; Sovyet döneminden sonra fazlasıyla azalan sosyal yardımları daha da azaltmış (ki 2005'te elektrik ve su faturalarını ödeyemeyenlerin evlerini boşaltması gibi Rus tarihinde ilk defa görülen tartışmalı bir yasa onaylanmıştır); Putin'in en yakın danışmanı ve katı neoliberal olarak bilinen Gref'in gelir vergilerini azaltırken tüketim vergisi ve faturaları artırması ve benzeri tüm politika kararlarına geniş halk kesimleri tarafından etkili muhalafet yapılamamıştır. Satarov'un "artık Rus kamuoyu diye bir şey yoktur" ve Feifer'in "Rusya'da ortak çıkarı temsil edecek hiçbir grup yoktur" tespitleri bu bağlamda anlamlıdır (Feifer, 2015:146-300). Kagarlitsky (Sovyet dönemi hariç) Rusya'yı ve Rus tarihini önce Batı Avrupa'nın "tahıl ambarı" olarak, günümüzde ise Batı'nın "hammadde tedarikçisi" olarak tanımlayıp Merkez'e bağlı 'Çevre Ülke' olarak ortaya koymuş ve Rus toplumunun 1970'lerden sonra üretim toplumundan tekrar tüketim toplumuna geçişinin önemine dikkat çekmişken; Feifer, Rus toplumundaki "güdülenme eksikliği" Rusya'nın doğal kaynak ekonomisine bağlamış, "bu ekonomide nasıl üretebilirim değil hazır olandan nasıl pay alabilirim" motivasyonunun itici güç olduğunu tespit etmiştir (Feifer, 2015:171-218).

Daha önce de belirtildiği gibi Rus kimliğinde "güvenlik" kavramının yeri ve önemi sosyo-kültürel yapıyı doğrudan etkilemesi bağlamında oldukça önemlidir. Tarihçi Keenan "...geçimlik tarımın bin yılı üzerine yazarken komünal köyün merkezi rolünün Ruslar'ın 'insan doğasına ve bireysel ifadelere bizden daha az güvenmesine' yol açtığını" vurgulamıştır. Keenan'a göre grup yaptırımlarının bireylerin "zararlı dürtülerini" engellemesi Rus'ları mutlu etmektedir (Feifer, 2015:122). Rus kültüründeki "güvenlik" arayışı ve onun götürdüğü devletçi anlayış, dilin kültürün temel belirleyicisi olduğu görüşünden hareket edildiğinde "bezoposnost" kavramını oldukça önemli hale getirmektedir. Özdemir'e göre bizde muhbirlik anlamına gelen bu sözcük, Anglosakson kültürde zekâ (intelligence) anlamına gelmekte, diğer ülkelerde de buna benzer anlamlar taşımaktayken Rusça'da

“güvenlik” anlamına gelmektedir (Özdemir, 2019:88). Bu durumda Rus Devlet Güvenlik Komitesi veya Federal Güvenlik Teşkilatı Türkçe’ye çevirildiğinde “tehlikesizlik sağlayan kurum” anlamı oluşmaktadır. Çar döneminden bu yana Rus ordusu, istihbaratı, polisi ve bunların ülke için önemini inceleyen Özdemir “nasıl ki tarihsel olarak Yunanistan’daki önemli kurum ve kavram “kilise”, ABD için “sermaye”, Türkiye için “ordu” ise Rusya’daki birincil kurum da “istihbarattır” şeklinde çözümleme yapmıştır (Özdemir, 2019:89). Anlaşılmaktadır ki hem geniş halk kesiminin hem de elitlerinin önem verdiği “güvenlik”, “tehlikesizlik” gibi olgular, diğer ülkelerde de karşılaşılan özgürlük ve güvenlik arasında denge kurma durumunu, Rusya’da güvenlik lehine üst sıralara taşımakta ve sosyo-kültürel ortamı bu anlamda elitler lehine oluşturmaktadır. Güvensizlik, tehlike durumu ve tehlikesizlik arayışı, Rusya’nın tarihsel olarak “güç arayışı”nı da ister istemez etkilemiş, Oxford Enerji’nin Başkanı Henderson’un belirttiği gibi bu coğrafyada genel kurallar “güç etrafında” oluşmuştur ve bu ülkeye geldiğinizde ilk kuralın “güç” olduğunu bilmeniz gerekmektedir (Özdemir, 2019:46). Dolayısıyla devlet elitizmi ve devletçi/güvenlikçi elitler lehine oluşan bu sosyo-kültürel ortamın, 1999-2000 yılları arasındaki oligarşik kapitalizmi bünyesine kabul etmeyerek güçlü ve merkezi devleti (ve elitlerini) başa getirmesi bu bağlamda daha anlamlıdır. Böylece yeni oluşan 1,46 milyon nüfuslu bürokrasi ordusuyla devlet elitizmi, kitle iletişim araçları ve algı/imaj kontrolü yoluyla seçimleri, sosyal hayatı, toplumsal örgütsüzlüğü kotarmış, siloviki grubunun kontrolünde hammadde ve silah endüstrisi kozlarını kullanarak hem ekonomiyi hem de iç-dış siyasi ortamı şekillendirmiştir.

3.3. 2000-2010 Yılları Arasındaki İç-Dış Politika Etkileşiminde Medya ve Algı/İmaj Yönetimi

Feifer’in isabetli bir şekilde alıntıladığı gibi "herhangi bir yerde kimse geleceği bilemez, ama Rusya, geçmişin tahmin edilemediği tek ülkedir" (Feifer, 2015:328). Her ne kadar literatür güç olarak bilinse ve Batılı ülkelerde de geçmişe bakış üzerine konjonktürel değişimler yaşansa da Rus devlet elitizminin bu konudaki “uzmanlığı” tüm RF çalışan yazarlarca kabul edilmiştir. Yeltsin, komünizm sonrası oluşan (Feifer’a göre “ideolojik boşluğu”, Ülger’e göre “entelektüel boşluğu”) doldurmak için medyada aydınlara saatlerce yer vermiş, Çarlık Rus geleneklerinin

izinden giden Moskova Belediye Başkanı Popov TV’de kendisini insanların ‘‘khozyanini’’ (babacan, fedakâr büyük, köy büyüğü anlamlarına gelir) ilan etmiş, selefi olan sonraki Belediye Başkanı Luzhkov ise şövalye kıyafeti giyerek boşluğu yine Çarlık Rejimi imajı üzerinden yaratmaya çalışmıştır. Putin ise kendi döneminde yükselen Sovyet nostaljisinin etkisiyle hem Çarlık Rejimi hem de Sovyet rejiminin tarihi sembollerini harmanlayarak iç-dış politika oluşumuna meşruiyet aramıştır (Feifer, 2015:333). Putin yönetiminin, yeni Rusya’da Stalinizmden hiçbir şey olmayacağını iddia ettikten bir hafta sonra Sovyet marşını RF marşı olarak kullanması; yine Stalin’in ‘‘Sosyalist Emek Kahramanı’’ ödülünü ‘‘Emek Kahramanı’’ olarak yeniden canlandırması; Sovyet döneminde olduğu gibi tüm yazılı ve görsel medyayı devlete (ya da devlete sadık oligarklara) bağlaması; hatta Feifer’a göre sadece kendi iç-dış politika görüşlerini ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurma amacı taşıyan Russia Today televizyon kanalını kurması ve benzeri olaylara, sembollere, uygulamalara bakıldığında tarihin yeniden yazılarak bugünün imaj/algi ortamının nasıl üretildiği ve iç-dış politikada meşruiyet sağlandığı anlaşılmaktadır.

Dış politika literatürüne bakıldığında medya ya da imaj/algi oluşumu başlıkları genelde söz konusu ülkede seçim dönemleriyle beraber incelenmektedir. Özellikle kapitalist demokrasi ‘‘deneyi’’ yapılan Rusya gibi ülkelerde iktidarı kısıtlayacak ya da seçimden sonrası için muhalefet olacak kamuoyu kültürü olmadığından, elitler, seçim sürecini halkı ikna etmek için her şeyin mübah olduğu bir manipölasyon sürecine çevirmektedirler. Söz gelimi Hollanda’daki kapitalist elitler için de seçim rekabetinde medya gücü ve algı/imaj oluşturma olguları önemli olmasına rağmen, seçimi kaybetmeleri halinde de kapitalist unsurların devamlılığı baki olduğundan hayati önem taşımamaktadır. RF’de ise devlet elitleri için seçimi almak, neredeyse tek önemli unsur olmuştur. Bundan dolayıdır ki hükümet yanlısı partiler 1993 seçimlerinde %15, 1995’te %14 alırken devlet elitizminin topyekûn yönettiği 1999 seçim sürecinde %23,3 oy alınmış ve aşırı sağcı (güvenilir sağcı) Jiriniovski %46,7 alarak tarihinin en yüksek oyunu almıştır (Kotz, 2012:416). Tam da Putin’in Başbakanlığa atandığı Ağustos 1999’da Çeçen Lider Başayev Dağıstan’a saldırı düzenledikten sonra 5 Eylül’de Rus yetkililerin olduğu binaları havaya

u urmuştur (Kotz, 2012:413). Ardından Moskova ve Volgodonsk'ta iki apartmanın patlatılması, bir apartmana FSB yetkililerince bomba koyulurken suçüstü yakalanılması, 2003'te Duma komisyonunda bu konuyu araştırmayla görevli 3 kişiden 2'sinin öldürölüp üçüncüsünün öldüresiye dövölmesi, seçimde kendisine muhalif Gusinsky'nin NTV medya grubu başta olmak üzere tüm medyanın ya devlete bağlanması ya da kapatılması, Feifer'in belirttiğı gibi ömür boyu sosyal refah garanti edilip ardından fatura ödemeyenlerin evlerinden çıkarılmasına dair kanun ve benzeri tüm uygulamalar kitle iletişim ile iç-dış politikadaki imaj/algı oluşturma yönetiminin önemli örneklerindendir. Kamuoyunda oluşturulan imaj, Kotz'a göre " e en teröristleri ezen" Rusya'nın güçlü lideri Putin'i, hiç olmadığı sıralamada, birkaç ay içinde en yüksek seviyeye taşımıştır (Weir ve Kotz, 2012:418). Kamuoyu yoklamaları tıpkı 1996 seçimlerindeki gibi Komünist lider Zyganov'u birinci, Primakov'u ise ikinci sırada gösterirken, listede bile olmayan Putin, seçim operasyonları sonunda Komünist Parti'nin en güçlü ve sadık destekçisi olan  ift i Parti'li gençlerin oylarını ve en güçlü adaylardan olan Primakov'un desteğini bile kazanabilmiştir (Weir ve Kotz, 2012:420). Yine tıpkı 1996 seçimlerindeki gibi seçim hilelerinin gündeme gelmesi, örneğın son anda sandıklara 24 milyon kişinin katıldığının iddia edilmesiyle birlikte toplamda %52,9 oyla Putin'in kazanmış olması ise devlet elitlerinin manipölasyon gücünü göstermesi bağlamında önemlidir. Feifer'in bahsettiğı gibi her şeye rağmen muhalefet gösteren siyasetçi veya gazetecilerin öldürölmesi, zehirlenmesi, tutuklanması RF'de sık rastlanılan olaylar olmuştur. Çeçenistan ile devlet elitlerinin ilişkisini araştıran gazeteci Polikotskaya'nın Moskova'daki evinde öldürölmesi ve Feifer ile (arkadaşı) Lokshirana'nın yine Çeçenistan araştırması için KGB'den "gizli" araştırma yapmaya çalışmaları bu konudaki örneklerden sadece birkaçıdır (Feifer, 2015:229). Sonuç olarak kamuoyunun kitle iletişim araçlarının kontrolü ve imaj/algı oluşturma yöntemiyle manipöl edilmesi konusunu, Kotz, "toplumun kendi başına karar vermesi engellenmiştir" şeklinde tanımlarken, Feifer, bölgelerin ve medyanın kontrolü ile mafyaların yerine bürokrasinin yerleştirilmesi şeklinde çözümlemiştir (Feifer, 2015:287; Weir ve Kotz, 2012:433).

Putin ve devlet elitlerinin kamuoyunu (hem iç hem de dış alanda) kendi iktidarlarını güçlendirmek için yönlendirmeleri, Rus Bilimsel İlerleme Kurulu Başkanı Khvostunova'nın belirttiği gibi "bilime ayrılan kaynakların giderek düşüşü" ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Khvostunova'ya göre bilime giden paranın çoğu uluslararası itibarı (ve içerideki saygınlığı) artırmak için nanoteknoloji temelli, gerçekçi olmayan projelere harcanmaktadır. Feifer'in alıntıladığına göre bunu "Rus biliminin çöküşü" olarak nitelemektedir (Feifer, 2015:212). Yine 2008'deki TV kanallarının propagandalarını inceleyen Feifer'a göre 2008 yılında TV'deki diziler, programlar, filmler vs. Çarlık Rusya'sının ya da geleneksel Rus kültürünün önemini ön plana çıkarmaya çalışmışlar ve başarılı olmuşlardır. Tüm bu propagandalar, örneğin "tarihteki en büyük Rus kimdir" anketinin oylamaya sunulduğu bir programda Stalin'in seçilmesiyle amacına ulaşmış görünmektedir. Benzer şekilde 2013 yılında Levada Anketi yirminci yüzyılın en olumlu liderini halka sorduğunda Brejnev birinci, Lenin ikinci ve Stalin üçüncü lider seçilmiştir (Feifer, 2015:326). Kotz, Feifer, Evtuhova ve diğer RF yazarlarının hemfikir olduğu üzere Rus devletinin yönetenleri (devlet elitleri) bu tür tutumları cesaretlendirmektedirler. Son olarak Kremlin'in muhalif kamuoyunun (ya da protestocuların) etkisini azaltmak için bir başka stratejisi, kendi muhalefeti oluşturmadır ki protestolar arttığında milyarder oligark Prokhorov, daha herhangi bir partiye aday bile olmadan (komik bir şekilde) Putin'e rakip olacağını söyleyerek kitleleri sakinleştirmeye çalışmıştır (Feifer, 2015:233).

Bilindiği gibi 20. yüzyılda kitle iletişim araçları denildiğinde sosyal medya veya her çeşit internet tabanlı iletişim biçimleri de iç-dış politika denkleminde katılmaktadır. İnternet tabanlı medyanın sosyo-politik denklemden geniş halk tarafının mı yoksa devlet elitleri tarafının mı lehine olduğu hala tartışmalıyken, Keohane ve Nye, özellikle Batı medyasının internet tabanıyla genişlemesini olumlu bularak "kamuoyunun çok-sesliliğini içerisinde barındırdığını" savunmaktayken, Morozov'a göre özellikle internet "devlet elitlerinin uyruklarını" daha kapsamlı izlemesine olanak tanımaktadır (Keohane ve Nye, 2011:31-32; Southwell, 2020:92). Özellikle RF'nin Batı menşeli tüm sosyal medya kurumlarından internetin ülke çapındaki denetimine kadar "Rus devletinin çıkarlarını" sağlamak gerekçesiyle

kontrol altında tutmasına bakıldığında, Rusya'daki kamuoyu yaptırımının bu alanda zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Google yerine Yandex kullanımı (Yandex'in ülkenin en popüler kanalı Chanel 1'den daha fazla ziyaretçi alması), Facebook ve Twitter'a alternatif olarak Rus internet kullanıcılarının neredeyse tamamının Vkontakte kullanması, devlet elitlerinin (yukarıda bahsedildiği gibi) milliyetçilik, büyük Rusya, fedakârlık, vatan gibi anahtar kelimelerle beslediği imaj/algı ortamının bir sonucudur (Feifer, 2015:235). Öte yandan bazı görüşler, Navalny'nin Gazprom ve Rosneft'ten hortumlanan paraları ifşa etmesinde sosyal medyayı kullanması örneğinden yola çıkarak bu alanın önemine dikkat çekmişlerdir. Fakat hem Nashi Online gibi 'trol grupları' hem de kamuoyu oluşturma gücüne bakıldığında, Rus elitinin bu alanda (sosyo-kültürel alan ve örgütlenmede olduğu gibi) daha hazırlıklı olduğu görülmektedir. Özetle hem Batılı sosyal medya devlerine muadil programların sunulması hem ülke çapında internet kontrolü ve hem de Nashi Online isimli devasa trol grubuyla Rus devletinin sosyal medyayı (en azından şimdilik) kotardığı anlaşılmaktadır. Feifer'in "yeni savaş yönetimi" olarak adlandırdığı trollerin kullanımı, Navalny ve diğer muhalif gruplara online saldırı, mail şifrelerinin kırılması, online dünyada algı yönetimi gibi şekillerde kendini göstermektedir (Feifer, 2015:304). Rus devleti bu grubun kendisine bağlı olduğunu reddetse de Anonymus grubunun Nashi'nin maillerini hackledikten sonra buraya gelen talimatların FSB biriminden geldiğinin görülmesi gerçeği gözler önüne sermiştir (Feifer, 2015:305). Son olarak Rus devlet elitizminin yeni silahı olan "siber saldırı" kavramına bakıldığında, kavramın ilk olarak Estonya hükümetinin Talinn meydanındaki Kızılordu heykelini kaldırmak istemesiyle ülkeye internet saldırısı şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Ertesi yıl (2008'de) Gürcistan'la yaşanan çatışmada yine bu ülkeye siber saldırı başlatılarak devlet sistemlerinin kilitlenmesi sağlanmıştır (Feifer, 2015:375). Öyleyse anlaşılmaktadır ki kitle iletişim araçları ve onlar aracılığıyla yönlendirilen iç-dış politika süreci, teknoloji veya bir başka değişkene değil, geniş halkın örgütlülük, sınıf bilinci, demokrasi kültürü gibi değerlerine bağlı olmakta, bunların eksiliğinde ise elit kesim bu alanda da politika oluşumunu kendi lehine kullanmaktadır.

3.4. Post-Sovyet Dönemde İç-Dış Politika Etkileşimi: Örnek Vaka Analizleriyle Rus Dış Politikasının Oluşumu

Bu tezin iddia ettiği ve yukarıda kanıtlamaya çalıştığı üzere; geç-Sovyet dönemde (nomenklatura temelinde) bir çeşit devlet elitizmi altında tezahür eden iç-dış politika etkileşimi, 1990-1999 arası oligarşik elitlerin baskın olduğu rejimde yürütülmüş ve RF'nin tarihsel, kültürel, siyasi, sosyal doğasına uymayan bu yönetim biçimi Putin'le birlikte nihayet devlet elitizmine (yeniden) dönmüştür. Bu iddia hem oligarşi hem de devlet elitlerinin bir arada nasıl kapitalizm yanlısı koalisyonu oluşturarak Sovyetlerin yıkılmasına öncülük ettiğini, 1990'lı yılların büyük bölümünde çekişme halindeki elitlerin nasıl iç-dış politikayı oluşturduklarını ve Putin'le birlikte devlet elitizmi şeklinde nasıl bir rejime evrildiklerini, bunları yaparken nasıl sosyo-kültürel ortamdan faydalandıklarını (ve bu sosyo-kültürel ortamın kendini yeniden ve yeniden inşa etmesine katkıda bulunduklarını) ve son olarak kitle iletişim araçlarını tüm bu süreçte nasıl kullandıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu başlığın amacı ise iç politikadaki elitlerin (ve dışarıdaki elit/çıkar grubu ortaklıklarının) dış politikayı nasıl doğrudan yönlendirdiklerini ve (dolayısıyla) elit dönüşümünün nasıl doğrudan dış politikayı da etkilediğini vaka bazında ortaya koymaktır.

A- Çeçen Savaş(lar)ı: ABD Moskova Büyükelçisi ve katı bir liberal olan McFaul'un (bile), "son iki yüzyıldaki büyük güçlerin içerisinde yaşanan rejim değişikliklerine bakıldığında, aslında RF'nin çok barışçıl bir rejim değişikliği yaşadığını" kabul etmesi, yukarıda anlatıldığı gibi halk isyanı ya da devrim değil, elit grubun onayıyla geçilen kapitalizm sistemini ortaya koymaktadır (McFaul, 1998:6). Yeni (oligarşik) sistemde iç-dış politika etkileşimini inceleyen McFaul, Çeçen Savaşı'na ayrı bir önem vermiştir ki bu tezde de bahsedildiği gibi 1993, 1995 ve 1999 yıllarındaki üç genel seçimin hepsinden hemen önce çıkan/çıkarılan "Çeçen Savaşı" rejimi yöneten elitlerin en önemli iç-dış politika oluşturma aracı olmuştur. Çeçen Savaşı ile ilgili olarak Kagarlitsky, Aleksiyeviç, Özdemir ve benzeri (dünya görüşleri farklı da olsa) uzmanların ortak oldukları iki ana neden vardır: birincisi seçimler için seçmen konsolidasyonu ve ikincisi ise enerji sektör elitlerinin çıkar alanı olmasıdır. Kagarlitsky'nin "Dağıstan'daki savaş, Rus petrol sektörünün içindeki çıkar

çatışmasından da kaynaklandı. Bir yandan Berezovsky'nin şirketi Sibneft, Azerbaycan petrolünün Avrupa'ya olabildiğince yavaş ve mümkün olduğunca yüksek bir maliyetle ulaşmasını sağlamakla ilgileniyordu. Her halükârda, çıkarma maliyeti her zaman Kuzeyde güneyden çok daha yüksek olacak ve Azerbaycan'dan gelen petrol akışı piyasa fiyatlarını düşürecekti'' tespiti oldukça önemlidir (Kagarlitsky, 2002:194). Kagarlitsky'nin iddalarına bakıldığında; basına sızan Berezovsky ve Suudiler'in ortak olarak Çeçen komutan Basayev'i finanse etmesi ve daha sonra FSB'nin (KGB'nin yeni adı olan Rus Güvenlik Servisi) bunu doğrulaması ve hatta Berezovsky'nin telefon dinleme tutanaklarının, konuşmanın diğer muhatabı olan Çeçen Lider Maşadov tarafından onaylanması durumun ciddiyetini göstermiştir (Kagarlitsky, 2002:194; <https://jamestown.org/program/fsb-chief-accuses-berezovsky-of-financing-chechen-rebels/>). Özdal'ın belirttiği gibi Kafkaslar'ın güvenliğini sağlamak "düzen" açısından gerekli olmuş, Kafkasya'daki, özellikle Hazar bölgesindeki enerji çıkarları ve enerji güzergahlarının yönetimi için dış politika (elitleri) buraya önem vermişlerdir (Özdal, 2015:445). Ucuz enerjinin hiçbir rakibin işine gelmemesi, Tahran Üniversitesi'nden Koolae ve Abedi'nin de belirttiği gibi "1994-1996 Çeçen Savaşı'na İran'ın verdiği lojistik destek Moskova tarafından çok olumlu karşılanmıştır" tespitinden de anlaşılmaktadır (Koolae ve Abedi, 2020:220). Çeçen Savaşı'nın dış politikadaki yönlendirici elitleri İran ve Suudi devletleri iken, iç politikada Berezovski başta olmak üzere oligarklar ve McFaul'un belirttiği "savaş partisi" (party of war) grubu olmuştur (Mcfaul, 1998:28). Kremlin grubu ve Yeltsin'e yakın "güvenlik bakanlıkları" olarak adlandırılan; örneğin Savunma Bakanı Pavel, Devlet Bakanı Soskovets, Devlet Bakanı Yegorov, Güvenlik Konseyi Şefi Oleg ve benzeri isimlerin olduğu bu elit grup ise enerji çıkarlarına ek olarak içeride siyasi çıkarlar için Çeçen Savaşı'nı yönlendirmişlerdir. Bu iddialara bakıldığında ise hem Kotz hem de McFaul'un vurguladığı gibi özellikle 1996 seçimlerinin mimarı olan Soskovets ve savaş partisi ekibinin diğer üyelerinin, seçim dönemi bitene kadar savaşı tırmandırmış olması ve seçimlerden hemen sonra Yeltsin'in talimatıyla General Lebed'in barış isteyerek savaşı sonlandırması göz önüne alındığında, savaşın tamamen elit kontrolünde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Hem seçim kazanılmış hem de ham petrol fiyatı 1996 yılının sonuna doğru %40 civarı artmış, böylelikle tüm elit kesimler hedefine ulaşmıştır. Kagarlitsky bu savaşı

“Berezovsky’nin Sibneft’i (Sibneft’in fonladığı çeçenler) Rus devletinin Transneft’iyle (Rus devletinin ordusunu fonlayan şirket) savaştı” şeklinde yorumlarken (Kagarlitsky, 2002:194); Aleksiyeviç’in Çeçen savaşında oğulları ölen annelerle yaptığı röportajda “onlar orada Vatan için savaşmadılar, petrol kuyuları için savaştılar. Bir damla petrol artık bir damla kan ediyor” vurgusu bu bağlamda oldukça açıklayıcı görünmektedir (Aleksiyeviç, 2018:462). Putin de Çeçen savaşını ve onunla bağlantılı olarak Moskova apartmanlarına Çeçen saldırılarını araç olarak kullanmış, ancak sadece seçim dönemi veya enerji fiyatları konsolidasyonu için değil, devlet elitizmi ile uyumlu olarak, otoriter rejime geçiş ve sistemi bölgesel elitlerle oligarşik elitlerin etkisinden kurtararak devlet/güvenlik elitlerinin kontrolüne geçirmek için kullanmıştır. Doğal olarak savaş bu defa daha fazla uzamış, sadece seçimi aldıktan veya enerji alanını kontrol ettikten sonra sonlanmamış, tüm bölgelerin idari kontrolü (merkezileşme) sağlanana kadar ve ekonomi yönetimi tamamen el değiştirene kadar “Çeçen terörü” sürmüştür. Kagarlitsky’nin belirttiği gibi terör saldırılarının (Moskova ve Volgodonsk’taki patlamalar, metrodaki patlamalar) Çeçen’ler tarafından yapıldığı öne sürülmesine karşın hiçbir tanesi ispatlanamamış, ancak olağanüstü bir ırkçı histeri yaratılma işi başarılmıştır (Kagarlitsky, 2002:196). Aleksiyeviç’in “bize Sovyet kitaplarında kahraman olarak anlatılan Rus teröristler Çar’a bomba atarlardı” ve “terör bir ticaret, kurban kesmekten farksız, tıpkı eski zamanlardaki gibi” açıklamaları birlikte okunduğunda devlet elitizminin politikayı nasıl şekillendirdikleri daha iyi anlaşılmaktadır.

B- Kosova Savaşı: Kosova Savaşı hem tarih itibarıyla (oligarşi elitlerinin ülkeyi yönetilemez duruma sokması ve devlet/güvenlik elitlerinin yükselişi) hem de (buna bağlı olarak) yeni Rus kimliğinin buluşacağı ortak noktayı oluşturması nedeniyle (Büyük Rusya talebi ve NATO karşıtlığı) oldukça önemli bir vakadır. Hem Caşın hem de Brovkin’in ayrı ayrı tespit ettikleri gibi 1999 yılında yaşanan şu üç olay Rus elitlerinin (ve halkının) zihninde onarılamaz algısal sonuçlar doğurmuştur: birincisi, NATO’nun üç eski SSCB ülkesini birliğe katması, ikincisi, ABD silah teknolojisinin gelişmeye devam etmesi, üçüncüsü (ve en önemlisi) Sırbistan’ın bombalanması (Brovkin, 1999:2; Caşın, 2015:313). Bu dönemde (yukarıda belirtildiği gibi) oligarşi elitlerinin hem kendi aralarındaki savaş hem de kızıl yöneticiler (devletçi elitler) ile savaşında mağlubiyete yakın olmaları, durumu, NATO karşıtı elitler yani

devletçi/güvenlikçi elitler lehine çevirmiştir. Bu elitler arasındaki en önemli isimlerden olan Primakov, Ülger'in belirttiği gibi ABD'nin tek taraflı gücüne dayalı dünya görüşüne karşı "Avrasyacılık" doktriniyle öne çıkmış ve Rus iç-dış politikasına buna göre şekil vermeye çalışmıştır (Ülger, 2015:77). Daha detaylı analiz yapan Brovkin'e göre ise Primakov'un temel önceliği Batı ile doğrudan karşı karşıya gelmek değil, oligarkların ve diğer ekonomi klanlarının (business clans) iç ve dış politikadaki etkisini kırmak, yani bu tezin iddia ettiği gibi öncelikle elit çekişmesini devletçi/güvenlikçi elit lehine çevirmek olmuştur. Her ne kadar Washington tarafı oligarşi elitleri olan Chubais ve onun taraftarlarını (admirers) desteklese de 1998 Ağustosundaki Ruble krizi, Brovkin'in "Düşen Ruble, Düşen Tanrılar" deyiimiyle vurguladığı gibi Yeltsin ve oligarşi ekibinin az da olsa destekçisi olan sınıfın güvenlerini ve desteğini tamamen düşürmüştür (Brovkin, 1999:6). Bu dönemdeki medyanın Sovyet medyasından farklı olduğunu vurgulayan Kagarlitsky ve Brovkin; en azından o dönemde medyanın devlet propagandası yaptığı bilinirken, bugün (1999'da) akademisyenler ve profesörlerin "özgürce" fikirlerini aktardığı TV'lerde halka yön verdiğini vurgulamış; bu tezin iddia ettiği gibi Gramsci'nin hegemonya oluşturma çözümlemeleri ya da Chomsky'nin medyanın kamuoyunu yönlendirme gücüne benzer tespitleri yaparak "iç politika, NATO'nun aksiyonlarına cevap vermekteydi" şeklinde özetlemişlerdir (Brovkin, 1999:15; Kagarlitsky, 2002:197). Dolayısıyla, iç politikadaki devletçi/güvenlikçi elit kesim lehine dönen ortam, Kosova Savaşı döneminde dış politikayı doğrudan etkilemiştir. Örneğin Yeltsin'in zor gün dostu (Çeçen Savaşı ve seçimlerde kullandığı) General Lebed, Yugoslavya'nın "Rusya'nın jeopolitik çıkar alanında" olduğunu belirten bir Federasyon Konsey kararı için bastırmış ve Yugoslavya'ya doğrudan askeri destek önerisinde bulunmuş, gerekirse Batı'yla karşı karşıya gelmek üzere "Büyük Güç" statüsüne vurgu yapmıştır. Ayrıca, Kagarlitsky'nin belirttiği gibi iç ortamdaki "güçlü sağ görüşün" oluşmasında "solcu" Zyuganov'un katkısı önemlidir (Kagarlitsky, 2002:226). Brovkin'in de belirttiği gibi Yeltsin'i "neden aksiyon alınmadığı konusunda kamuoyuna karşı zor durumda bırakan" Zyuganov'un da yeni devletçi/güvenlikçi elitler tarafında olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle eli güçlenen yeni grup (siloviki grubu) hem medya üzerinden hem de Brovkin'in belirttiği gibi hiç de spontane olmayan ve Güvenlik Servisi'nin (siloviki) organize ettiği ABD Büyükelçiliğinde şiddet olayları üzerinden Batı karşıtı histeri ortamını

yaratmada başarılı olmuş, devlet elitleri hem iç hem de dış politikayı belirleyerek kendi geleceklerini yaratma yoluna gitmişlerdir (Brovkin, 1999:23; Kagarlitsky, 2002:226). Kosova vakası bu anlamda Yeltsin'e (ve oligarşi elitlerine) vurulacak son darbe niteliğinde olmuş, Genel Kurmay'dan (hala bilinmeyen birileri) düğmeye basarak Priştine Havalimanı'nı işgal etmiş, Rusya Dış İşleri Bakanlığı'nın konuyu medyadan duyması iç-dış politikaya şekil verenlerle ilgili anlamlı bir görüntü oluşturmuştur. Olayın içerisindeki generalleri ve işleyiş biçimini detaylıca inceleyen Brovkin'den özetle: hem askeri yetkililerin çalışma biçiminin Sovyet Genel Kurmayı'nın 1979'daki Kabil operasyonu ile benzerliği hem de Kosova'daki endüstriyel sektörler olan Kuzey bölgesindeki Rus nüfuzunun varlığı, devletçi elitlerin (ve destekçileri olan endüstri kompleksindeki kırsal yöneticilerin) bu dönemdeki iç-dış politikadaki gücünü göstermektedir. Anlaşılmaktadır ki Kosova Savaşı, bu tezin iddia ettiği; hem iç-dış politika etkileşiminin belirginliğini hem de oligarşi elitlerinden devlet elitlerine geçişi göstermektedir. Sonuçta Brovkin'in vurguladığı gibi Primakov, anti-NATO koalisyonunda birleşecek bir devletçi/güvenlikçi elit grubu, RF'nin geleceğinin büyük güç olma (derzavnost) ve Doğu'ya ya da Batı'ya bağımlı olmayan pragmatist dış politika takip edecek bir kimliğe doğru ilerletmiş, (Putin veya bir başkası için) devletçi geleceğin/geleneğin yolunu açmışlardır (Brovkin, 1999:26-28).

C- Hazar Denizi'nin Durumu ve Rusya-İran İlişkileri: RF'nin Hazar bölgesinin hukuki statüsüne yaklaşımından bölge ülkeleriyle ilişkilerine kadar geniş bir açıdan bakıldığında, Sovyet sonrası dönemin elit koalisyonu (ya da çatışması) bakımından oldukça yansıtıcı olduğu görülmektedir. Mc Faul'un, Rus oligarklarının genelde Batı ile ilişkiler ve ekonomik gelir dışındaki konuları diğer grupların inisiyatifine terk ettiği tespiti, silah ticareti ile benzeri konuların Askeri-Endüstriyel Komplekse, İran ilişkilerinin Atom Enerjisi Bakanlığı'na ve diğer bireysel girişimlere bırakıldığı tespitleri; Brovkin'in "Yeltsin'in her elit grubun kendi alanındaki çıkarını destekleyen manevralarını bir-ileri-iki-geri-politikalar" şeklinde çözümlemesi; yine McFaul'un "Yeltsin'in iyi organize olmuş küçük elit grupların dış politikayı yönetmesine izin verdi" tespitleri, tezin bu konudaki iddialarını güçlendirmektedir (Mc Faul, 1998:25-27; Brovkin, 1999:38).

Ülger'in belirttiği gibi SSCB dağıldıktan sonraki yıl olan 1992'de Hazar bölgesinin statüsü konusunda RF'nin alanı domine edememesi; yukarıda bahsedildiği gibi önceliğin Batı ile ilişkiler ve IMF-Harvard destekli elitlerin "şok terapi" uygulamalarında olması iddiasıyla uyumludur. Bu tarihten itibaren RF'nin kendi payının (1993'te 12 deniz miline, 1995'te 20 deniz miline, 1996'da 45 deniz miline) yükseltilmesi talepleri ve özellikle Primakov'la artan yakın coğrafyayı domine etme girişimleri, hem Baumann'ın elitlerin Batı karşıtlığına dönmesi teziyle hem de bu çalışmadaki oligarşiden devlet elitizmine dönüşüm teziyle uyumlu olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 2000 yılında RF ve Kazakistan arasında ortak hat prensibinin kabul edilmesi; Putin'in göreve gelir gelmez "Partnerlerinin Hazar bölgesinde çok aktif oldukları ve kendilerinin de (RF'nin) benzer şekilde aktif rol oynayacakları"nı belirtmesi; 2004 yılında Hazar'ın statüsü için komisyonun tam 14 kez (RF liderliğinde) toplanması; RF'nin ve yeni devlet elitlerinin yönettiği rejimin bölgedeki dominasyonunu göstermesi bakımından anlamlı olmuştur. Özellikle Putin'in "deniz tabanının sınırlarının belirlenmesi ve maden kaynaklarının kullanılması konusunda anlaşma yapmak için de Hazar'ın statüsünün belirlenmesinin beklenmesine gerek olmadığı" açıklaması, netlikten uzak bir şekilde pragmatizm içeren ve hukuk ilkelerinin ikincil önemde olduğu yönetim sistemiyle uyumlu olduğu görülmektedir (McFaul, 1998:27; Ülger, 2015:262-270). Avcı'nın da vurguladığı "...petrol ve doğalgazın dünya piyasalarına ulaşımı için gerekli boru hatlarının yapılabilmesi, buna imkân veren sağlıklı bir hukuki statünün varlığını gerektirmektedir." tespiti, yine Rus devlet elitizminin yönelimini ortaya koymaktadır (Avcı, 2015:277).

RF-İran ilişkilerine bakıldığında da hem elit ağırlıklarının yansıttığı farklılık hem de iç-dış politikanın güçlü etkileşimi görülmektedir. Diğer RF yazarlarıyla hemfikir olan Koolae ve Abedi, SSCB sonrası ilk yıllardaki Rus dış politikasının en temel parçasının (fundamental part of the foreign policy) ABD ile iş birliği olarak şekillendiğini belirtmiştir (Koolae ve Abedi, 2020:220). Dolayısıyla Ülger, McFaul ve Brovkin'in de vurguladığı gibi 1991-1993 arası belirsizliklerle dolu seyreden ve sonrasında giderek oligarşiden devlet elitizmine evrilen iç-dış politika oluşumu; Hazar denizi, Avrasya ilişkileri, NATO karşıtlığı gibi örneklerde de görüldüğü gibi

İran konusunda da benzer seyretmiştir. Mc Faul ve Brovkin'in "Yeltsin'in temel ilgisi ekonomi elitlerinde olmuştur" tespitlerinden hareketle, Yeltsin ve kapitalizm yanlısı koalisyonun ABD ilişkileri üzerine yoğunlaştığı, Atom Enerjisi Bakanlığı ve askeri kompleksteki bireysel girişimlerin de İran ilişkileri ve silah satışı konularına yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (McFaul, 1999:25; Koolae ve Abedi, 2020:220). Örmeci ve Kısacık'ın da vurguladığı gibi RF, toplamda 4 defa İran ambargosuna onay vermesine rağmen, bir yandan da S300 silahlarını bu ambargonun dışında tutma şartını dayatmıştır (Örmeci ve Kısacık, 2015:205). Rosoboroneksport (tekil silah üreticisi) firmasının önemini anlatan Feifer'in tespitine, Örmeci ve Kısacık'ın "silah satışından kazanılan muazzam para" ve Buşehr santralinin inişli çıkışlı yapım süreci tespitleri de eklendiğinde, Yeltsin döneminde oligarşik elitler ve devletçi elitler arasında kalan dış politika ortamı daha net anlaşılmaktadır (Örmeci ve Kısacık, 2018:205-206; Feifer, 2015:35). 1993 yılında Parlamento'da şok terapi başta olmak üzere Yeltsin ve oligarşinin politikalarına yükselen muhalefetin etkisiyle, (yukarıda da bahsedildiği gibi) Yeltsin, kızıl yöneticiler ve merkezçiler lehine yeni atamalar yapmış ve dış politika tonunu hem Batı merkezli tutmuş hem de İran ile ilişkilere devam eden elit grupları görmezden gelmiştir. 1995'lere kadar süren İran ile "iyi ilişkiler", Yeltsin ve oligarşinin başkanlık seçimleri ve ekonomik sorunların üstesinden gelemeyeceğini anladığı ve (yukarıda bahsedildiği gibi) Davos'u takiben yeniden yüzünü Washington'a döndüğü süreçte sürüncemeye girmiştir. Al Gore – Chernomırdın toplantısından sonra İran ile ilişkiler askıya alınarak ikinci sıraya atılmış, örneğin İran'ın istemiş olduğu silah lisansları reddedilmiştir (Koolae ve Abedi, 2020:221). 1997 yılında Avrasyacı/devletçi/güvenlikçi gruba yakın olan Primakov'la birlikte bahsedildiği gibi dış politikada Avrasya coğrafyasına önem veren anlayış yükselmiş, İran'ın Orta Asya'ya ve Kafkaslara yönelik girişimlerine sert karşılık verilmiştir. Yine bu dönemde tam anlamıyla devlet elitizmi koalisyonu henüz sağlanamadığından ve Yeltsin'in elit gruplara farklı alanların yönetimini bırakma taktiği sürdüğünden, Atom Enerjisi Bakanı Adamov'un Tahran ziyareti ve "Buşehr Nükleer Santrali" anlaşmasını imzaladığı görülmektedir (Koolae ve Abedi, 2020:221). Kotz ve Weir, Lo, Efegil, Tsygankov gibi yazarların belirttiği Putin'in "pragmatizm temelli dış politika"sını Koolae ve Abedi de Putin'i "Doğu ile askeri ilişkilerimizde yaratıcı ve yetenekli işler yaparken, Batı ile daha iyi imaj oluşturmaya

odaklanmalıyız” şeklinde çözümlemiştir. Çalışmanın içerisinde de belirtildiği gibi pragmatist politika temelinde ve devlet elitizmi şeklinde kendini gösteren Putin yönetimi, 2000 yılında (yönetime gelir gelmez) Al Gore-Chernomırdın anlaşmasının askıya alındığını ve İran ile silah ticaretine devam edileceğini ve Buşehr santralının tamamlanacağını vurgularken, yine aynı dönemde ABD ve NATO ile iş birliği yapmaya devam etmiştir. Putin pragmatizmi denilen olgunun dış politika yansıması, kimi zaman BM’nin İran yaptırımlarına onay vermek kimi zaman ise “Tahran’a destek vererek Washington’un Orta Doğu ve Hazar denizi çevresinde ve hatta Orta Doğu’da etkin olmasının önüne geçmeyi” tespitindeki gibi iş birliği yapmak şeklindedir (Örmeci ve Kısacık, 2018:204). Lo’nun deyimiyle “o anki seçenekler nelerdir” motivasyonu ile hareket eden Rus devlet elitizmi, Örmeci ve Kısacık’ın silah satışı üzerinden ve BİLGESAM’ın selefi akımlara karşı iş birliği üzerinden açıkladığı RF-İran ikili ilişkilerini şekillendirmiştir (Örmeci ve Kısacık, 2018:206; Bilgesam, 2017:48; Lo, 2002:169).

Yukarıda anlatılan tüm iç-dış politika vakalarındaki süreçlere bakıldığında; Sovyet sonrası ilk yılların genelde Batı yanlısı ve karmaşık hükümet/parlamento çekişmesiyle geçmesinin; 1993 sonrasında oluşan oligarşik elitler ve kıvıll yöneticiler arasındaki çatışma durumunun; 1995-1996 döneminde oligarşinin önce kendi iç kavgası ve seçim dönemindeki ittifakının; yine aynı dönemde büyük özelleştirmeler ile kıvıll yöneticilerin “alanına” girmeleri ve çatışmanın büyümesinin; 1996’da Primakov’un gelişi ile belirginleşen devlet elitleri etkisi ve Putin’e kadar süren benzeri çatışma ve krizlerin; son olarak Putin dönemi ile başlayan devlet elitleri rejiminin, olduğu gibi dış politika sürecine yansıdığı görülmektedir. Başka bir deyişle “içeriden” farklı bir şekilde tezahür etmeyen, hatta olduğu gibi içerideki sürecin devamı niteliğinde olan “dış” politika oluşum süreci, hem RF’nin iç-dış politikasındaki güçlü etkileşimi göstermekte hem de ülkenin devlet elitizmine geçişinin dinamiklerini ortaya koyarak bu durumun RF’nin devamlılığı olduğu gerçeğini göstermektedir. Dolayısıyla tezin başında belirtilen Rus dış politika incelemelerinde başlıkların hangi döneme/dönemlere atılacağı sorunsalı, bu bağlamda bir kez daha gündeme gelmektedir. Örneğin BİLGESAM uzamanlarının Yeltsin dönemi dış politikasını “1992-1995 liberal Atlantikçi dönem” ve “1996-1999 anti-

Atlantikçi dönem'' olarak başlıklandırması, genel yönelim olarak doğruluk payı barındırsa da tam olarak dış politikanın yönünü göstermemektedir (Bilgesam, 2017:12). Çünkü Atlantikçi dönem olarak anılan yıllarda İran-RF arasında silah ticareti ve Atom Enerjisi Bakanlığı ile ilişkiler devam etmiş, tam tersine anti-atlantikçi dönem olarak anılan yıllarda ise Orta Asya'ya öncelik veren Primakov İran'la bu bölgedeki ilişkiler üzerinden ciddi sorunlar yaşamıştır (Koolae ve Abedi, 2020:221). Benzer şekilde yine ''liberal Atlantikçi'' denilen yıllarda sadece Batı'nın değil Yeltsin'in en yakını Gaidar'ın bile kınadığı Çeçen Savaşı'na her şeye rağmen girilmiş, tam tersine ''anti-atlantikçi'' denilen yıllarda ise (1996 seçimi kazanıldıktan sonra) Çeçen Savaşı Yeltsin'in talimatı ile sonlandırılmıştır. Dolayısıyla gerek Transdinyester müdahalesi olsun gerek silah satışları ve diğer dış politika ilişkileri olsun, ''Yeltsin dönemi dış politikası'' adı altında tutarlı ve bütüncül bir dış politika döneminden değil, elit ağırlıklarına/dengelerine bağlı, başka bir deyişle oligarşik elitler ile devletçi elitlerin çekişmesinin ürünü olan ve yıldan yıla farklılık gösteren bir dış politika döneminden bahsetmek daha doğru görünmektedir (Özdal, 2015:443). Bu bağlamda Çaşın'ın ''1990-93 Atlantikçi dönem, 1993-99 Ulusalcı-Komünist dönem, 2000-2014 Nato ve Batı değerlerine söylemsel bağlılık dönemi'' ayrımları ve Efegil'in ''1991-93 Liberal Batıcılar, 1994-2000 aşırı tutucu milliyetçiler, 2000 sonrası ise faydacı milliyetçiler'' ayrımı, aynı şekilde genel yönelimi göstermesine rağmen dış politika oluşum dinamiğini tam olarak açıklayamamakta ve eksiklikler içermektedirler (Caşın, 2015:313; Efegil, 2015:396). Bu teze göre dış politika oluşumu elit grupların temelinde ve sosyo-kültürel durum, rejim, kitle iletişim araçlarının sahipliği gibi unsurlar üzerinden şekillendiğine ve RF dış politikası açısından 1990'lı yıllar genelde oligarşi ile devletçiler arasındaki çekişmenin ürünü olduğuna (anomali dönemi olduğuna) göre, sabit bir dönem için sabit bir dış politika yöneliminden bahsetmek oldukça zordur. Doğru olan (bu teze göre) Örmeci ve Kısacık'ın ''1990'lı yıllarda RF dış politikası'' başlığında incelediği gibi, örneğin 1990 ve 91 yılında AP ve NATO ziyaretleri ile Atlantikçi yönelimin baskın oluşu, 1992 yılında Batı ile müttefiklik açıklaması ve Kozirev'in evet politikası, 1993'te BDT'nin dış politika önceliğine girmesine rağmen hemen 1994'te yine Batı'nın (oligarkların belirginleşmesiyle) tekrar önceliğe alınması ve benzeri küçük zaman dilimlerine yayılmış hem Atlantikçi hem anti-Atlantikçi, hem Yakın Çevre'ye dönen

hem Yakın Çevre'yi öteleyen karmaşık bir dönem olduğudur (Örmeci ve Kısacık, 2018:114-116). Özetle Yeltsin dönemi dış politikası için gerek İran gerek BDT ülkeleri gerekse de Batı dünyası ile ilişkiler; ilkeli, tutarlı, belirli bir vizyonu olan dış politika süreci olarak değil; her dönemin ve/veya her vakanın ilgili elitlerinin arasındaki çekişme veya geçici konsensüsle oluşmuş dış politika sürecinden bahsedilebilir.

Putin dönemi dış politikasına bakıldığında, her ne kadar tamamen tutarlı bir dönem görülmesi de Yeltsin dönemi için eleştirilen ilkesiz, rotasız, belirli bir vizyondan yoksun dönemle kıyaslandığında (devlet elitizmi mantığınca) daha rasyonel bir dış politikadan bahsedilebilir. Sınıfsal bakıldığında her ne kadar (neoliberalizm devam ettiğinden) elitler ve geniş halk (massives) arasındaki gelir dağılımı düzelmemiş veya iç-dış politikaya halkın katılımı artmamışsa da "salt dış politika" alanında belirli bir çizgi oluşmuştur. Bu çizginin oluşmasının nedeni de doğrudan içerideki elit koalisyondan, yani siloviki grubunun (devletçi/güvenlikçi elitler ve kızıl yöneticiler) birbirini tamamlayan dünya görüşleri ve çıkar ortaklığından kaynaklanmıştır. Lo, Tsygankov, Caşın ve diğer RF uzmanlarının "büyük güç" ve "pragmatizm" olarak adlandırdığı bu dış politika modeli, siloviki grubunun ortak çıkarlarını ifade etmektedir. Söz gelimi Örmeci ve Kısacık'ın Putin dönemini ekonomik modernizasyon, siyasi istikrar ve güvenlik olarak 3 kavramla açıklamasına bakıldığında; bu teze göre, "ekonomik modernizasyonu" devlet elitlerinin ekonomiyi merkezileştirmesi (ve kendilerine bağlamaları) olarak, "siyasi istikrarı" bölge elitleri ve oligarkların yetkisini sınırlandırarak merkezileşmeye geçmek olarak ve "güvenliği" de Çeçen savaşı, Beslan patlamaları, "dış güçler" gibi retorikler kullanılarak elitlerin kamuoyunu konsolide etmesi olarak okumak gerekmektedir (Örmeci ve Kısacık, 2018:120). Dış politikada da Efegil, Kagarlitsky, Örmeci ve Kısacık gibi RF uzmanlarının vurguladığı gibi, Rus devlet elitlerinin motivasyonu (ve çıkarları) eski BDT ülkelerindeki ABD etkisini kırmak; buna bağlı olarak Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki devrimleri Rus devlet elitinin çıkarlarına göre yönetmek; AB'nin Nabucco planını kendi çıkarları gereğince alt etmek için Türkmenistan ve Kazakistan'daki devlet elitleriyle uzun vadeli anlaşmalar yapmak; enerji ve silah satışları alanında dış politikaya bu emtiaların getirisi

üzerinden yön vermek gibi aksiyonlar temelinden oluşmuştur (Telli, 2015:196; Örmeci ve Kısacık, 2018; Efegil, 2015:398). Dolayısıyla Putin dönemi dış politikasına genel olarak bakıldığında, 2001 Eylül'e kadar farklı yönde, 2001 Eylül'den sonra ABD ile beraber, 2004'e kadar X yönde iken bu tarihten sonra Y yönünde gibi yaklaşmak yerine, devlet elitlerinin kendi kalıcılıkları ve çıkarları "o dönemde neyi gerektiriyorsa o yönde" şeklinde okumak daha doğru olacaktır. Lo'nun Rus dış politikasını "o anki seçenekler nelerdir" olarak tanımlaması, bu bağlamda daha anlamlı görünmektedir (Lo, 2002:169). Bu durum, yukarıda anlatılanlara ek olarak EurAsEc kurumunun yönetiminde, ŞİÖ kurumunda, Rus devlet şirketi Gazprom ile BP'nin birleşmesinden silah şirketi Rosoboronexport ile İran ilişkilerine kadar tüm dış politikada kendini göstermektedir (Örmeci ve Kısacık, 2018:23).

SONUÇ

Bu çalışmanın çıkış noktası iç ve dış politika oluşumu arasındaki etkileşimi çözümlmek ve Rusya Federasyonu örneğinde bu olguyu ortaya koymak olmuştur. Buna göre iç ve dış politika oluşumuna dair literatür incelenmiş ve RF (ve geç-Sovyet dönemi) siyasi tarihinde politika oluşturma süreci ve sürece katılan/süreç dışında kalan tüm aktörler çözümlenmeye çalışılmıştır. İç-dış politikaya dair literatür incelemesinin çıktısı olarak, bu tez, dış politikanın liberal tezin iddia ettiği gibi ‘‘iç refahı sağlama önceliği taşıyan politika oluşturma sürecidir’’ iddiasının yanlış olduğunu savunmuştur. RF siyasi tarihinin çözümlenmesinin sonucunda, bu tez; SSCB’nin çöküşü ve RF’nin kuruluş sürecinin, klasik anlamda bir devrim ya da kitlesel bir rejim değişikliği talebi olmadığını, bunun yukarıdan (elitler tarafından) dayatılan bir sistem değişikliğini olduğunu; sürecin Rusya’nın yüzyıllardır devam eden devlet elitizminden kapitalist oligarşiye geçişi ve on yıl süren kısa bir deney sonucunda tekrar devlet elitizmine dönüşü olduğunu, devlet elitizminin bir bakıma RF’nin ayırıcı özelliği olduğunu ve bu durumun RF iç-dış politikasının oluşumunda sürekliliği sağladığını iddia etmiş ve savunmuştur. Hem teorik literatür hem de RF pratiği incelediğinde, bu iddalara ek olarak, Rusya Federasyonu gibi ‘‘uygarlık iddiası’’ ya da yoğun ‘‘kimlik bilinci’’ taşıyan ülkelerde iç-dış politika etkileşiminin oldukça yoğun olduğu iddia edilmiş ve savunulmuştur. İç-dış politika arasındaki ayrımın muğlak oluşunun Rusya’da sürekli bir durum olduğu ve bu sürekliliğin/devamlılığın RF’nin devlet elitizmiyle karşılıklı beslendiği yine savunulmuştur. Tüm bu iddiaların ortak noktası ya da çıktısı olarak; madem ki RF’de devlet elitizmi devamlı bir durumdur ve RF’nin iç-dış politikası bu bağlamda oluşmaktadır, o halde bu tez, Putin faktörünün (kişiliğinin) yaygın anlayışın aksine ikincil önemde olduğunu, dış politikayı belirleyen ana etkenin devlet elitizmi olduğunu, Putin’in Rusların deyimiyle ‘‘siloviki grubu’’nun yani devletçi/güvenlikçi/muhafazakâr elit grubun sadece sözcüsü niteliğinde olduğunu savunmaktadır.

Birinci iddiaya bakıldığında (dış politikanın, iç refahı değil elit çıkarlarını öncelediği iddiası), tez içerisinde dış politika oluşum süreci incelenmiş ve literatür genelinde politika oluşum süreci için üç kitlenin yaygın olarak kabul edildiği saptanmıştır. Karar alıcılar, aktif kamuoyu ve pasif kamuoyu (geniş halk/massives) olarak geçen bu üç kitlenin yapısı, ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle beraber, hemen tüm ülkelerde en sondaki kitlenin (geniş halk) dış politika konularına ilgisiz olduğu görülmüştür. Özellikle Rus halkı, Sakwa'ya göre tarihinin çoğunluğunu imparatorluk altında geçirmiş; Kotz'a göre halk yoğun Sovyet yönetim tarzıyla edilgen hale getirilmiş; Kagarlitsky'ye göre üretim toplumundan tüketim toplumuna geçilmesi halkın bağımsız bir güç olma özelliğini zedelemiş; Özdemir'e göre "bezoposnost" yani tehlikesizlik kavramının halkın ihtiyaçlar hiyerarşisinde üst sıralarını almış olması gibi sebeplerden dolayı politika oluşumunda son derece etkisiz/isteksiz/ilgisiz olmuş ve bu alan elitler arası çekişmenin bir sonucu olarak oluşmuştur. Öyleyse RF'nin Moldova'nın Transdinyester dış politikasına ilgisi, Ukrayna ve Gürcistan müdahaleleri, Tacikistan'da askeri üs kurması, Estonya'yı Sovyet heykeli konusunda kınaması ve benzeri dış politika aksiyonlarına bakıldığında, bunların halkın ilgisi, isteği ya da çıkarı doğrultusunda değil, ülke içindeki elit koalisyonunun (ya da çekişmesinin) çıktıları olarak değerlendirmek gerekmektedir. Tez içerisinde görüldüğü gibi geniş halkın örgütlülük ve sınıf bilinci düzeyi, yani sosyo-kültürel durumu, elitlerin politika oluşturma sürecine baskı unsuru oluşturabileceğinden önemle incelenmiştir. Tez içerisinde tespit edildiği gibi Rus halkının bu konularda Batı'ya göre görece daha geride olduğu ve kitle iletişim araçlarıyla yoğun propaganda altında olduğu göz önüne alındığında, dış politikanın iç refahı öncelemediği, tam tersine elitlerin oluşturduğu bir alan olduğu ve yine elit çıkarlarını yansıtan çıktılar içerdiği bariz olarak görülebilmektedir. Baumann ve Zimmerman'ın anketlerinde görüldüğü gibi halkın dış politikadaki olaylara tepkisi, elitlerin dönüşen tepkisiyle paralel yürümüştür. Anketlerde görüldüğü gibi elitler, 1990'ların başından 1994'lere kadar ABD ve katı liberalizm yanlısı iken, sınıf farkını iyice artırdıktan, özelleştirmeleri gerçekleştirdikten ve bu sınıf farkını (statükoyu) korumaya ihtiyaç duymaya başladıktan sonra görüşlerini devlet koruması isteyen liberal-milliyetçi yönde değiştirmiş, buna paralel olarak da (kitle iletişim araçlarının etkisiyle) halkın görüşleri tam da aynı yönde değişmiştir. Anlaşılmaktadır ki

Gramsci, Cox, Burchill gibi yazarların hegemonya düzenini korumak için kitle iletişim araçlarının kullanımı ve üretim araçlarının sahipliği üzerinden yaptıkları çözümler, RF politika oluşum sürecinde geçerlidir. Yine Kagarlitsky'nin merkez-çevre ilişkisi çözümlemesinde olduğu gibi gerek oligarşik dönem (1990-1999) gerekse de devlet elitizmi döneminde (2000-2010) dış politika uygulamaları tam bir çevre ülkesi gibi işlemiş; özellikle oligarklar kazandıkları tek bir kuruşu bile RF içinde yeni bir sanayi yatırımına yatırmamış, sadece IMF ve Harvard'lı danışmanlarıyla ortak bir şekilde RF'nin hammaddeleri karşılığında kredi ilişkisine yoğunlaşmışlardır. Kotz ve Kagarlitsky'nin tespit ettiği gibi Batı'dan gelen tüm para ve RF'den çıkan tüm para (sermaye kaçıışı) değerlendirildiğinde, ekonomi alanındaki dış politika uygulamalarının da halkın refahıyla bir ilgisi olmadığı anlaşılmıştır.

İkinci iddiaya, yani yukarıdan devrimle kapitalizme geçişin olduğu ve devlet elitizminin RF için bir ayırıcı unsur ve devamlılık anlamına geldiği iddiasına bakıldığında, tez içerisinde, SSCB dönemindeki parti ve devlet ilişkisi ortaya konulmuş; nomenklaturanın (yani Merkez Komite, Politbüro, KGB ve Yüksel Sovyet birimlerinin üst düzeyleri) nasıl (ve neden) Gorbaçov'un sosyalizmi reforme etme girişimlerinin yanında değil, Yeltsin'in kapitalizme geçiş yolunu benimsedikleri ortaya konulmuş; Sovyetleri yöneten aynı elit grubun yine Yeltsin iktidarında ya oligarşik kapitalistler (oligarklar) ya da kızıl yöneticiler (merkezci elitler) tarafında yer aldıkları ortaya konulmuş; ve son olarak oligarşik sistemin RF koşullarında nasıl işleyemediği ve neden işlemediği tartışılarak (Primakov ve Putin ile birlikte) devlet elitizmine dönüldüğü savunulmuştur. Buna göre Krystanovskaya ve Kotz'un tespit ettikleri gibi hem Yeltsin ekibinde hem genel devlet yönetiminde hem de büyük sanayi ve enerji sektörlerinde karar alıcı grupların %75'i doğrudan eski elitlerin (nomenklatura) kendileri olmuş, kalanların bir kısmı onlarla bağlantılı kişiler iken çok az bir kesim dışarıdan sisteme girebilmiştir. Benzer şekilde Putin döneminde yapılan çalışma, Putin'in yakın çevresinin %60'ının ve bölge temsilciliklerin %70'inin devlet elitizmine hizmet eden (siloviki) grubundan olduğunu tespit etmiştir. Söz gelimi Sovyet Metalurji Bakanlığı yapan Alegperov'un Yeltsin döneminde oligark sınıfına girmesi ve Putin'le birlikte devlet elitizminde yerini koruması; Sovyet Generali Stepasın'ın Yeltsin döneminde Güvenlik Başkanı, Adalet Bakanı ve

Başbakanlık yapmasının ardından Putin döneminde devlet elitizminin merkezinde (maliye başkanı olarak) yer alması; bir başka Sovyet Komsomol Görevlisi Şoygu'nun Yeltsin'li oligarşi yıllarının tamamında bakanlık yapmış olması ve Putin döneminde (ve günümüzde de) Savunma Bakanı olarak devlet elitizmine hizmet etmesi gibi örnekler, Krystanovskaya ve Kotz'un %75 olarak tespit ettiği gruptan sadece birkaç örnektir. Elitlerin Gorbaçov döneminden Putin dönemine uzanan bu yolculuğunu anlamak için Metin Heper'in çözümlemesindeki "...devletlilik olgusunun oranını, değişik tercihlerin yol açtığı çatışmaları, toplumun uzlaşma (consensus) ile çözümlemede ne kadar beceri gösterdiği belirler. Uzlaşmaya ulaşamadığı durumlarda ve oranda toplum karşısında egemen ve özerk bir devlet ortaya çıkar" tespiti oldukça önemlidir. Tez içerisinde çözümlenen karar alıcı grupların devamlılığı (Heper'in deyimiyle devlet seçkinleri) ve geniş halkın sosyo-kültürel yapısının buna uygunluğu, bu bağlamda daha anlamlı görünmektedir. Kişiler ve gruplar devam etse de Yeltsin ve Putin dönemleri arasındaki bariz fark, iç-dış politikayı oluşturan elit grupların önceliğinde oluşmuştur. Lo, Brovkin, Tsygankov gibi yazarlara göre Yeltsin dönemi politika oluşumu; Avrasyacı, Slav birliği yanlısı, Batı yanlısı gibi kimliklerin ve Yeltsin'e yakın ekonomik çıkarların gölgesinde oluşmuşken; Putin dönemi politika oluşumu "derzavnost" (büyük güç kimliğini) ve devletin (neoliberal) ekonomik çıkarlarını öncelemiş; Kotz'a göre Yeltsin dönemi politika oluşumu kapitalizm yanlısı koalisyon ağırlıklı ve tamamen neoliberal çerçevede oluşmuşken, Putin döneminde merkezi devlet ağırlıklı ve yine neoliberal çerçevede oluşmuş; Kagarlitsky'ye göre Yeltsin dönemi politika oluşumu IMF'nin mali diktatörlüğünde ve içeride kapitalizmi bilmeyen (az gelişmiş) kapitalistler eşiliğinde oluşmuşken, Putin döneminde ise Çarlık benzeri sisteme dönülmüş bir şekilde "merkez-çevre ilişkisinde çevre devleti" konumunda oluşmuş; son olarak Tsygankov'a göre Yeltsin dönemi RF dış politikası kendi kimliğini ve karşıt kimliği (significant other'ı) tanımlayamadığından karşıt grupların oluşturmaya çalıştığı (ama oluşturamadığı) kimlik bunalımlarıyla oluşmuşken, Putin döneminde ekonomik ve siyasi alanda iddialılık (assertiveness) üzerinde oluşmuştur. Bu tezin iddiasına göre Yeltsin dönemi politika oluşumu, Sovyet sisteminden kapitalizm sistemine geçişi destekleyen eski elitlerin bir kısmının oligarşi, bir kısmının ise daha muhafazakar (kızıl yöneticiler) grubunda kaldıkları ama oligarşinin çok daha ağır olarak etkili

olduğu bir sistemde oluşmuş; Putin döneminde ise tam tersine, (zaten Putin dönemine kadar hem kendi içlerinde hem de Primakov, Stepasın gibi devlet elitleriyle girdikleri kavgadan zayıf düşmüş olan) oligarşinin etkisinin neredeyse yok olduğu, merkezileşmiş ve sayısı 1.46 milyonu bulmuş bürokrasisi ile birlikte devlet elitlerinin kontrolündeki politika oluşum süreci görülmüştür. Özetle bu tezin iddiası, Sovyet döneminde devlet elitizmi ile oluşan iç-dış politika, Yeltsin döneminde oligarşik elitlerin öncülüğünde oluşmuş, Rus sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına aykırı olan bu süreç 10 yıldan az sürmüş ve Putin dönemiyle birlikte devlet elitizminin devamlılığı şeklinde oluşmuştur. Buna göre bu tez, diğer çalışmaların öncelediği (salt) kimlik, kültür, jeopolitik, güç dengesi gibi kavramların ve genel akımlar olan realizm, liberalizm gibi görüşlerin tek başına Rus iç-dış politika oluşumunu açıklamakta eksik kaldıklarını ortaya koymuştur. Örneğin Tsygankov, Rus kimliği üzerinden açıklama yoluna giderken Yeltsin dönemini kimlik koalisyonuna (daha doğrusu koalisyonsuzluğuna) indirgemiş, Putin dönemini açıklarken ise önce Batı ile işbirlikçi bir kimlik, sonra iddialı kimlik ve günümüzde ise Batı'ya meydan okuyan bir kimlik ortaya koymuştur. Tsygankov'un dönemleri ayrı ayrı açıklaması (ve tespitlerinin doğru olmasına rağmen) bütüncül bir politika oluşum tablosu ortaya koyamamış olması, Rus dış politikasında örneğin "eksik olan nedir" sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Yani bu tezde işlendiği gibi devlet elitizminin devamlılığı ve devamlılığının nedenlerinin ortaya konulması, geniş halkın sosyo-kültürel öğeleri olan örgütlülük ve sınıf bilinci unsurları düzelmedikçe bu devamlılığın süreceği vurgusu, salt kimlik üzerinden gidildiğinde ulaşılamayan bir sonuç durumundadır. Lo da dış politika oluşumu ve iç-dış politika etkileşimi üzerinde fazlasıyla durmakla birlikte; kamuoyunun ve sivil toplumun yokluğu (ve neden yokluğu) üzerinde durmamış, toplumun bir genel olarak sosyo-kültürel yapısı üzerinden veya dış politikayı oluşturan kesimin kitle iletişim araçları gibi hegemonya kurucu unsurları üzerinden çözümleme yapmamıştır. Lo'nun (doğru tespit ettiği gibi) Rus karar alıcılar vardır ve bu grup kendi içerisindeki rekabetin sonucu olarak iç-dış politikayı şekillendirmeye çalışmıştır ancak bu karar alıcıların içerisinde olduğu sosyo-kültürel ortam, karar alım sürecinde kamuoyunu şekillendirme biçimleri ya da Rus karar alıcılar ile örneğin ABD'li karar alıcıların farkı gibi önemli detaylar, iç-dış politika oluşum sürecinin açıklanmasında eksiklikler olarak yansımıştır. Kotz ise

politika oluşum tespitlerini hem Yeltsin hem de Putin dönemleri için neoliberalizm uygulamasına bağlı kalındığını ve bunun kötü gidişatın sebebi olduğu üzerinden açıklamış, ancak bu açıklama, örneğin IMF işçi sayısını azalt demesine rağmen devletçi sanayi yöneticilerinin (kızıl yöneticiler) işçi çıkarmayarak tam istihdama devam etmesini, Rus kültüründeki ‘‘khozyanın’’ kavramını (babacan, aile büyüğu, koruyucu büyük) ya da güvenlik-özgürlük ikileminde Rus kültürünün ‘‘bezoposnost’’ kavramı etrafında oluştuğunu kaçırmaktadır. Son olarak Kagarlitsky, Rus dış politikasının (doğru bir biçimde) merkez-evre ilişkisinde evre aktörün rolüne nasıl uygun olduğunu göstermiş, gerek sermaye giriş-çıkışı gerekse de kitle iletişim araçları üzerinden kamuoyunun nasıl yönlendirildiğini çözümlemiştir. Ancak dış politikadaki olaylara/açılımlara/ortaklıklar veya düşmanlıklara hiç yer vermemiş, milliyetçi ya da Batıcı ideoloji ayırımında bulunmamış, sadece ve salt bir biçimde merkez-evre ekonomik ilişkileri temelinde çözümleme yapmıştır. Özetlemek gerekirse, literatür genelinde ‘‘dış politika sürecini oluşturan kitleler’’ olarak karar alıcılar, aktif kamuoyu ve pasif kamuoyu üçlüsü yer almaktadır. Bu tezin iddiasının yoğunlaştığı yer tam olarak burada, karar alıcıların, yani siyasi, ekonomik, askeri, endüstriyel vs. elit gruplar ve çıkar gruplarının dış politika oluşumunda öncü olduğunu, aktif ve pasif kamuoyunun etkisinin ise sivil toplumu ve örgütlenmeyi sağlayabildiği ölçüde olduğu iddiasıdır. Bu tez kimlik, kültür, jeopolitik, milliyetçilik, g dengesi gibi unsurları tamamen dışlamasa da bu kavramların hem elit kesimi etkileyen yan unsurlar hem de elit kesimin diğer kesimler üzerinde tahakküm kurduğu, kitle iletişim araçlarıyla etkilediği kullanışlı araçlar olduğunu savunmaktadır. Sonuçta, Rusya gibi ‘‘uygarlık iddiası’’ ve ‘‘güvenlik hassasiyeti’’ yüksek bir ülkede, elit kesimin aktif kamuoyunu (muhalefet oluşturabilecek herhangi bir kitleyi) bastırması çok kolay olduğundan ve bunu uygulamanın en kolay aracı devlet aygıtı olduğundan, devlet elitizmi ve buna bağlı dış politika devamlılığı bu ülkenin ayırıcı özelliği durumundadır. Bu devletçi yapının devamlılığı iddiası, literatüre bakıldığında birden fazla sebebe dayandırılabilir. Örneğin Özdemir, 1000 yıllık tarihte RF coğrafyasına hâkim olan devletlerin altın kuralının, dağınık yerleşimden dolayı, çevredeki ülkelerden daha güçlü bir merkezi savunma ihtiyacı olduğunu, bu savunmanın da sürekli güvenlik gerekliliği oluşturduğunu savunmaktadır. Bu çalışmanın içinde bahsedildiği gibi bu ‘‘güvenlik’’ olgusu, Rus

kimliğine öyle işlenmiştir ki Batı’da “intelligence” Türkiye’de “istihbarat” diye anılan birim RF’de “bezoposnost” yani güvenliğe ait olan ya da tehlikesiz olan anlamında kullanılmaktadır. Benzer şekilde Türkçe’de “derin devlet” olarak tanımlanan istihbarat/asker/güvenlik ve çıkar birimleri kompleksi, RF literatürünün tamamının kullandığı gibi “siloviki” kelimesiyle tarif edilmekte, “gücün insanları” anlamına gelmektedir. Yine Özdemir’e göre güvenlik ihtiyacı, sınırlı kaynakların sürekli askeri unsurlara aktarılmasını sağlamış, kuvvetli merkezi yapı ve sürekli güvenlik/istihbarat ihtiyacı, Rusya’yı bir güvenlik devleti (devlet elitlerine bağlı) haline getirmiştir. Bu güvenlik ve güç ihtiyacına bağımlı ortam, RF literatürüne bakıldığında; iklim şartlarına, dağınık etnik grupların bir arada tutulmasının zorunluluğuna, antropolojik nedenlere ya da Gramsci’nin vurguladığı gibi hegemonik ilişkilerin yürütülmesi için yapay bir algı ortamı oluşturulmasına bağlanmaktadır. Sebep hangisi (ya da hangileri) olursa olsun, RF insanının sosyo-kültürel yapısı, yani örgütlenmedeki ve sınıf bilinci düzeyindeki eksiklik giderilmediği sürece devlet eliti ve geniş halk arasındaki fark korunmuş olacak ve buna bağlı olarak da devlet elitizminin devamlılığı sağlanmış olacaktır. Yani, her ne kadar “sürekli güvenlik ihtiyacı” denilen şey; Burchill, Gramsci, Cox gibi yazarların çözümlemelerinde belirttiği gibi yapay olarak üretilmiş bir şey de olsa, RF’de yapaylığı değiştirecek bir sınıfın oluşma şartları bulunmamakta ve bu da devamlılığa yardımcı olmaktadır. Özdemir’in belirttiği gibi RF, dinamik bir orta sınıfın olmamasının bedelini ağır ödemektedir. Yine Özdemir’in “kobiler (small and medium business) açısından RF büyük sıkıntı içindedir” tespiti, orta sınıfın eksikliğini, yani burjuva sınıfının yokluğunu vurgulamaktadır. Aktif kamuoyunun yokluğu, geniş halkı, tezin içinde bahsedildiği gibi statüsünü kitle iletişim araçlarından öğrendiği bir sistemde devlet elitlerine mahkûm bırakmaktadır.

Üçüncü iddiaya, yani RF’deki iç-dış politikanın aşırı muğlaklığı iddiasına bakıldığında, gerek geç-sovyet dönemi (Gorbaçov dönemi), gerek Yeltsin (oligarşi) dönemi gerekse de Putin’le devlet elitizmine dönüş dönemi olsun, iç-dış politika ayrımının aşırı muğlak olduğu, dolayısıyla içerideki gelişmelerle dışarıdaki politikalar arasındaki birlikteliğin çok belirgin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gorbaçov döneminde iç politikadaki gelişmelere bakıldığında, perestroika ve

glasnost uygulamaları, Sakharov gibi muhalif aydınlar ve entelijensiya ile barış açılımı, sosyalizmi reforme etme düşüncesi, işçilerin çalıştıkları fabrikalarda yönetim sürecine aktif katılımlar ve benzeri gelişmeler görülürken; dış politikadaki gelişmeler ise detente, üçüncü dünya ülkelerinden askerlerin çekilmesi, AB ile “Avrupa Evi” kavramı etrafında açılım, diğer Cumhuriyetlerle özerklik görüşmeleri şeklinde oluşmuş; iç ve dış politikadaki etkileşim bariz bir şekilde görülebilmektedir. Zaten bir bütün olarak “new thinking” projesi düşünüldüğünde, başlı başına iç ve dış politikadaki gelişmelerin aynı anda yapılacağı (ve yapıldığı) bir sistem anlaşılmaktadır. Yeltsin döneminde ise ilk yıllar olan “şok terapi” yıllarındaki ekonomik kriz süreci, bir yandan Batı ile ekonomik bağımlılık olarak dış politikaya tezahür etmişken diğer yandan İran ile ilişkilerin devam etmesi Batı ile ilişkileri zedelemiş; bir yandan büyük özelleştirme dönemi olan 1994-96 yıllarında oligarşinin devletten korumacı kanunlar talep etmesi, Avrasyacı Primakov’un Dış İşlerine gelmesi ve korumacı ekonomik kuralların uygulanması ile Batı’nın tepkisini çekecek şekilde dış politikaya tezahür etmişken diğer yandan seçim döneminde Batı’dan destek alabilmek için gerek NATO gerekse de AB ile ilişkiler sıcak tutulmaya çalışılmış; 1996 Primakov ile başlama ipuçlarını veren ve Putin ile devam eden iç politikada devlet elitizmi (merkezi devlet) dönemi ise dış politikada aynı şekilde karşılık bulmuştur. Özetle, yukarıda da belirtildiği gibi Yeltsin dönemi dış politikasında elit konsensüsü oluşmadığından ve bu tezin iddia ettiği gibi oligarşi dönemi RF siyasi tarihi açısından bir anomali dönemi olduğundan, tutarlı bir çizgi görülememiştir. Başka bir deyişle Yeltsin dönemi dış politikası için gerek İran gerek BDT ülkeleri gerekse de Batı dünyası ile ilişkiler; ilkeli, belirli bir rotası olan, belirli bir vizyonu olan dış politika süreci olarak değil; her dönemin ve/veya her vakanın ilgili elitlerinin arasındaki çekişme veya geçici konsensüsle oluşmuş dış politika sürecinden bahsedilebilir. Putin ve ekibinin (devlet elitizminin) dış politikası, tez içeriğinde görüldüğü gibi “güvenlik”, “büyük güç”, “pragmatizm” anahtar kavramlarıyla açıklanmıştır. Öyle ki iç politikadaki merkezileşme ve kontrolün, dışarıda nasıl güvenlikleştirme dış politikasına dönüştüğü; yine içerideki mafya düzeninin bürokrasiye evrildiği, oligarşik sanayinin devlete bağlandığı, oligarşik medyanın devlet kontrolüne geçtiği, kısaca oligarşik elitlerin devlet elitlerine geçtiği sistemin dışarıda da bu elitler lehine dış politika denklemlerine dönüştüğü ve

dolayısıyla iç-dış politikanın yoğun birlikteliğini gösteren bir tablonun oluştuğu görülmüştür. Tez içerisinde belirtildiği gibi Örmeci ve Kısacık'ın Putin dönemini ekonomik modernizasyon, siyasi istikrar ve güvenlik olarak 3 kavramla açıklamasına bakıldığında; bu teze göre, "ekonomik modernizasyonu" devlet elitlerinin ekonomiyi merkezileştirmesi (ve kendilerine bağlamaları) olarak, "siyasi istikrarı" bölge elitleri ve oligarkların yetkisini sınırlandırarak merkezileşmeye geçmek olarak ve "güvenliği" de Çeçen savaşı, Beslan patlamaları, "dış güçler" gibi retorikler kullanılarak elitlerin kamuoyunu konsolide etmesi olarak okumak gerekmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımın dış politikadaki karşılığı, RF uzmanlarının vurguladığı gibi, Rus devlet elitlerinin motivasyonu (ve çıkarları) eski BDT ülkelerindeki ABD etkisini kırmak; buna bağlı olarak Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki devrimleri Rus devlet elitizm çıkarlarına göre yönetmek; AB'nin Nabucco planını kendi çıkarları gereğince alt etmek için Türkmenistan ve Kazakistan'daki devlet elitleriyle uzun vadeli anlaşmalar yapmak; enerji ve silah satışları alanında dış politikaya bu emtiaların getirisi üzerinden yön vermek gibi aksiyonlar temelinden oluşmuştur. Yine yukarıda belirtildiği gibi Putin dönemi dış politikasına genel olarak bakıldığında; 2001 Eylül'e kadar farklı yönde, 2001 Eylül'den sonra ABD ile beraber, 2004'e kadar X yönde iken bu tarihten sonra Y yönünde gibi yaklaşmak yerine, Lo'nun tanımladığı gibi o "anki seçeneklerim nelerdir" olarak ya da devlet elitlerinin kendi kalıcılıkları ve çıkarları "o dönemde neyi gerektiriyorsa o yönde" şeklinde okumak daha doğru olacaktır. Bu durum, yukarıda anlatılanlara ek olarak EurAsEc kurumunun yönetiminde, ŞİÖ kurumunda, Rus devlet şirketi Gazprom ile BP'nin birleşmesinden silah şirketi Rosoboronexport ile İran ilişkilerine kadar tüm dış politikada kendini göstermektedir.

Dördüncü iddia olan "Putin faktörü"nü ikincil önemde olduğu iddiası, RF'de devlet elitizminin devamlılık arz eden ayırıcı bir özellik olduğu iddiasıyla doğrudan bağlantılıdır. Buraya kadar anlatılanlarla birlikte değerlendirildiğinde; yani iç-dış politika oluşumunun devlet elitlerinin kontrolünde ve kolektif çıkarlarına uygun şekilde oluşturulduğu göz önüne alındığında; Putin profilinin, karizmasının, yönetsel becerilerinin vb. ikincil önemde olduğu doğrudan akıllara gelmektedir. Post-Sovyet dönemde oligarşik elitizmden devlet elitizmine evrilişin kronolojisine

bakıldığında ve yine Putin dönemindeki işleyişe bakıldığında, bireysel değil kolektif hareket eden devlet elitizminin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi oligarklar ve diğer çıkar grupları özelleştirme sonrası “dış kapitalistlerden” korunmak amacıyla devletten korunma talep ettiklerinde; kendi aralarında ve sanayi grubu olan kızıl yöneticilerle kavgaya tutuştuklarında; şok terapinin etkileri beklenilenden yüzlerce kat fazla etkide olup yine beklenilenden daha uzun süreli etkiler yarattığında; özetle ekonomik ve siyasi kriz ortamının oligarşik yönetim ile çözülemeyeceğinin anlaşıldığı 1996 yılında Primakov bakanlığa atandığında; devlet elitizminin gelişinin ilk adımları görülmüştür. Yeltsin, daha önce de Soskovets, Korzhakov, Rutskoi gibi devletçi/Avrasyacı elitlerden atamalar yapmış olmasına rağmen Kotz, Lo, Evtuhov, Tsygankov ve daha birçok yazarın hemfikir olduğu gibi Primakov ataması hem Batı’ya hem neoliberal politikalara hem de oligarklara bir anlamda rest çekmek anlamı taşımış, en önemlisi yıllardır baskılamaya çalıştığı siloviki grubunun zaferi olarak kamuoyuna yansımıştır. 1998 mali kriziyle birlikte artık oligarkların kendileri de sistemin bu şekilde işlemeyeceğini görmüşlerdir ki bir yıl içinde atanan dört Başbakan’dan dördünün de (Kriyenko, Stepaşin, Primakov, Putin) ordu veya güvenlik servisi kökenli olması ve bunlar arasından seçim yapmaları (Putin’i oligarkların abisi Berezovsky seçmiştir) bu durumu göstermektedir. Hatta diğerleri arasında en az bilinen Putin, Başkanlık anketlerinde sıralamada dahi yokken ve Kotz’un belirttiği gibi tek bir seçim vaadi bile olmamasına rağmen oligarşi-devlet elitleri-siloviki iş birliğiyle seçimlere sokulmuş ve devlet başkanlığı görevini elde etmiştir/ettirilmiştir. Putin’le birlikte devlet bürokrasisinin 1,46 milyona çıkması, Kryshstanovskaya’nın tespit ettiği gibi kamu çalışanlarının içindeki istihbarat ekibinin 1/3 gibi muazzam yüksek bir orana çıkması, gelir gelmez Yeltsin ve “aile” grubunun affedilmesi, oligarkların devlete bağlı ve siyasetin dışında kalmaları şartına bağlanması ve benzeri tüm aksiyonlara bakıldığında, Putin’in devlet elitizmine hizmet eden, silovikinin adeta istihdam ofisi ve sözcüsü gibi çalışan bir profil olduğu görülmektedir. Hemen hemen tüm dış politika literatürünün hemfikir olduğu üzere Putin dönemi dış politikası daha iddialı, daha itibarlı ve RF çıkarları açısından daha verimli bir dönem olmakla birlikte, yine tüm literatür RF’nin hammadde ve silah endüstrisine bağımlı durumunun altını çizmektedir. Bu durumda, söz konusu hayati endüstrilere bakıldığında; Gazprom ve

Rosneft hammadde, Rosoboronexport ise silah ihracatı konusunda Rusya'nın GSMH'sını, ihracatını ve bütçesini taşıyan kurumlardır. Özellikle Rosoboronexport ve Gazprom tekel üreticidir ve istisnasız hepsinin başında siloviki grubunun üyeleri bulunmaktadır. Devlet elitlerinin yapılanması ve geleneklerinin güçlülüğü, Feifer'in bahsettiği gibi Putin'in en yakın arkadaşı ve KGB Subayı Cherkessov'un soruşturulmasında olduğu gibi devleti ve elitlerini koruyan yapılanmadan anlaşılmaktadır. 2007'nin sonlarında yaşanan ve siloviki grubunun önde gelen isimlerinden olan Cherkessov'un tutuklanma girişimi; silovikiyi izleyen ve yolsuzluklarını takip eden küçük bir siloviki grubunun, bir başka siloviki grubu tarafından durdurulması olayıdır ki kamuoyunda bu olay Medvedev'in sonraki yıl (2008'de) geleceği belli olduğundan kendini tehdit altında hisseden silovikin toparlanma çalışması olarak okunmuştur. Lo'nun "Putin döneminin muhafazakarlığı, Yeltsin'li liberal reformlar döneminin mantıklı ve kaçınılmaz sonuydu" tespiti de bu anlamda önemlidir. Özetle, RF literatürünün geneline bakıldığında ülkedeki işleyişin devletçi/güvenlikçi bir sistem üzerine inşa edildiğine şüphe bulunmamaktadır. Örneğin Linde, Putin Rusya'sını uygarlık kimliği üzerine inşa edilmiş devlet-merkezli bir sistem olarak tanımlamış ve karar alıcı elitleri "güç" temelli yaklaşımlar üzerinden tanımlamıştır. Linde'ye göre uygarlık kimliği, devletçi sistemle birleştiğinde, dış kültürlerin etkisine kapalı ya da etkisini sınırlayan bir araç olduğu görülmektedir. Dış kültürlerle kapalılıkla ilgili Özdemir; Tümen bölgesi, Perm şehri, Kazan, Ninjiy, Yekaterinburg vs. yerlerin dışarıyla içli dışlı olmamalarına vurgu yapmaktadır. Linde'nin tartışması ister istemez "güç" ve "güvenlik" temelli yaklaşımın organik mi yoksa yapay mı olduğu sorusuna, başka bir deyişle realizm/liberalizm/Marksizm tartışmasına varmaktadır. Bu tezin iddiasına bakıldığında; iç-dış politika oluşumu açıklanırken elitler, sosyo-kültürel yapı ve kitle iletişim üçlüsü ile açıklama yoluna gidildiğinden, doğal olarak, (her ne kadar güç ve güvenlik ihtiyacı RF halkında örneğin Hollanda halkından daha fazla olsa da) yapay yönlendirmenin ağır bastığı üzerinedir. Çünkü devlet elitleri, tezin içerisinde belirtildiği gibi herhangi bir iç-dış politika konusunda kendi devamlılıklarını sağlamaya yakın olan seçeneği tercih etmekte, o kararın önceliği ülkenin güç/güvenlik ihtiyacı değil devlet elitizminin güç/ güvenlik ihtiyacını yansıtmaktadır. Linde'nin belirttiği gibi RF'de yönetici elitler (ruling elit) kendi devamlılığını yarı-

demokratik-politik sistemle ya da seçim otoriteryanizmi ya da yönlendirilmiş demokrasi (managed democracy) şeklinde tanımlanan sistemle sağlamaktadır. Literatürde RF'deki devletçiliğe dair fazlaca iddia bulunsa da bu devletçiliğin yapısı ile ilgili farklılıklar görülmekte, örneğin Rivera, "The Russian Elite Under Putin: Militocratic or Bourgeois?" makalesinde Rus elitinin burjuvaya daha yakın olduğunu iddia ederken; Zakharova, "State Industrialization and Economic Autarky" makalesinde aşırı merkezileşme ve halkın inisiyatiften uzaklaştırılması ile şekil alan RF'yi ve elitleri, Batı'daki gibi bireysel ve mülk sahibi sınıf olarak değil, devletçi ve kolektif hareket eden sınıf olarak tanımlamıştır. (Elitlerin) Kolektivist zihniyeti (mindset) endüstrileşmeyi devletçi metoda yöneltmiş ve özel sektörün (ne kadar büyük görünse de) devlet sektörüne bağımlılığının ve kendi kararlarını alamadıklarının altını çizmiştir. Bu tezin iddiası, doğal olarak, Zakarova'nın belirttiği kolektivist davranan devlet elitlerinin yönettiği ve devlet elitizminin baskınlığı ile geniş halkın (bahsedilen) sosyo-kültürel yapısındaki edilgenliğin, yine Zakharova'nın bahsettiği ekonomi modelini ortaya koyduğu şeklindedir. Rus devlet elitizminin devamlılığına (ve Putin'in ikincil önemde olduğu iddiasına) destek olabilecek bir başka çalışma da Tarashenko'nun "Russian Neoliberal and Statist Social Policy Principles Intertwined" yazısında, ülkedeki neoliberal trendlerin ve devletçi sosyal politika prensiplerinin Sovyet döneminin mirası olarak devam ettiğini aktardığı çalışmadır. Tarashenko'nun, neoliberalizm ve devletçi politikanın biraradaki varlığını (coexistence of neoliberal and statist policy) incelediği bu çalışması, siyasi olarak nomenklatura elitleri ile şimdiki devlet elitlerinin stratejilerinin devamlılığı şeklinde, ekonomik olarak ise devlet sosyalizmi yerine devlet kapitalizminin devamlılığı şeklinde çözümlenmiştir. Devlet kapitalizmi konusunda da Graaff ve Apeldoorn'un Çin devlet elitleriyle ABD elitlerini karşılaştırdığı çalışmasında, Çin'li firmalardaki devletçi karakterin yalnızca petrol değil teknoloji ve finans gibi stratejik alanlarda da görüldüğünün tespiti, Rus devlet şirketlerine benzerliği bakımından oldukça anlamlıdır. Graaff ve Apeldoorn'a göre stratejik ve büyük devlet şirketleri, uluslararası arenadaki entegrasyona katılamazken, sadece daha küçük ve görece önemsiz şirketlerin (Batı tarzı kapitalizme) entegre olabildiği görülmektedir. Yani bu tezin iddia ettiği Rus devlet elitizminin Batı'dan farklılığı, şirketler arasındaki ilişkilerde de kendini göstermektedir. Bu iddiaya büyük

desteklerden biri de Hanley ve Yershova'dan gelmiş, nomenklatura elitinden RF'ye geçen elitleri inceleyen yazarlar; RF'deki elit dönüşümünün yeni sosyal gruplardan değil, lider pozisyonundaki elitlerin jenerasyonlar arasında kendilerini yeniden üretme (elite reproduce) yeteneklerinden geldiğini ve bunun da RF'nin biricikliği (unique) olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Chirikova, bölgesel elitler ile merkezdeki elitleri incelemiş ve Yeltsin dönemindeki bağımlılığın tersine döndüğünü, devlet elitizmiyle birlikte (Sovyet dönemindeki gibi) yerel elitler için merkezden gelen ekonomik akışın (ekonomik infusion) daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu şekilde yerel elitler merkez için alarm görevi görmekte ve herhangi bir modernleşme girişimi için sadece yukarıdan (merkezden) haber beklemektedirler. Son olarak (ve oldukça etkili bir argüman olarak) Bektemirova'nın Rus tarihçisi ve politika analisti Pivovarov'dan özetlediği şekliyle: "Rus otoriteleri, 'doğru' kurumsal sistemden özellikle sakınırlar ki böyle bir sistem otoriteye doğrudan meydan okuyabilecektir. Dolayısıyla, Rus devleti ve kurumsal sistemi ileri derece fenomen (exclusive phenomena) bir yapıdadır..." tespiti Rus devlet elitizminin devamlılığı tezine oldukça önemli bir katkı olarak okunmalıdır. RF devlet elitizmi ve devamlılığı üzerine yukarıda değinilen tüm çalışmalar bir arada okunduğunda, Rus devlet elitizminin genel doğasının birincil, Putin'in ikincil önemde olduğu daha iyi anlaşılabilir. Tezin bu tespiti, Rus devlet elitizminin yüceltilmesi ya da determinist bir çerçevede okunması anlamında kullanılmamakta, tam tersine, Putin değil bir başkası da olsa, muhalafet çıkaramayan bu sosyo-kültürel ortam ve devlet kontrolündeki kitle iletişim araçlarının varlığı korunduğu sürece, sistem devamlılığı birincil, kişiler ise ikincil planda kalacaktır şeklinde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abedi ve Koolae, *Fluctations in Iran-Russian Relations During the Past Four Decades*, University of Tehran, Vol.24, Published Online, 2020
- Acemoğlu ve Robinson, *Ulusların Düşüşü*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2013
- Aleksiyeviç, Svetlana, *İkinci El Zaman: Kızıl İnsanın Sonu*, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2018
- Almond, Gabriel, *The Elites and The Foreign Policy*, Free Press, USA, 1967
- Apeldoorn and Graaff, *US Elite Power and The Rise of 'Statist' Chinese Elites in Global Markets*, MacMillian Publishers, UK, 2017
- Aydinkaya, Yasin, *Yabancı Yatırımlar ve Özelleştirm Sürecinin Rusya Ekonomisine Etkileri*– İrfan Kaya Ülger, Putin'in Ülkesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015
- Avcı, Erkan, *Hazar Denizi'nin Statüsü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Yaklaşımları* İrfan Kaya Ülger, Putin'in Ülkesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015
- Bauman, Zygmunt, *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018
- Bauman and Stengel, *Foreign Policy Analysis, Globalisation and Non-State Actors, State-centric after all?* Journal of International Relations, No:4, Macmillian Publisher, Germany, 2014
- Bektemirova, Nargiza T, *Interaction of Foreign and Domestic Factors in the International Political Process: The Case of Russia*, Strategic Analysis, Vol.39, No.5, Published Online, 2015
- Berberoğlu, Berch, *Küresel Çağda Siyasal Sosyoloji*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014

- Bilgesam, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları*, Rapor No: 73, İstanbul, 2017
- Bilge, Suat, *Milletlerarası Politika*, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1966
- Brovkin, Vladimir, *Discourse on NATO in Russia During the Kosovo War*, Demokrasiya, Vol.7, No.4, George Washington University, 1999
- Burchill, Scott, *The National Interest in International Relations Theory*, Palgrave MacMillian, New York, 2005
- Chirikova, Alla E, *The Power Vertical in the Assesments of Regional Elites*, Russian Politics and Law, Vol.48, No.1, Sharpe Inc, 2010
- Deutsch, Karl W, *Pioneer in the Theory of International Relations*, Springer Publish, UK, 2020
- Donnelly ve Devetak, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2013
- Doyle, Michael, *Liberalism and World Politics*, The American Political Science Review, USA, 1986
- Efegil, Ertan, *Rus Dış Politikasında Kimliğin Etkisi (1991-2008 arası dönem)* – İrfan Kaya lger, Putin’in lkesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015
- Ereker, Fulya, “*Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu*”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 36, 2013
- Evtuhov, Catherine, *Rusya Tarihi: Halklar, Efsaneler, Olaylar, Gçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2018
- Feifer, Gregory, *Gücün arkasındaki İnsanlar: Ruslar*, Yarı Yayınları, İstanbul, 2015
- Foyle and Van Belle, *Domestic Politics and Foreign Policy Analysis: Public Opinion, Elections, Interest Groups, and the Media*, International Studies Associations And Oxford University Press, UK, March, 2010

- Halperin, Morton, *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*, The Brookings Institution, Virginia, 2006
- Hanley ve Yershova, *Old Wine in a New Bottle? The Circulation and Reproduction of Russian Elites*, Theory and Society, Vol.24, No.5, Published Online, 2014
- Heper, Metin, *Türkiye 'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 1985
- Hill, Christopher, *Changing Politics and Foreign Policy*, Palgrave Mac Millian, New York, 2003
- Hobsbawm, Eric, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995
- Hoffman, David, *The Oligarchs*, Public Affairs, NY, 2011
- Hybel, Alex, *Foreign Policy Decision-Making from Truman to Kenndey*, Palgrave Macmillian Publish, Newyork, 2014
- İpek, Özlem, *Dış Politikada Medyanın rolü*, Lectio Socialis, July, Volume 2, Issue 2, 2018
- James and Rioux, *International Crises and Linkage Politics: The Experiences of the United States, 1953-1994*, University of Utah, Vol.51, No.3, USA, 2012
- Kagarlitsky, Boris, *Çevrenin İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007
- Kagarlitsky, Boris, *Russia Under Yeltsin and Putin; Neoliberal Autocracy*, Pluto Press, Sterling, 2002
- Kearney, Richard, *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010
- Keohane and Nye, *Power and Independence*, Pearson Print, USA, 2011
- Kılıç, H. İbrahim, *Brexit'i Anlamak; Ulusal Kimlik ve Avrupa Kimliği Arasında Birleşik Krallık*, Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi, 2016
- Kryshtanovskaya ve White, *From Soviet Nomenklatura to Russian Elite*, Europe

- Asia Studies, 48:5, University Of Glaskow, UK, 2007
- Linde, Fabian, *State Civilisation: The Statist Core of Vladimir Putin's Civilisational Discourse and Its Implications for Russian Foreign Policy*, De Gruyter Open, Vol.12 No:1, 2016
- Little and Smith, *Perspectives on World Politics*, Routledge Press, UK, 2006
- Lo, Bobo, *Russian Foreign Policy in Post-Soviet Era: Reality, Illusion, Myth Making*, Palgrave MacMillian, New York, 2002
- McCauney ve Lieven, *Post Soviet Russia – Yeltsin Presidency (1991-1999)*, Britannica Online, <https://www.britannica.com/place/Russia/The-second-Putin-presidency>, 2020
- McFaul, Michael, *A Precious Case: Domestic Politics in the Making of Russian Policy*, International Security, Vol.22, No.3, USA, 1998
- Mills, Wright, *The Power Elite*, USA, 1956
- Olesen, "To Balance or not to Balance" as Conceptualized Through the Lens of the Past: A Study of the Danish Decision to Join NATO in 1949, University of Copenhagen, Denmark, 2011
- Örmeci ve Kısacık, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018
- Özdal, Habibe, *Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleriyle İlişkileri – İrfan Kaya Ülger, Putin'in Ülkesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015
- Özdemir, Volkan, *Rusyanın Kodları*, Destek Yayınları, İstanbul, 2019
- Özdemir and Yılmaz, 'A More Active Foreign Policy: Domestic Factors of Turkey's Middle East Policy During Second Tenure Of The Justice And Development', Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2017

- Pinkard, Terry, *Hegel*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 2012
- Rakhmanova, Tania, *Rus İktidarının Kalbinde Putin İmparatorluğunu Sorgulama*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016
- Rivera ve Rivera, *The Russian Elite under Putin: Militocratic or Bourgeois*, Hamilton College, Published Online, 2013
- Roberts, Henry, *Problems of Choice and Decision*, The Free Press, 1967
- Rosenau, *International Politics and Foreign Policy*, The Free Press, New York, 1967
- Rosenau, *Along the Domestic-Foreigner Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*, Cambridge University Press, 1997
- Sakwa, Richard, *Russian Politics and Society*, Routledge Press, Newyork, 2008
- Snyder, Bruck, Sapin, *The Decision-Making Approach to the International Relations Study- 1955- Rosenau, James, International Politics and Foreign Policy*, 1967
- Sonderman, Fred, *The Linkage Between Foreign Policy and International Relations*, The Free Press, 1967
- Southwell, Gareth, *Marx Bu İşe Ne Derdi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020
- Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Kitabevi, İstanbul, 2014
- Sprouts, Harold and Margaret, *Environmental Factors in the Study of International Politics*, Princeton University, 1957 – Rosenau, James, *International Politics and Foreign Policy*, 1967
- Şahin, Yasin, *Michael Foucault'da Söylem Analizi*, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Sayı 6, 2017
- Tarashenko, Anna, *Neoliberal and Statist Social Policy Principles Intertwined*,

Published Online, May14, 2018

Tellal, Eren, *Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*, Ankara

Üniversitesi-Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cilt: 65, No: 3, Ankara, 2010

Telli, Azime, *Rusya Federasyonu Enerji Kaynakları– İrfan Kaya Ülger, Putin'in*

Ülkesi, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015

Tsyganov, Andrei, *Russian Foreign Policy: Change and Continuity in National*

Identity, Rowman&Littlefield Publish, USA, 2016

Turgutoğlu, Kenan, *Rusya Federasyonu'nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen*

Dış Politikanın NATO ile İlişkileri Üzerine, Yüksek Lisans, Ankara, 2006

Ulaş, Bülent, *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*,

Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011

Uslu, Ateş, *Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar ve Tartışmalar – Çomak ve*

Sancaktar, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Beta Basım, İstanbul, 2013

Ülger ve Caşın, *Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Seçkin Yayınları,

Ankara, 2015

Varol, Tuğçe, *Rusya'nın Enerji Politikasının Yeni Aktörleri: Enerji Şirketleri – İrfan*

Kaya Ülger, Putin'in Ülkesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015

Yapıcı, Merve İrem, *Rus Dış Poltikası: Yeltsin ve Putin*, Uşak Yayınları, 1. Baskı,

Ankara, 2010

Weir ve Kotz, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu*, Kalkedon Yayınları, İstanbul,

2012

White ve Kryshantovskaya, *From Soviet Nomenklatura to Russian Elite*, Routledge

Published Online, UK, 2007

Willigen ve Voolard, *Foreign Policy and Domestic Consensus Making: A Case of*

Netherlands, ECPR General Conference, Leiden, 2011

Zakharova, Elisa, *Statist Industrilization and Economic Autarky*, Russian Studies In History, Vol.47, No.3, 2009

Zimmerman, William, *The Russian People and Foreign Policy – Russian Elite and Mass Perspective*, New Jersey, 2002

